

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Jan Žáček, MSc

**Odklony v trestním řízení jakožto jeden z nástrojů
restorativní justice**

Rigorózní práce

**Diversions in criminal proceedings as one of the tools
of restorative justice**

Rigorous thesis

Vedoucí rigorózní práce: doc. JUDr. Bc. Tomáš Gřivna, Ph.D.

Tematický okruh: Trestní právo hmotné a procesní

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 16.06.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že předloženou rigorózní práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 236.736 znaků včetně mezer.

Jan Žáček, MSc

V Praze dne 16.06.2018

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat konzultantovi mé rigorózní práce, doc. JUDr. Bc. Tomáši Gřivnovi, Ph.D. za odborné vedení, vstřícnost a ochotu při konzultacích, zejména však za cenné připomínky a rady ke struktuře, obsahu a celkové koncepci této práce.

OBSAH

1. ÚVOD	- 7 -
1.1. CÍLE PRÁCE.....	- 8 -
2. OD POČÁTKŮ TRESTÁNÍ PO RESTORATIVNÍ JUSTICI	- 9 -
2.1. ZLOČIN A TREST.....	- 9 -
2.1.1. <i>Co to je zločin?</i>	- 12 -
2.1.1.1. Juristické pojetí kriminality.....	- 13 -
2.1.1.2. Sociologické pojetí kriminality.....	- 14 -
2.2. PRÁVO A SPRAVEDLNOST.....	- 15 -
2.3. ZLOČIN NA POZADÍ KRIMINOLOGICKÝCH TEORIÍ.....	- 21 -
2.3.1. <i>Lidská přirozenost</i>	- 21 -
2.3.2. <i>Společenský řád</i>	- 22 -
2.3.3. <i>Definice zločinu</i>	- 23 -
2.3.4. <i>Rozsah a distribuce kriminality</i>	- 24 -
2.3.5. <i>Příčiny kriminality</i>	- 25 -
2.3.6. <i>Veřejné politiky</i>	- 26 -
2.4. NORMALITA VS. DEVIACE.....	- 27 -
2.4.1. <i>Stanfordský vězeňský experiment</i>	- 27 -
2.4.2. <i>Milgramův experiment</i>	- 28 -
3. RESTORATIVNÍ JUSTICE	- 29 -
3.1. RETRIBUTIVNÍ VS. RESTORATIVNÍ JUSTICE.....	- 32 -
3.2. HLAVNÍ PRINCIPY RESTORATIVNÍ JUSTICE.....	- 34 -
3.3. SYSTÉM TRESTNĚPRÁVNÍCH ALTERNATIV V ČR.....	- 36 -
3.3.1. <i>Alternativy mimo trestní právo</i>	- 37 -
3.3.1.1. <i>Mediace</i>	- 37 -
Historie mediace.....	- 37 -
Právní rámec mediace v ČR.....	- 40 -
3.3.2. <i>Alternativy spojené s trestním právem</i>	- 41 -
3.3.2.1. <i>Hmotněprávní alternativy</i>	- 41 -
3.3.2.2. <i>Procesněprávní alternativy – odklony v trestním řízení</i>	- 42 -
3.4. ZDŮVODNĚNÍ SMYSLU EXISTENCE TRESTNĚPRÁVNÍCH ALTERNATIV.....	- 44 -
4. ODKLONY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ DE LEGE LATA	- 46 -
4.1. PODMÍNĚNÉ ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ.....	- 46 -
4.1.1. <i>Podmínky aplikace odklonu</i>	- 46 -

4.1.1.1.	Okruh trestných činů umožňující použití odklonu	- 47 -
4.1.1.2.	Doznání obviněného	- 48 -
4.1.1.3.	Souhlas obviněného	- 49 -
4.1.1.4.	Nahrazení škody a vydání bezdůvodného obohacení	- 50 -
4.1.1.5.	Kritéria posouzení odklonu jakožto dostačujícího způsobu vyřízení věci	- 53 -
4.1.2.	<i>Zvláštní varianty PZTS dle § 307 odst. 2 TrŘ</i>	- 55 -
4.1.2.1.	Závazek zdržet se určité činnosti	- 55 -
4.1.2.2.	Závazek složit peněžitou částku	- 56 -
4.1.3.	<i>Zkušební doba</i>	- 57 -
4.1.4.	<i>Řízení o odklonu</i>	- 58 -
4.2.	NAROVNÁNÍ	- 60 -
4.2.1.	<i>Podmínky aplikace</i>	- 60 -
4.2.1.1.	Okruh trestných činů umožňující použití odklonu	- 61 -
4.2.1.2.	Prohlášení obviněného o spáchání skutku	- 62 -
4.2.1.3.	Nahrazení škody a vydání bezdůvodného obohacení	- 62 -
4.2.1.4.	Složení peněžité částky na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti	- 64 -
4.2.1.5.	Souhlas poškozeného a obviněného se schválením narovnání	- 65 -
4.2.1.6.	Kritéria pro posouzení odklonu jakožto dostačujícího způsobu vyřízení věci	- 66 -
4.2.2.	<i>Řízení o odklonu</i>	- 67 -
4.3.	PODMÍNĚNÉ ODLOŽENÍ PODÁNÍ NÁVRHU NA POTRESTÁNÍ	- 69 -
4.3.1.	<i>Podmínky aplikace</i>	- 70 -
4.3.2.	<i>Okruh trestných činů umožňující použití odklonu</i>	- 70 -
4.3.3.	<i>Zkušební doba</i>	- 71 -
4.4.	ODKLONY UPLATŇOVANÉ V RÁMCI ŘÍZENÍ VE VĚCECH MLADISTVÝCH	- 72 -
4.4.1.	<i>Odstoupení od trestního stíhání</i>	- 73 -
4.4.1.1.	Podmínky aplikace	- 73 -
4.4.1.2.	Postavení poškozeného v řízení	- 75 -
4.4.1.3.	Řízení o odklonu	- 76 -
5.	STATISTIKA PRAKTICKÉHO VYUŽITÍ ODKLONŮ V PRAXI A NÁVRHY DE LEGE FERENDA FORMULOVANÉ NA ZÁKLADĚ APLIKOVANÉHO VÝZKUMU	- 77 -
5.1.	STATISTIKA PRAKTICKÉHO VYUŽITÍ ODKLONŮ V PRAXI	- 77 -
5.2.	APLIKOVANÝ VÝZKUM	- 78 -
5.2.1.	<i>Metody a postupy aplikovaného výzkumu</i>	- 78 -
5.2.1.1.	Cíl výzkumu	- 79 -
5.2.1.2.	Předmět výzkumu	- 79 -
	Verifikace formulovaných operačních hypotéz	- 82 -
	Kvantitativní explikace kvalitativních pojmů uvedených v operačních hypotézách	- 85 -

Dotazník – výzkum reálné aplikace odklonů v trestním řízení	- 88 -
5.2.1.3. Objekt výzkumu	- 89 -
5.2.1.4. Strategie výzkumu	- 89 -
5.2.1.5. Logistika výzkumu	- 92 -
5.2.2. <i>Vyhodnocení a interpretace aplikovaného výzkumu</i>	- 93 -
5.2.2.1. Vyhodnocení 1. předmětu výzkumu	- 93 -
5.2.2.2. Vyhodnocení 2. předmětu výzkumu	- 95 -
5.2.2.3. Celková interpretace	- 97 -
5.3. ZHODNOCENÍ SOUČASNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY A NÁVRHY DE LEGE FERENDA.....	- 101 -
Návrhy de lege ferenda ve vztahu k PZTS.....	- 102 -
Návrhy de lege ferenda ve vztahu k narovnání	- 104 -
Ostatní návrhy de lege ferenda	- 106 -
6. ZÁVĚR	- 108 -
6.1. DOSLOV	- 108 -
6.2. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	- 110 -
6.3. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	- 111 -
6.4. SEZNAM SCHÉMAT, TABULEK A GRAFŮ	- 115 -
6.5. PŘÍLOHY	- 116 -
6.6. ABSTRAKT A KLÍČOVÁ SLOVA V ČESKÉM A ANGLICKÉM JAZYCE	- 119 -

1. Úvod

Již sám název této rigorózní práce – Odklony v trestním řízení jakožto jeden z nástrojů restorativní justice – napovídá, že předmětem práce je úprava institutu odklonu s ohledem na restorativní justici, díky které se odklony v trestním právu začaly postupně rozvíjet. Přestože hlavním cílem restorativní justice je maximální možná obnova toho, co bylo jednáním pachatele trestného činu narušeno, tedy urovnání konfliktu mezi pachatelem a poškozeným, neznamená to, že by stát zavedením tohoto institutu rezignoval na dosažení spravedlnosti a adekvátního potrestání pachatele; koncept restorativní justice, která je často nazývána justicí obnovující, totiž nelze chápat jako úplný protiklad k tzv. retributivní neboli odplatné justici, ale jako její doplněk, který se primárně nesoustředí na potrestání pachatele, ale na práva a potřeby poškozených, pro které potrestání pachatele nepředstavuje prioritu. Samozřejmě však nelze opominout fakt, že dalšími, neméně důležitými důvody pro zavádění institutů odklonu jsou snaha o snížení nákladů a zlepšení výkonu trestní justice (mimo jiné nelze přehlížet problémy související s kapacitou – přeplněním – věznic a s vysokými finančními náklady souvisejícími s realizací výkonu trestu odnětí svobody, zejména s ohledem na skutečnost, že nikdy nebyla prokázána pravdivost teze o odstrašujícím účinku nepodmíněného trestu odnětí svobody) a nízký resocializační účinek nepodmíněného trestu odnětí svobody; proto by v současné době, kdy v rámci trestního práva není postihována pouze nejužší skupina nejzávažnějších trestných činů, ale celá řada tzv. bagatelních deliktů, mělo být pečlivě zvažováno, které jednání kriminalizovat, resp. zda k naplnění jedné ze základních funkcí trestního práva – ochrany společnosti před nežádoucím jednáním – je nutná současná míra trestní represe, a zda by při vyřizování trestních věcí neměla být ve větší míře uplatňována zásada subsidiarity trestní represe, podle které lze trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.

V souvislosti s restorativní justicí se domnívám, že tato koncepce, za předpokladu růstu praktického využívání systému alternativních opatření, může vést k efektivnějšímu, a hlavně pro společnost prospěšnějšímu řešení trestních věcí, neboť – na rozdíl od retributivní spravedlnosti – není zaměřena pouze na potrestání pachatele, ale zejména na docílení toho, aby tento převzal zodpovědnost za svůj čin; náprava újmy způsobené

trestným činem totiž obvykle (na rozdíl od trestního procesu a následného uvěznění, prohlubujícího pachatelovu frustraci a pocit odcizení od společnosti, které vedou k tomu, že si pachatel nadále hledí pouze sebe a svých zájmů) nepřináší pouze morální a materiální satisfakci poškozenému, ale vykazuje vysoký výchovný a resocializační účinek ve vztahu k osobě obviněného.

Tato rigorózní práce reflektuje právní stav k 1. prosinci 2017.

1.1. Cíle práce

- Zdůvodnění existence trestněprávních alternativ v systému trestního práva na základě historického exkurzu do společenského jevu zločinu až po restorativní justici,
- popis jednotlivých druhů odklonů (v užším smyslu) v trestním řízení *de lege lata*, tj. institutu podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení návrhu na potrestání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání,
- představení statistiky dokumentující míru reálné aplikace popisovaných odklonů,
- zjištění reálných důvodů nízké míry praktického využívání dvou, resp. tří typů odklonů v trestním řízení. Konkrétně se jedná o institut podmíněného zastavení trestního stíhání dle §§ 307 a 308 TrŘ, resp. podmíněného odložení podání návrhu na potrestání dle ust. §§ 179g a 179h TrŘ, a o institut narovnání dle § 309 a násl. TrŘ,
- formulace návrhů *de lege ferenda* na základě výsledků aplikovaného výzkumu.

2. Od počátků trestání po restorativní justici

2.1. Zločin a trest

„Volat po přísném potrestání je snadné, ale jen pro ty, kdo se nikdy nevydali po stopách těch, kteří si trest odpykávají.“¹

Zlo a zločin byly v lidské společnosti přítomny od prvopočátku, jsou jakousi její esencí. Společnost si proto za dobu své existence postupně vytvářela určitý systém obranných mechanismů (sankcí) určených k její obraně před jednáním narušujícím její fungování a pospolitost. Základním účelem bylo přinutit ty, kteří se odchýlili svým jednáním od společností vyžadovaných norem a pravidel chování, k opětovnému konformnímu jednání. Významnou součástí těchto mechanismů počalo představovat trestní právo, které vznikalo jako protiváha zla a zločinu v podobě sankčního systému, který měl ve svých počátcích skrze odplatný charakter vycházet z absolutní teorie trestu, která je též nazývána teorií taliační (z lat. Ius talionis – právo msty).

Absolutní teorie s ukládáním trestů nespojuje žádné jiné účely než potrestání viníka; „trest představuje spravedlivou odplatu (pinitur, quia peccatum est – „trestá se, protože bylo spácháno zlo“).“² S odplatným charakterem trestu je spjato obecně známé rčení „oko za oko, zub za zub“, která vychází z tzv. ³Chammurabiho zákoníku. Absolutní teorie trestu jsou později spojovány zejména se jménem filozofa I. Kanta, podle kterého trest představuje „požadavek spravedlivého rozumu a kategorický imperativ, který se nesmí řídit nějakým účelem mimo něj ležícím a je ideálem spravedlnosti“⁴, resp. se jménem G. W. Hegela, který spravedlivý trest chápe jako „jedinou možnou právní rehabilitaci zločince; považuje trest za negaci negace práva a tudíž za potvrzení a obnovení práva.“⁵

¹ Neznámý autor, In. URBANOVÁ, 2006, str. 134

² KUČTA, VÁLKOVÁ a kol., 2005, str. 185.

³ „Chammurabi se řadil mezi bohy a kryl se jejich autoritou. Tento král starobabylonského státu, šestý panovník první babylonské dynastie, žil na přelomu 18. a 17. století př. n.l. v Babylónii. Jeho zákony byly velmi přísné, známé jsou hlavně zásady „oko za oko, zub za zub“. Např:

§ 196 Jestliže plnoprávný občan vyrazil oko příslušníku třídy plnoprávných občanů, vyrvou mu oko.

§ 200 Jestliže plnoprávný občan vyrazil zub plnoprávnému občanu, sobě rovnému, vyrazí mu zub. Citováno ze zdroje PODGÓRECKI, 1966, In. URBANOVÁ, 2006, str. 134.

⁴ ČERNÍKOVÁ, 2005, str. 24.

⁵ Tamtéž.

Přestože odplatné tresty (tresty s touto funkcí nazýváme vyrovnávací) byly často velmi kruté, nijak výrazně kriminalitu nesnižovaly; působily spíše opačně, vyvolávaly pocity bezmoci a zoufalství, což nakonec vedlo k bezmeznému odporu k takto trestající společnosti a brutalita zločinců spíše narůstala. Z tohoto důvodu byla v průběhu času vyrovnávací funkce trestu nahrazena funkcí regulativní (relativní teorie trestu), jejímž účelem je chránit společnost.

V souvislosti s odplatnou funkcí trestu je nutné podotknout, že kriminologické výzkumy „neprokázaly pravdivost teze o odstrašujícím účinku nepodmíněného trestu odnětí svobody, tj. jeho individuálně preventivní funkci vyjádřené ve výši rizika recidivy po odpykání uloženého trestu, ale upozornily na v tomto ohledu mnohem relevantnější faktor, kterým je míra pravděpodobnosti, že bude pachatel po spáchání trestného činu dopaden a posléze potrestán.“⁶

Relativní teorie trestu s trestem spojují cíle užitečné pro společnost, neboť v nich je možné „spatřovat zrod preventivních aktivit spojených s ukládáním trestů. Trestá se, aby v budoucnosti nebylo páčáno zlo, aby společnost byla uchráněna před důsledky zla.“⁷

Zatímco tedy odplatnou (retributivní) funkcí trestu bylo pouhé potrestání viníka, tak regulativní funkcí je jeho odstrašení (punitur, ne peccetur – trestá se, aby nebylo páčáno zlo), neboť „odrazuje pachatele od dalšího kriminálního jednání (⁸individuální prevence) a stejný účinek má i na ostatní jedince, kteří se mohou stát potenciálními pachateli (generální prevence). (...) Z teorie odstrašení vyplývá, že při ukládání trestů, chceme-li docílit jejich větší účinnosti, je třeba přihlížet více k pachateli než ke škodlivosti spáchaného činu. Trest musí být spojen s odejmutím všech výhod, které byly získány trestným činem. Trest má být proto ekvivalentem prospěchu získaného trestným činem.“⁹

Mezi relativními teoriemi zaujímá přední místo teorie psychologického donucení, kterou vytvořil německý kriminalista P. J. Anselm, von Feuerbach, přičemž „jasně rozlišoval mezi generální a speciální prevencí. Na přední místo stavěl prevenci generální. Hrozba trestem měla vyvolat psychické zábrany (Gegensmotive) páchat trestné činy, kdežto samotná aplikace trestu měla každému zdůraznit, že je tato pohružka míněna vážně.“¹⁰

⁶ SCHEINOST, VÁLKOVÁ a kol., 2015, str. 77.

⁷ KUČHTA, VÁLKOVÁ a kol., 2005, str. 186.

⁸ Někteří autoři též používají termín speciální prevence (pozn. autora rigorózní práce).

⁹ Tamtéž, str. 189 – 190.

¹⁰ ČERNÍKOVÁ, 2005, str. 24.

Z hlediska teorie funkce trestu pak mimo výše uvedenou retributivní a regulativní funkci rozeznáváme funkci (koncept) rehabilitační, eliminační a restituční, resp. restorativní:

Rehabilitační koncepce trestu

Tyto nápravné, též korektivní, resocializační či penitenciární koncepce trestu „spatřují jediný cíl trestání v tom, aby pachateli bylo poskytnuto v rámci trestního řízení a zejména při výkonu trestu takové odborné zacházení, které potlačí a případně odstraní příčiny, proč byl trestný čin spáchán. Rehabilitační teorie jsou zaměřeny na osobu pachatele a přihlíží k ¹¹etiologii individuálního trestného činu.“¹²

Rozdíl mezi retributivní a rehabilitační koncepcí trestu, na základě zaměření, resp. sledovaného cíle velmi výstižně popisuje níže uvedená tabulka 2.1.

Tab. 2-1 – Retributivní vs. rehabilitační spravedlnost

Retributivní spravedlnost	Rehabilitační spravedlnost
Zaměřuje se na trestný čin	Zaměřuje se na pachatele
Zaměřuje se na trestnou činnost v minulosti	Zaměřuje se na změnu budoucího chování pachatele
Cíl: potrestat pachatele	Cíl: náprava (léčba) pachatele

Zdroj: STRÉMY, 2015, str. 71.

Eliminační (vylučovací) koncepce trestu

Jedná se o koncepcie založené na dočasné či trvalé izolaci pachatele od ostatních členů společnosti. Tato izolace má představovat nejen citelnou újmu pro pachatele, ale též spolehlivou ochranu společnosti, neboť pachatelům je zabráněno v páčání další trestné činnosti. Přestože trest odnětí svobody je velmi účinný přístup k ochraně společnosti před nebezpečnými pachateli, tak jeho provozování je velmi nákladnou záležitostí, navíc „každý trest jednou vyprší, pachatel se dostává na svobodu a společnost si s jeho potenciální nebezpečností musí poradit znovu. Navíc s vědomím, že pobytem v nápravném zařízení ve společnosti dalších odsouzených se mohlo společenské vyčlenění pachatele a jeho sklony k páčání trestných činů ještě prohloubit. Je tedy zřejmé, že pouhá izolace pachatele od společnosti nestačí.“¹³

¹¹ Etiologie – zkoumání příčin kriminality (pozn. autora rigorózní práce).

¹² URBANOVÁ, 2006, str. 140.

¹³ GŘIVNA a kol., 2014, str. 179.

Restituční (kompenzační) koncepce trestu

Tato koncepce se zaměřuje zejména na nápravu škod způsobených trestným činem, tj. na odstranění škodlivých následků a odškodnění obětí. Trest je vnímán jako prostředek vedoucí k uspokojení nároků poškozených a nápravě sociálních vztahů, které byly trestným činem narušeny. Specifickou podobu restituční koncepce trestu představuje tzv. ¹⁴restorativní justice, tj. „proces, jenž v maximální míře zapojuje všechny, kterých se daná činnost dotkla.

Restorativní koncepce trestu

Usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky¹⁵ Restorativní přístup se nesnaží nahradit klasické trestní postupy a sankce, ale pouze se snaží o jejich vhodné „doplnění, rozšíření možností volby reakce na trestný čin a možností pro uplatnění individualizovaného přístupu k pachateli, což ve svých důsledcích pozitivně ovlivňuje účinnost trestního postihu.“¹⁶

2.1.1. Co to je zločin?

V souvislosti s uvedeným pojednáním o zločinu a trestu je nutné se zamyslet nad tím, co vlastně chápeme pod pojmem zločin, resp. kriminálním jednáním. Je třeba si uvědomit, že „před nástupem moderní doby se v Evropě jako nejtěžší zločiny hodnotila provinění náboženské povahy nebo proti majetku panovníka či šlechty; za ně bývaly udělovány nejprísrnější tresty. Provinění tohoto druhu dnes buď vůbec nejsou trestná, anebo se považují za drobné přečiny. V mnoha částech Evropy byly dlouho trestány smrtí činy jako kacírství (hlásání náboženských doktrín odlišných od schválené podoby křesťanské věrouky), svatokrádež (krádež nebo poškození církevního majetku) nebo rouhání (braní Božího jména nadarmo nebo odmítavá vyjádření k náboženským otázkám). Hrdelním zločinem bylo i to, když poddaný pytláčil, chytal ryby, kácel stromy nebo sbíral ovoce na pozemku patřícím králi nebo šlechtě, i když v těchto případech nebyl trest smrti vždy vykonán. Jestliže jeden prostý člověk zavraždil druhého, nebylo to vždy

¹⁴ Z angl. restore – obnovit, navrátit do původního stavu, více v 3. kapitole – Restorativní justice.

¹⁵ ZEHR, HOWARD, 2003, str. 26.

¹⁶ SOTOLÁŘ, VÁLKOVÁ, 1999, In. KUČHTA, VÁLKOVÁ a kol., 2005, str. 192 – 193.

považováno za hrdelní zločin; pachatel si často mohl své provinění odpykat prostě tím, že příbuzným oběti zaplatil stanovenou sumu.“¹⁷

Protiprávnost, resp. nemorálnost určitého jednání je možné vymezit na základě tzv. juristického, resp. sociologického pojetí kriminality.

2.1.1.1. Juristické pojetí kriminality

O juristické neboli legální pojetí zločinnosti (kriminality) se jedná v případě, když se pojem kriminalita „shoduje s trestněprávním pojetím. (...) Jde o souhrn jednání (konání, opomenutí), které trestní právo posuzuje jako trestné činy.“¹⁸

Toto posouzení trestnosti však podle ¹⁹Zoubkové není ve všech společnostech a v každém dějinném období stejné. Proto právní teorie rozlišuje právo ²⁰přirozené a ²¹pozitivní; v souvislosti s přirozeným právem se jedná o činy, které jsou zločinné samou svou podstatou (delicta mala per se), a které jsou trestné v každé lidské společnosti (kulturním systému) a v každé době (např. vražda, znásilnění či loupež), resp. v souvislosti s pozitivním právem se jedná o činy, které jsou pro danou společnost v daném časovém období nepřijatelné, a proto jsou prohlášeny jako zakázané (delicta mere prohibita).

Pojem trestný čin

Vzhledem k tomu, že pod výše uvedeným termínem delicta mere prohibita je možné chápat jakékoliv jednání v rozporu s pozitivním právem, tedy i správní delikt, je nutné definovat jednání charakterizující trestný čin. Trestný čin je vymezen v ust. § 13 odst. 1 TrZ²², přičemž jeho (ne)spáchání je dále (mimo jiné) spjato s trestněprávní zásadou

¹⁷ GIDDENS, 1999, str. 188.

¹⁸ ZOUBKOVÁ, MOULISOVÁ, 2014, str. 13.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Přirozené právo (ius naturale) „existuje nezávisle na subjektu, který se je pokouší poznat – má absolutní charakter.“

Citováno ze zdroje: HARVÁNEK, 2008, str. 95.

²¹ Pozitivní právo (ius positivum) „bývá obvykle charakterizováno jako právo, které je výsledkem volní lidské aktivity... Je to právo, které je vytvořeno lidmi a které je tvořeno systémem pravidel, jehož vynucování a kontrola jsou neodmyslitelně spojeny se státem (státní mocí).“

Citováno ze zdroje: HARVÁNEK, 2008, str. 93.

²² Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.

subsidiarity trestní represe (ust. § 12 odst. 2 TrZ²³) a z ní vyplývajícím principem ²⁴ultima ratio. To znamená, že za trestný čin lze považovat pouze závažné (společensky škodlivé), nikoli bagatelní, trestněprávní delikty.

2.1.1.2. Sociologické pojetí kriminality

Toto pojetí kriminality je na pozitivním trestním právu zcela nezávislé, resp. „zahrnuje jednání, která nejsou sankcionována trestními normami, ale jsou sociálně patologická nebo nežádoucí.“²⁵ Na rozdíl od juristického pojetí, které se překrývá se zvláštní částí trestního zákoníku (neboť je tvořeno pouze trestnými činy uvedenými v tomto kodexu²⁶), představuje sociologické pojetí kriminality „hledání vlastního pojmu zločinu, vesměs zaměřeného na sociálně patologické jevy, i když nejsou regulovány trestním právem (...) Proto je třeba vymezit jeho hranice určitým vztahem k legálnímu vymezení kriminality. Zpravidla jsou zkoumány sociálně patologické jevy, které s trestnou činností souvisí a mají též často charakter jedné z ²⁷příčin trestného činu (např. alkoholismus, abusus omamných a psychotropních látek, prostituce, extremismus apod.).“²⁸

²³ Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.

Při použití zásady subsidiarity trestní represe vyplývající z § 12 odst. 2 tr. zákoníku je třeba zvažovat celkovou společenskou škodlivost činu, pro niž jsou určující zejména význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osoba pachatele, míra jeho zavinění a jeho pohnutka, záměr nebo cíl. Neuplatnění trestní odpovědnosti s poukazem na uvedenou zásadu bude obvykle přicházet v úvahu u trestných činů naplňujících jen základní skutkovou podstatu. Není však zcela vyloučeno, aby s poukazem na zásadu subsidiarity trestní represe nebyla trestní odpovědnost uplatněna ani v případě kvalifikovaných skutkových podstat trestných činů, jestliže i přes naplnění znaků některé okolnosti zvlášť přitěžující (např. u trestných činů proti majetku při způsobení větší škody) je celková společenská škodlivost případu po důkladném vyhodnocení souhrnu všech významných kritérií natolik nízká, že nedosahuje ani dolní hranice trestnosti běžně se vyskytujících trestných činů dané základní skutkové podstaty (právní věta z Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 30. listopadu 2016, sp. zn. 8 Tdo 1362/2016).

²⁴ Jedním ze základních principů trestního práva je princip tzv. "ultima ratio", z kterého vyplývá subsidiární role trestního práva, jako krajního prostředku ochrany chráněných zájmů společnosti. Trestní právo jako prostředek ochrany tedy nastupuje až v případě, kdy primární prostředky ochrany podle jiných právních odvětví selhaly nebo jsou neúčinné. Princip "ultima ratio" má svůj ústavněprávní základ v principu proporcionality, tj. v požadavku zkoumat, zda neexistují alternativní řešení v mimotrestní oblasti, která by představovala menší zásah do omezení základních práv (právní věta z Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 22. prosince 2009, sp. zn. 7 Tdo 1012/2009).

²⁵ ZOUBKOVÁ, MOULISOVÁ, 2014, str. 13.

²⁶ V souladu s právní zásadou nullum crimen sine lege.

²⁷ Jedná se o tzv. kriminogenní faktory (pozn. autora rigorózní práce).

²⁸ GRŮVNA a kol., 2014, str. 22.

2.2. Právo a spravedlnost

„Marné hledání absolutní spravedlnosti je souznačné s marným hledáním absolutního práva (právního pořádku), které by tuto spravedlnost uskutečňovalo.“²⁹

Posouzení toho, co je a co není spravedlivé se neobejde bez vymezení termínů dobra a zla, což jsou etické kategorie, pomocí kterých je hodnoceno chování jedinců ve společnosti. Dobrem je myšleno mravní chování hodné následování, zlo je pak jeho opakem, tedy nemravným, zakázaným a odsouzeníhodným jednáním. Dobro a zlo jsou kategorie, které jsou normativně srovnávané a hodnocené, tj. co má být a co nemá být. Analogicky je tedy možné vyvodit, že spravedlivé je to, co společnost chce, kam spěje, co pokládá za přínosné, resp. nespravedlivé je to co společnost nechce, čemu se brání a vzpírá. Základním předpokladem je však existence společnosti, tj. kooexistence jednotlivců v určitém daném řádu, neboť stejně jako není možné, aby jednatel spáchal zločin sám na sobě, není možné jednat (ne)spravedlivě vůči sobě samému: „spravedlnost se týká vždy vztahu mezi lidmi, jak už řekl Aristoteles; „Robinson, pokud byl na svém ostrově sám, nemohl jednat spravedlivě ani nespravedlivě. Ve styku mezi lidmi, kteří spolu ekonomicky směřují, pomáhají si nebo si ubližují, mezi sebou rozdělují a přidělují dobra a zla atd., můžeme teprve mluvit o spravedlnosti nebo nespravedlnosti.“³⁰

Přestože většina lidí věří v existenci nějaké vyšší (absolutní), resp. objektivní spravedlnosti, na jejímž základě by se jakékoli jednání dalo hodnotit jako spravedlivé či nespravedlivé, tak je nutné konstatovat, že nic takového neexistuje, a ani existovat nemůže, neboť to, co je spravedlivé pro jednoho, nemusí být vždy spravedlivé pro druhého; spravedlnost je totiž vnitřní, subjektivní smýšlení jednotlivce o tom co je či není správné, co je či není mravné, co je či není dobro, přičemž „při různosti a proměnlivosti lidských povah, při různé úrovni mravní a kulturní to není nic jednotného. Při nemožnosti objektivního vyjádření a měření lidských pocitů je to něco objektivně nezjistitelného a nevyjádřitelného.“³¹ V opačném případě, tj. v případě, že bychom připustili možnost existence nějaké objektivní spravedlnosti, by bylo povinností právní vědy tuto spravedlnost hledat a nalézt, resp. úkolem práva by bylo tuto spravedlnost zavést (aplikovat do praxe).

²⁹ BÍLÝ, 2009, str. 160.

³⁰ Tamtéž, str. 159.

³¹ Tamtéž, str. 160.

Nad marností hledat společnou spravedlnostní normu se zamýšlí Jiří Bílý následovně: „je spravedlivé, aby byla dávana za stejnou práci stejná mzda, anebo aby při stejné práci dostával dělník, pracující pro obživu celé rodiny, více než dělník svobodný bez takových závazků? Zatímco někteří pracují a namáhají se, jiní nedělají nic. Dát všem stejně není možné. Leda bychom riskovali, že udusíme zásluhu a spravedlnost pod rovností. I k tomu bohužel dochází a z rovnosti (jako dříve z přírody) se dělá ideologie, aby se ospravedlnil ničemný stav věcí a lidem se namluvilo, že naopak ti, kdo pracují a mají zásluhu jsou nespravedliví. Stačí ke spravedlnosti, aby byl člověk poctivým a nikoho nezkracoval, nikomu neubližoval, anebo k tomu, aby byl spravedlivý, je třeba, aby ještě druhému pomáhal? Je spravedlivé, aby národu vládli muži nejmoudřejší a nejctnostnější, anebo aby mu vládli ti, které si národ zvolí (bez ohledu na to, jsou-li nejlepší)?“³²

Jak je vidno, tak spravedlnost (právo) nemůže být garantována nějakým vyšším principem mravním (přirozeným právem), ale až zákony (pozitivním právem) vytvořené legitimním suverénem (státem), který jako zákonodárce jedná v souladu se společenským zájmem. Neboť „není absolutní právo a není absolutní spravedlnost; je jiná, sledujeme-li štěstí, spokojenost a svobodu člověka jako nejvyšší dobro, a jiná, sledujeme-li ideál národa a společnosti jako nejvyšší dobro.“³³ Jinak řečeno, aby bylo možné posuzovat, co je spravedlivé či nespravedlivé, musí být přirozené právo nahrazeno právem pozitivním, které je zdrojem tzv. legální (zákonné) spravedlnosti.

Zákonnou spravedlnost (společně s rovností) považoval za základní ³⁴typ spravedlnosti již Aristotelés, když v páté knize Etiky Níkomachovy říká: „určeme tedy, jak mnoho významů má výraz „nespravedlivý“. Zdá se, že nespravedlivý jest ten, kdo nedbá zákonů, za druhé člověk, který si osobuje více, a konečně ten, kdo nešetří rovnosti, takže spravedlivý bude patrně ten, kdo dbá zákonů a šetří rovnosti. Právo tedy jest zákonnost a rovnost, bezpráví pak protizákonnost a nerovnost. (...) Ježto se člověk, který si počíná protizákonně, ukázal jako nespravedlivý, člověk pak, jenž zákonů dbá, jako spravedlivý, jest zjevno, že vše zákonné jest jaksí spravedlivé; co totiž jest ustanoveno mocí zákonodárnou, jest zákonné, a všechno to nazýváme spravedlivým.“³⁵

³² Tamtéž, str. 159.

³³ Tamtéž, str. 160.

³⁴ Aristotelés rozeznával více typů spravedlnosti. Mimo tzv. celé spravedlnosti též rozeznával spravedlnost částečnou, kterou dále dělil na spravedlnost rozdíleci a opravnou (ARISTOTELÉS, 1996, str. 124 an.)

³⁵ ARISTOTELÉS, 1996, str. 123 – 124.

Spravedlnost rozdíleci (podílnou) chápal Aristotelés jako spravedlnost (rovnost) v rozdělování poct, peněz či ostatních statků, přičemž v této oblasti může být jeden člověk druhému roven i neroven.³⁶ Aristotelés tedy nevidí dobro (rozdíleci spravedlnost) v absolutní, ale v relativní rovnosti, jednomu je přiděleno více, druhému méně, podle toho, co komu ³⁷náleží; k oběma je přístupováno stejně, na základě stejných kritérií, nicméně ten, kdo dosáhl vyššího zisku by měl odvést vyšší část na daních, resp. ten, kdo se více angažuje v obecních záležitostech, měl by dostat vyšší odměnu než ten, kdo se o blaho *polis* stará méně. Spravedlnost dle Aristotela tedy nespočívá v tom, že všichni dostanou stejně (absolutně), ale v tom, že na všechny jsou použity stejné srovnávací principy (kritéria, měřítko). Tento typ spravedlnosti pak spočívá v ³⁸geometrické proporcionalitě. V souladu s Aristotelem se k podílné spravedlnosti vyjadřuje Bílý, když uvádí, že tato spravedlnost „řídí vztahy členů společnosti k celku. Podílnou spravedlností se řídí občané, když přinášejí v zájmu celkového blaha každou nutnou oběť, tou se řídí i vládní moc, když v zájmu celkového blaha ukládá občanům povinnosti a práva. Její základní normou je zásada: čím větší potřeba, tím větší podpora, a čím větší jmění, tím větší odpovědnost.“³⁹

Spravedlnost opravná (směnná)⁴⁰ pak spočívá v aritmetické proporcionalitě, přičemž Aristotelés podstatu směnné spravedlnosti vysvětluje ve vztahu ke spravedlnosti podílné: „spravedlnost, která rozdělí to, co jest společné, děje se vždy podle uvedené úměry – kdyby se totiž rozdělení dalo ze společných peněz, bude se dít v tom poměru, v jakém jsou vklady; a právo, tomuto právu protivné, jest proti úměře -; avšak právo ve směnách jest sice rovnost a bezpráví nerovnost, nikoli však podle oné úměrnosti, nýbrž podle

³⁶ Tamtéž, str. 128.

³⁷ Na spravedlnost je možné nahlížet jako na ctnost, která „nakloňuje naši vůli k tomu, abychom každému dávali to, co mu právem náleží. Ne každému totéž, nýbrž každému, co jeho jest, „suum cuique.“ Citováno ze zdroje: BÍLÝ, 2009, str. 163.

Z tohoto výroku se později ustálila právní zásada „Tria iuris praecepta...“, tzn. tři příkazy práva: čestně žít, druhému neškodit, každému dát, co mu patří, nebo jako právní zásada „Iustitia est constans...“, tzn. spravedlnost je trvalá a stálá vůle udělovat každému to, co mu patří.“ Citováno ze zdroje: BÍLÝ, 2009, str. 163.

³⁸ „V tom tedy, že *a* jest spojeno s *c* a *b* s *d* jest spravedlnost v rozdělování, a spravedlnost ta jest středem toho, co není úměrné; úměrno totiž jest středem, spravedlnost pak jest úměrná. Matematikové nazývají takovou úměru geometrickou; neboť v geometrické úměře se má celek k celku, jako se má člen k členu.“ Citováno ze zdroje: ARISTOTELÉS, 1996, str. 129.

³⁹ BÍLÝ, 2009, str. 164.

⁴⁰ Spravedlnost směnnou pak dále dělil na dobrovolnou (věc za věc) a nedobrovolnou (trest za krádež). Bílý ke směnné spravedlnosti uvádí, že „trest za krádež ovšem není žádná směna; Aristotelova „rovnost“ hodnot při směně je proto pochybená. Při půjčce viděl Aristoteles proti sobě půjčené peníze a peníze vrácené, a proto při řečené zásadě rovnosti zamítal i úrok, namísto aby viděl, že proti sobě stojí užívání peněz po určitou dobu a za tu dobu plynoucí úrok.“ Citováno ze zdroje: BÍLÝ, 2009, str. 162.

aritmetické. Nezáleží totiž na tom, zda dobrý člověk oloupil špatného anebo špatný dobrého, ani zda se cizoložství dopustil dobrý člověk anebo špatný; nýbrž zákon hledí pouze k rozdílu škody – a s osobami zachází jako s rovnými –, že totiž jeden bezpráví činí, druhý je snáší, a že jeden uškodil a druhý byl poškozen.“⁴¹ Opravná spravedlnost tedy jednoduše řečeno spočívá v tom, že osoba, která neoprávněně narušila pokojný stav (ve vztahu k jiné osobě), má povinnost jej obnovit, resp. odškodnit toho, komu způsobila újmu. „Základním principem ⁴²diortotické spravedlnosti tedy je restituce in integrum, resp. ekvivalentní (plná) náhrada. Příkladem této spravedlnosti je povinnost nahradit škodu. Způsobil-li někdo jinému škodu tím, že neoprávněně zmenšil jeho majetek x o část y, tedy na stav $x - y$, je spravedlivé od něho požadovat, aby mu obnovil původní stav x, a to tím, že mu y poskytne in natura nebo v penězích z majetku svého. Obnovení rovnovážného stavu lze tedy vyjádřit výrazem $(x - y) + y$.“⁴³

Shrneme-li Aristotelův pohled na spravedlnost, když dovozuje, že „spravedlivý je ten, kdo dbá zákonů a kdo šetří rovnosti, nespravedlivý pak a contrario je ten, kdo nedbá zákonů, osobuje si více a nešetří rovnosti“⁴⁴, můžeme konstatovat, že spravedlnost v Aristotelově pojetí spočívá primárně v dodržování platných zákonů (pozitivního práva) a v relativní (nebereme-li v úvahu spravedlnost směnnou) rovnosti.

Nad rovností přerozdělování se zamýšlí i John Rawls⁴⁵, když uvádí hypotetickou situaci (příklad), která vychází z původního stavu rovnosti. Musíme si však nejdříve odmyslet současný status quo společnosti, v které panuje, v důsledku biologické rozdílnosti (předurčení), sociálního prostředí a různé míry materiálního zabezpečení, nerovnost. Tento hypotetický konstrukt je založený na tom, že „nikdo nezná své místo ve společnosti, své třídní postavení nebo sociální status; nikdo ani nezná své šance při rozdělování přírodních vloh a schopností, ani svou inteligenci, sílu apod. Budu dokonce předpokládat, že smluvní strany neznají své koncepce dobra ani své speciální psychologické sklony.

⁴¹ ARISTOTELÉS, 1996, str. 130.

⁴² Výraz, který někteří autoři používají pro opravnou spravedlnost.

⁴³ ZOUBEK, 2010, str. 49 – 50.

⁴⁴ ARISTOTELES, 1937, In. VEČEŘA, 1997, str. 19.

⁴⁵ Pojetí spravedlnosti jako slušnosti odpovídá původnímu stavu rovnosti, stavu přírody v tradiční teorii společenské smlouvy. Tento původní stav si ovšem nesmíme představovat jako nějaký skutečný historický fakt, neřku-li jako nějaké primitivní stadium kultury. Musíme ji chápat jako čistě hypotetickou situaci, charakterizovanou tak, aby to vedlo k určité koncepci spravedlnosti. Citováno ze zdroje: John Rawls - Teorie spravedlnosti (1971) [online]. [cit. 10.10.2017]. Dostupné z: <http://literatura.kvalitne.cz/rawls.htm>

Principy spravedlnosti jsou zvoleny za závojem nevědomosti.⁴⁶ Rawls se domnívá, že tento princip by zaručil, aby nebyl nikdo zvýhodněn či znevýhodněn, přičemž tvrdí, že by přeci nikdo nechtěl, aby nějaká minorita byla utlačovaná na úkor majority, když by nevěděl, zda sám nebude jejím členem. Tvrdí, že každý by proto chtěl, aby všichni v dané společnosti měli stejná práva a svobody, aby zde nebyly velké sociální rozdíly, a že by každý souhlasil s takovou společností, která by pomáhala těm, kdo to nejvíc potřebují. Nicméně je třeba si uvědomit, že úplné rovnosti nemůže být nikdy dosaženo, neboť v okamžik jejího dosažení by lidé přestali být motivováni, jejich úsilí o lepší životní úroveň a postavení by pokleslo, následkem čehož by se životní úroveň celé společnosti počala zhoršovat.⁴⁷

Podle Večeři Rawlsovo pojetí spravedlnosti „postuluje dva základní principy spravedlnosti:

1. Každá osoba má mít stejné právo na co nejširší svobody slučitelné se stejnými svobodami pro ostatní jedince (rovnost základních práv a svobod).
2. Sociální a ekonomické nerovnosti mají být uspořádány tak, aby zároveň:
 - a. se dalo rozumně očekávat, že budou ku prospěchu kohokoli (princip rozdílnosti),
 - b. byly spjaty s pozicemi a úřady přístupnými pro všechny (princip rovnosti šancí).

První princip má přirozenoprávní aspekt a je přednostní, svoboda zde hierarchicky stojí nad rovností, svobodu lze omezit jen kvůli svobodě. Druhý princip je věnován sociální a ekonomické nerovnosti. Tyto nerovnosti lze ospravedlnit, ale jen pokud jsou ve prospěch i těch nejchudších, nikoli tím, že to je ku prospěchu celého společenství. Spravedlnost v tomto principu rozdílnosti stojí nad rovností. Tedy nerovnosti mohou být spravedlivé, pokud umožní zlepšit situaci těch nejchudších.⁴⁸

Z výše uvedeného je zřejmé, že i Rawls (stejně jako Aristoteles) spatřuje spravedlnost nikoli v absolutní, ale relativní rovnosti. S ohledem na již řečené, tedy, že úplné rovnosti nemůže být nikdy dosaženo, neboť v okamžik jejího dosažení by lidé přestali být motivováni a celá společnost by počala stagnovat, nelze nezmínit myšlenky Bernarda Mandevilleho, resp. jeho veršovanou Bajku o včelkách z roku 1714, popisující prosperující

⁴⁶ John Rawls - Teorie spravedlnosti (1971). [online]. [cit. 10.10.2017]. Dostupné z: <http://literatura.kvalitne.cz/rawls.htm>

⁴⁷ John Rawls a jeho závoj nevěděni. [online]. [cit. 11.10.2017]. Dostupné z: <http://www.strike-it-down.cz/2014/01/john-rawls-jeho-zavoj-nevedeni.html>

⁴⁸ RAWLS, 1971, In. VEČEŘA, 1997, str. 30 – 31.

společnost, odpovídající tehdejšímu zřízení Anglie, která se zvenku zdá více méně pokojná, nicméně zde skrytě bují neřest, podvody, úplatky a korupce:⁴⁹

*Každá část celku kypěla neřestí,
však celek sám se topil ve štěstí.*⁵⁰

Včelky si ale stěžovaly, že by chtěly žít v lepší a poctivější společnosti, načež je jejich bůh Jove proměnil ve slušné a poctivé tvory.

*Vězení od těch dnů zela prázdnotou,
dlužníci spláceli hned a s ochotou.
A to i dávno zapomenuté splátky,
I ti, na které byl zákon krátký.*⁵¹

„Co se však nestane: místo aby prosperita včelího hnízda vzrůstala a včelkám se žilo lépe, dochází k pravému opaku. Mnoho včelek přichází o své zaměstnání, neboť pouze hrstka kovářů se užívá ve společnosti, kde není potřeba mříží do oken ani železného kování dveří. Práci ztrácejí soudci, právníci i advokáti, úředníků dohlížejících na vymáhání práva rovněž přestává být třeba. Jelikož zmizel přepych, obžerství a luxus, za sníženou poptávku po zboží pykají i obyčejní lidé, zemědělci, poddaní, ševci a švadleny. Včelí národ se stal mírumilovným, přestává i zbrojit. Bajka končí neslavně. Včelí úl vymírá, přežívá pouze jeho malá část, neboť ostatních včelek nebylo potřeba a neuživily se. Nakonec je vyžene z hnízda jiný roj a včelky nacházejí útočiště ve zbytcích vyvráceného stromu.“⁵²

Na pozadí uvedené bajky lze poukázat na skutečnost, že zmiňovaná podílná spravedlnost (kdy je – slovy Aristotela – jeden člověk druhému roven i neroven) je skutečnou rovností (s rostoucí prosperitou celku – přestože je založená na nerovnostech – se zlepšuje i situace těch nejchudších), na rozdíl od společnosti zcela rovnostářské.

Z výše uvedeného je nyní zřejmé, že neexistuje nejen absolutní spravedlnost, ale ani absolutní rovnost, proto se musíme v současném stavu našeho poznání spokojit se spravedlností zákonnou (legální); vzhledem k tomu, že při reálné aplikaci legální spravedlnosti je lidstvo limitováno svými omezenými schopnostmi, je pak úkolem této spravedlnosti dovolit pouze akceptovatelnou míru nespravedlnosti...

⁴⁹ SEDLÁČEK, 2012, str. 197.

⁵⁰ MANDEVILLE, 1924, In. SEDLÁČEK, 2012, str. 197.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž, str. 197 – 198.

2.3. Zločin na pozadí kriminologických teorií

Jednotlivé kriminologické teorie představují vědecký úhel pohledu na kriminalitu. Přestože tyto teorie mohou zkoumat (popisovat) samotný zločin jakožto sociálně patologický jev (fenomenologie), primárně se zaměřují na etiologii kriminality (hledání příčin kriminálního chování v lidské společnosti).

Tyto teorie, které jsou v kriminologii běžně označovány jako teoretické směry, lze třídit do určitých skupin podle míry jejich platnosti (od všeobecných, např. teorie sebekontroly T. Hirschiho a M. Gottfredsona, až po ty, které se zabývají pouze dílčími kriminálními jevy), podle vědního oboru, kterým své tvrzení zaštiťují, na biologické (biosociální, antropologické), psychologické (psychogenetické) a sociologické, podle doby svého vzniku (chronologicky od počátku vědeckého zájmu o kriminalitu až po teorie postmoderní), podle toho, zda rozhodující či výlučnou příčinou vzniku kriminality lze spatřovat v jediném (monokauzální teorie) nebo v několika různých, společně působících faktorech, nebo podle toho, jak se jednotlivé teorie staví k šesti základním (dichotomickým)⁵³ otázkám kriminologie. Základní paradigmatu kriminologie představují klasicismus, pozitivismus, konzervatismus, teorie napětí, nová teorie deviace a marxismus, přičemž jednotlivé teorie je možné podřazovat (právě s ohledem na šest základních kriminologických otázek) pod jednotlivá paradigmatu podle jejich vztahu k lidské přirozenosti (voluntarismus vs. determinismus), společenskému řádu (konzensus vs. donucení), definici zločinu (legální vs. sociální), rozsahu a distribuci kriminality (limitovaný vs. extenzivní přístup), příčinám kriminality (individuální vs. sociální) a praktické veřejné politice (trestání vs. náprava).

2.3.1. Lidská přirozenost

V této oblasti vychází klasická škola z⁵⁴ voluntarismu, tedy z přesvědčení, že člověk je obdařen svobodnou vůlí a je plně odpovědný za své jednání, tedy i při páchání zločinu. Stoupenci klasické školy měli za to, že všichni lidé mají tutéž racionální přirozenost, proto lidské jednání považovali za skrze účelné, motivované snahou dosáhnout vlastních zájmů. „Klasická škola vychází z rovnosti lidí, jejichž motivaci lze předem odhadnout.

⁵³ Tento model představil v práci *Thinking Seriously About Crime* (1981) britský kriminolog J. Young, In. GRIVNA a kol., 2014, str. 82.

⁵⁴ Voluntarismus (voluntas = vůle, lat.) představuje filozofický směr, který ze tří aristotelovských složek duše (rozum, vůle, paměť) klade na první místo vůli.

Stát tak může jednotlivce usměrňovat, aby při sledování vlastního prospěchu nejednali na úkor společnosti jako celku.⁵⁵ Válková toto usměrňování komentuje takto: „zločin se nesmí vyplácet – rizika s ním spojená musí být vyšší než profit z něj plynoucí. Pak lze předpokládat, že se jedinec spíše rozhodne chovat se sociálně-konformně než porušovat trestní zákony.“⁵⁶

Naopak pozitivistické paradigma předpokládá, že chování je ⁵⁷determinováno okolnostmi. Pozitivisté nechápou zločin, jakožto svobodné rozhodnutí pachatele, ale jsou přesvědčeni o existenci objektivně zjistitelných příčin, které pachatele vedou ke spáchání zločinu, zatímco on sám nad nimi nemá žádnou nebo pouze velmi omezenou moc. Konzervatismus pak propojuje klasickou a pozitivistickou školu tím, že v jednání pachatele sice spatřuje určitý pudový základ, nicméně mu ponechává svobodnou vůli, která určuje, zda jeho chování bude konformní či nikoli.

Podle teorie ⁵⁸napětí utváří chování jedince společnost, resp. sociální prostředí, které ho obklopuje; společnost stanovuje kulturní cíle a prostředky k jejich dosažení, přičemž jedinec v rámci tohoto schéma jedná racionálně.

Nová teorie deviace „nazírá na lidskou přirozenost a chování dynamicky, jako na vytvářené lidmi, kteří je neustále interpretují a připisují jim význam podle kulturního kontextu, ve kterém žijí.“⁵⁹ Marxismus pak „zcela zavrhuje představu o apriorní individuální podstatě a rozumu jedince mimo sociální kontext neboli kontext historické epochy, jejímž tvůrcem i výtvozem jsou v ní žijící lidé.“⁶⁰

2.3.2. Společenský řád

Na tento systém vzájemného soužití lidí může být v rámci jednotlivých teorií nahlíženo buď jako na konsensus (vycházející z díla T. Hobbesa a J. J. Rousseaua, teorie společenské

⁵⁵ GŘIVNA a kol., 2014, str. 50.

⁵⁶ KUČHTA, VÁLKOVÁ, 2005, str. 52-53.

⁵⁷ Determinismus – ve vztahu ke kriminálnímu jednání se jedná o přesvědčení, že deviantní jednání je podmíněno genetickými či environmentálními faktory, které jedinec není schopen ovlivnit, natož ovládnout.

⁵⁸ Jedná se o Mertonovu teorii napětí. Robert King Merton – jeden z nejvýznamnějších amerických sociologů – na základě svých výzkumů dospěl k závěru, že „deviantní jednání je symptomem animického tlaku, který vzniká tam, kde existuje rozpor mezi obecně uznávanými společenskými cíli a legitimními prostředky, které má jedinec jako příslušník určité sociální vrstvy k jejich dosažení k dispozici.“ Citováno ze zdroje: MERTON, 1968, In. KUČHTA, VÁLKOVÁ, 2005, str. 91.

⁵⁹ GŘIVNA a kol., 2014, str. 82.

⁶⁰ Tamtéž, str. 82 – 83.

smlouvy), kdy se většina vzdá části svých přirozených práv a svobod ve prospěch vládnoucí menšiny, která jim za to na oplátku zajistí ochranu před těmi, kteří tuto smlouvu poruší, nebo jako na donucení (stav, který je násilně udržován bohatou a donucovacími prostředky disponující menšinou proti podřízené většině).

S uspořádáním společnosti na základě konsensu vyslovují souhlas jak klasické, tak pozitivistické teorie.

Konzervativci v této oblasti nevyzdvihují význam jedince a jeho svobodné vůle, ale kladou důraz na tradiční instituce (odmítají individualizovanou reakci na spáchání trestného činu, ale požadují nastolení sociálního a právního řádu, který by přísně trestal narušitele tradičních pořádků).

Společenský řád založený na konsensu podporují, na rozdíl od nové teorie deviace, též teorie napětí; nová teorie deviace nepřipouští konsensus založený společenskou smlouvou, neboť toto uspořádání chápe jako iluzi podporovanou mocnou menšinou, která si vynucuje dodržování „svých“ hodnot pomocí represivních nástrojů, přičemž jí nahrazuje „konceptem plurality, diverzity hodnot rozličných skupin ve společnosti.“⁶¹

Obdobný názor jako nová teorie deviace sdílí i marxismus, který společenský řád chápe jako stav, který udržuje vládnoucí třída na základě státního donucení.

2.3.3. Definice zločinu

V rámci definice zločinu je podstatné, zda se jedná o tzv. legální či sociální pojetí kriminality. O legální neboli juristické pojetí, z kterého při popisu zločinů vychází klasická škola, se jedná v případě, když se pojem kriminalita shoduje s trestněprávním pojetím.

V oblasti sociálního pojetí kriminality se jedná o činy, jak již bylo uvedeno v kapitole 2.1.1.2 – Sociologické pojetí kriminality, které jsou na pozitivním trestním právu zcela nezávislé, které nejsou sankcionovány trestními normami, nicméně jsou sociálně patologická nebo nežádoucí. Sociální pojetí kriminality je příznačné pro pozitivismus, který navíc před pojmem zločin upřednostňuje termín deviace (viz kapitolu 2.4. – Normalita vs. deviace), neboť se jedná o odchylku od normálu, tj. od společně sdílených hodnot.

Konzervativní teorie považují za zločin jednání směřující proti ustanovením trestních zákonů, nicméně požadují i trestání jednání zaměřeného proti morálce.

⁶¹ GŘIVNA a kol., 2014, str. 83.

Obdobně se k definici zločinu staví i teorie napětí, neboť k anomickému stavu může vést nejen nedodržování trestních zákonů, ale anomické rysy může paradoxně získat též společnost, „která žije v materiálním blahobytu, pokud individualistické tužby lidí zůstávají neregulovány široce sdílenými a prosazovanými morálními zásadami.“⁶²

Nová teorie deviace se zaměřuje na tzv. nálepkování (labelling, etiketizační teorie), které je založeno na tom, že určité chování nějaké skupiny či jednotlivce je označeno za deviantní a to skupinou či jednotlivcem, která/který vyznává jiné hodnoty, přičemž má moc nebo dostatek prostředků k prosazování vlastních hodnot. „Význam etiketizační teorie spočívá v tom, že vychází z představy, podle které žádné jednání není kriminální samo o sobě. Co je kriminální, to definují nositelé moci prostřednictvím zákonů a tím, jak je interpretuje policie, soudy a nápravná zařízení.“⁶³

Podle marxismu je zločin vymezen buržoazním právem, jehož hlavním úkolem je chránit zájmy vládnoucí třídy.

2.3.4. Rozsah a distribuce kriminality

Při popisu rozsahu a distribuce kriminality jsou využívány oficiální statistiky, z kterých lze vyčíst, že v rámci společnosti je kriminalita páchána menšinou, zatímco většina zákony dodržuje (limitovaný přístup). Tytéž statistiky pak naznačují, že kriminálního jednání se dopouštějí mnohonásobně více muži než ženy, chudí než dobře situovaní, mladší než starší (v rámci dospělých osob) anebo příslušníci etnických menšin než příslušníci majoritní společnosti (extenzivní přístup).

Podle klasické školy termínem kriminalita je možné označit výhradně takové trestné činy, za které byli jejich pachatelé pravomocně odsouzeni v řádném trestním řízení.

Pozitivisté, přestože statistiky přímo nezpochybňují, namítají, že údaje získané extenzivním přístupem mají příliš nízkou vypovídací hodnotu.

Podle konzervativců je pak rozšiřování kriminality spojeno s úpadkem tradičních hodnot, které vždy představovala rodina a náboženství, a se současnou konzumní společností, resp. západní hédonistickou kulturou.

Teorie napětí sice uznává statistické údaje, nicméně pouze ve vztahu k nejnižším socioekonomickým vrstvám, kde je nejvíce patrný rozpor mezi obecně uznávanými

⁶² Tamtéž, str. 58.

⁶³ GIDDENS, 1999, str. 196.

společenskými cíli a počtem příležitostí k jejich dosažení legitimními prostředky, což je příčinou vyšší míry kriminality páchané jejich příslušníky.

Nová teorie deviace jakékoli statistiky odmítá s tím, že kriminalitou jsou zasaženy všechny sociální skupiny. Kriminalitu popisuje jako relativní ve vztahu k hodnotám, které tyto sociální skupiny vyznávají.

Marxisté mají zato, že v třídní společnosti dochází k ekonomickému znevýhodnění určitých skupin, což samozřejmě vede u nejchudších k vyšší míře kriminality než je tomu u lépe situovaných jedinců; navíc tito movitější jedinci se leckdy do oficiálních statistik ani nedostanou, neboť páchají sofistikovanější trestnou činnost, u které se orgánům činným v trestním řízení velmi často nedaří prokázat subjektivní stránku daného trestného činu (zejména tzv. kriminalita bílých límečků).

2.3.5. Příčiny kriminality

Příčiny kriminality jsou jednotlivými kriminologickými směry chápány buď jako individuální, tj. jsou psychologického, biologického nebo racionálního charakteru, nebo jako sociální, které jsou dány vlastnostmi a povahou společnosti, ve které pachatel žije.

Klasická škola chápe příčiny kriminality jako racionální rozhodnutí jedince, který poměřuje přínosy a rizika spojené s trestnou činností; když subjektivně cítí, že případné přínosy převažují nad riziky, je motivován trestný čin spáchat.

Pozitivisté příčiny kriminality chápou v rovině sociální, tedy jako nedostatečnou socializaci pachatele, podmíněnou psychologickými či genetickými faktory a společenským prostředím, které jedince obklopuje.

Konzervativci příčinu kriminality shledávají v potřebě vlastního obohacení bez patřičné námahy, nedisciplinovanosti a neochotě akceptovat autority.

Teorie napětí chápe kriminalitu jakožto snahu o eliminaci potíží vzniklých disproporcí (nerovností) mezi kulturně danými cíli a prostředky, resp. příležitostmi k jejich dosahování.

Pro novou teorii deviace pak nejsou vůbec podstatné příčiny kriminality, ale reakce společnosti na labelling: podle zastánců tohoto kriminologického směru „musíme zjistit, proč někteří lidé dostávají etiketu deviantů, chceme-li pochopit povahu deviace jako

takové.“⁶⁴ Jako příklad je možné uvést děti, které se často dopouštějí malých provinění tím, že lezou do cizích zahrad, kradou ovoce, rozbíjejí okna, či chodí za školu. Když se takového jednání dopustí dítě ze „spořádané“ rodiny, je to často pokládáno za nevinný průvodní jev procesu dospívání. V případě, že se však obdobného jednání dopustí dítě ze sociálně slabší rodiny, je zde tendence vnímat stejné jednání jako důkaz toho, že se dítě stává mladistvým delikventem. Jakmile je dospívající jedinec „ocejchován“ jako delikvent, zůstává mu stigma kriminálního; učitelé, potenciální zaměstnavatelé (v případě menšího města či obce) a většina konformního sociálního okolí jej nadále považují za nedůvěryhodného a také s ním podle toho jednají. Následkem toho se tento jedinec může dopustit dalšího kriminálního jednání, čímž se propast mezi ním a sociálními konvencemi dále prohlubuje.“

Marxismus popisuje, „jak se nerovnost mezi vynaloženou námahou a nedostatečnou odměnou, napětí mezi deklarovanými rovnými příležitostmi a reálnými možnostmi a fakticky nerovná soutěž o omezená pracovní místa na trhu práce podílejí na vzniku kriminogenního prostředí, ve kterém páchají kriminalitu příslušníci marginalizovaných skupin a nezaměstnaní.“⁶⁵

2.3.6. Veřejné politiky

Podle Válkové „klasická škola 18. století zaměřuje svoji hlavní pozornost na minulost, zločin a vinu, pozitivistická škola se soustřeďuje na osobu pachatele a jeho nebezpečnost v budoucnu. To má své důsledky pochopitelně i v oblasti trestní politiky, která chce v prvním případě chránit především právní stát, zatímco u pozitivistů je jejím cílem terapeutické působení na pachatele s cílem změnit jeho pro společnost nebezpečné chování.“⁶⁶ Konzervativci se ve svých teoriích soustředí na důsledné vymáhání veřejného pořádku. V rámci ukládání trestu je pro ně podstatné „zvažovat společenskou nebezpečnost pachatele a generálně preventivní účel trestu.

Podle teorie napětí by se veřejné politiky měly zabývat zejména tím, jak snižovat rozdíly v získávání prostředků a příležitostí nutných k dosažení kulturních cílů.

⁶⁴ Tamtéž, str. 195.

⁶⁵ GŘIVNA a kol., 2014, str. 85.

⁶⁶ KUČHTA, VÁLKOVÁ, 2005, str. 53.

Nová teorie deviace se vymezuje proti samotným politikám zaměřeným na boj s kriminalitou, neboť má za to, že vyšší kontrola a represe, z těchto politik plynoucí, vede k vyšší stigmatizaci a následně k vyšší míře deviace.

Marxisté pak jsou toho názoru, že snižovat kriminalitu je možné pouze snižováním formální a materiální nerovnosti, která ve společnosti panuje.

2.4. Normalita vs. deviace

Deviaci lze v obecné rovině vymezit jako „odchylku od kulturně očekávaných pravidel chování.“⁶⁷ Sociální deviaci je pak možné charakterizovat jako odchylku od „očekávaného standardizovaného a institucionalizovaného chování, které předepisuje sociální norma, platná v určitém sociálním útvaru.“⁶⁸

Normalita pak představuje situaci, v které „jednotlivci, skupiny či celá společnost přiměřeně respektují ustavené systémy hodnot a norem.“⁶⁹ Nicméně „hranice mezi excesy a normou může být nejasná. Většina z nás může být schopna spáchat zlo za určitých podmínek a i z té nejobyčejnější slušné osoby se může stát za určitých okolností zločinec.“⁷⁰

Toto tvrzení dokládá řada studií, zejména výzkumy psychologů ⁷¹Philipa Zimbarda a ⁷²Stanleyho Milgrama.

2.4.1. Stanfordský vězeňský experiment

Tento experiment, jehož protagonisté v rámci jeho průběhu vykazovali neetické vzorce chování, přestože se jednalo o vysokoškolsky vzdělané a sociálně ukotvené osobnosti, koordinoval právě Philip Zimbardo:

„Stanfordský vězeňský experiment měl vnést světlo například do obecného sporu o to, zda agresivita a brutalita spíše závisí na psychických predispozicích nebo je způsobena okolnostmi. Mezi dozorce a vězně byli dobrovolníci rozděleni náhodně. Experiment nabral

⁶⁷ URBANOVÁ, 2006, str. 81.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ VEČEŘA, URBANOVÁ, 2011, str. 176.

⁷⁰ Tamtéž, str. 179.

⁷¹ Philip G. Zimbardo – americký psycholog působící na Stanfordské univerzitě.

⁷² Stanley Milgram (1933 – 1984) – americký sociální a experimentální psycholog z Yaleovy univerzity.

směr, který nikdo nepředvídal. Musel být ukončen již po šesti dnech a to proto, že dozorcí se uchylovali ke stále častějšímu a krutějšímu trestání vězňů a vězni dokonce vyvolali vzpouru, jeden z vězňů se psychicky zhroutil. Způsob, jakým bylo v krátké době změněno chování především dozorců, byl zcela šokující jak pro ně, tak pro Zimbarda samotného. Ukázalo se, že zdravý člověk, je-li vystaven extrémním podmínkám, se může radikálně změnit (nebo změnit své chování), a to ve velmi krátké době.

Hlavní závěr, který Zimbardo učinil z tohoto experimentu, byl názor, že brutální zločiny například v době války nejsou dílem žádných psychopatů ani lidských zrůd, ale obyčejných lidí, vystavených nepřekonatelnému tlaku okolností.⁷³

2.4.2. Milgramův experiment

Stanley Milgram tvrdí, že „nelidskost je otázkou společenských vztahů. Existuje nepřímá úměra mezi ochotou být krutý a blízkostí oběti. Je mnohem snadnější způsobit bolest osobě, jíž vidíme jen z dálky.“⁷⁴ V roce 1963 provedl experiment, prostřednictvím kterého se snažil zodpovědět otázku, jak je možné, že ve dvacátém století se mohlo stát něco tak šíleného a krutého, jako byl holocaust, resp. proč většina nacistů poslouchala rozkazy v souvislosti s vyhlazováním Židů, přestože velké části z nich se to přičilo.

Experiment se týkal lidské konformity, jinými slovy poslušnosti běžného člověka vůči autoritě. Měl přinést zjištění, do jaké míry lidský jedinec přenáší svou odpovědnost na odpovědnost nadřízeného (autority), resp. zda je schopen plnit rozkazy, které hraničí s nelidskostí.

Výsledky ukázaly, že neuvěřitelných 65 % zúčastněných osob, bylo ochotno poslouchat pokyny experimentátora, přestože věděli, že tím druhým lidem (dalším participantům výzkumu v roli oběti) působí nepředstavitelnou bolest a utrpení; probandi od experimentátora pouze věděli, že „obětí“ mimo bolest nehrozí žádné trvalé následky (detailní popis experimentu je uveden v příloze č. 1).

⁷³ Philip Zimbardo: Jak se z obyčejných lidí stanou zřůdy... nebo hrdinové. [online]. [cit. 11.10.2017]. Dostupné z: <http://seriovivrazi.cz/philip-zimbardo-jak-se-z-obycejnych-lidi-stanou-zrudy-nebo-hrdinove>

⁷⁴ MILGRAM, 1974, In. VEČEŘA, URBANOVÁ, 2011, str. 179.

3. Restorativní justice

Společný zájem trestní justice a kriminologie lze nastínit otázkami, jak se vypořádat s rostoucí kriminalitou, resp. jak zacházet s pachatelem trestné činnosti. Vzhledem k tomu, že stále větší počet osob se dostává do konfliktu se zákonem, je možné konstatovat, že tradiční formy ochrany společnosti před kriminalitou v současné době selhávají. Jinými slovy, nastává krize trestu odnětí svobody. Nepodmíněný trest odnětí svobody totiž vykazuje nízký resocializační účinek (je nedostatečně účinný), navíc je nutné řešit potíže spojené s přeplněnými věznicemi či nedostatečnou náhradou škody obětem trestné činnosti. Jedná se o hlavní příčiny, které vedly k transformaci systému trestního práva, přičemž jejich znalost představuje nezbytný předpoklad pro pochopení smyslu restorativní justice, resp. významu a účelu alternativních opatření, mezi něž patří i tzv. odklony v trestním řízení (viz čtvrtou kapitolu).

Zmíněnou krizi trestu odnětí svobody podporují různé studie a výzkumy, z kterých podle ⁷⁵Scheinosta se Zoubkovou vyplývá, že:

- převýchovné (terapeutické) programy ve vězeňském prostředí příliš nefungují, protože vězňové už svou podstatou jsou nevhodné pro pozitivní působení na odsouzené,
- konkrétní převýchovné programy (vzdělávání, náboženská výchova, zájmová činnost, skupinové terapie, odborný výcvik apod.) působí na každého odsouzeného jinak, proto jsou málo účinné,
- určité skupiny pachatelů (odsouzených), zejm. recidivistů, jsou zcela imunní vůči snahám o převýchovu a nápravu.

Podle ⁷⁶Ščerby je nízký resocializační účinek nepodmíněného trestu odnětí svobody „spojen zejména s následujícími faktory:

- vytržení odsouzeného z jeho přirozeného sociálního prostředí. I když v určitých případech může být základní sociální prostředí pachatele prostředím kriminogenním, a vynětí pachatele z této jeho sféry se pak může jevit jako přínosné pro jeho následnou resocializaci i ochranu společnosti, dochází v důsledku uvěznění i k přetrhání pozitivních sociálních vazeb, a to zejména vazeb rodinných a pracovních. I krátkodobé odnětí svobody má většinou za následek, že odsouzený přijde o práci (pokud jí v době

⁷⁵ GŘIVNA a kol, 2014, str. 183.

⁷⁶ ŠČERBA, 2014, str. 20 – 21.

odsouzení měl), často dochází k rozpadu jeho rodiny, narušeny mohou být i přátelské vztahy apod.

- pobyt odsouzeného ve výrazně kriminogenním prostředí. Výše uvedený argument, podle kterého izolace pachatele ve věznici může vést k rozbití či narušení jeho původních kriminálních vztahů, je vyvrácen skutečností, že sama věznice je vysoce kriminogenním prostředím. Každodenní setkávání se spoluvězni, z nichž řada má bohatou kriminální minulost, logicky vede k tomu, že odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody naváže či alespoň může navázat řadu kontaktů s těmito osobami, a že se spíše přiučí páchání další trestné činnosti. Kriminální prostředí věznice se tak může pro odsouzeného stát prostředím přirozeným.
- nepodmíněné odnětí svobody výrazně zvyšuje efekt stigmatizace. Již samotné spáchání trestného činu, resp. odsouzení vede k tomu, že pachatel tohoto činu získává v očích svého okolí nálepku kriminálního. Pokud má navíc spáchání trestného činu za následek uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody, tento stigmatizační efekt se dále prohlubuje a výrazně ztěžuje odsouzenému návrat do společnosti po jeho propuštění (např. při hledání práce apod.).
- výkon trestu odnětí svobody se realizuje v nepřírozeném a v mnohých ohledech škodlivém sociálním prostředí. Charakter vězeňského prostředí je spojen s řadou negativních faktorů, které mohou ve větší či menší míře ovlivnit a deformovat osobnost odsouzeného. Pobyt ve vězení tak může přispět k otrlosti, citové chladnosti, pocitům méněcennosti, pokrytectví, oslabení vůle, apatii apod.“

V souvislosti s hledáním alternativních způsobů sankcionování pachatelů trestné činnosti, resp. s hledáním odpovědi na otázku, zda systémy trestní justice dostatečně reflektují práva obětí trestné činnosti se začal v polovině 80. let 20. Století rozvíjet nový myšlenkový směr, restorativní justice. Co tomuto rozvoji předcházelo? Je nutné si uvědomit, že v právním státě by měl justiční systém garantovat právo na spravedlivý proces, přičemž by se podle ⁷⁷Jozefa Záhory justiční systémy demokratických států dále měly snažit o naplňování následujících cílů:

„Na jedné straně jde o naplnění potřeby účinně stíhat pachatele trestných činů a tím chránit společnost, na straně druhé jde též o ochranu práv osob zúčastněných trestním řízením a reálné naplnění zásady pomocné úlohy trestní represe. Proto společnost od justičního

⁷⁷ STRÉMY, 2014, str. 181.

systemu očekává, že výsledek činnosti justičních orgánů bude spravedlivý a zároveň, že justiční systém bude výkonný. Společensky nepřijatelná je nejen pomalá justice, ale na druhé straně i systém, v kterém převládá rychlost na úkor spravedlnosti. V posledních desetiletích se justiční systémy začaly potýkat s problémem přetížení trestních soudů a (jak již bylo řečeno) přeplněním věznic. Dosavadní zkušenosti naznačují, že na tento problém je možné reagovat v zásadě třemi způsoby. Prvním je zvýšení kapacity justičního systému navýšením počtu soudců a orgánů činných v trestním řízení. Druhou možností je snížení počtu trestních věcí projednávaných před soudy cestou depenalizace, dekriminalizace, či ve větším rozsahu využíváním ukládání alternativních sankcí. Třetím způsobem je zkrácení trestního řízení před soudy, resp. přípravného řízení zaváděním alternativních zjednodušených způsobů řízení a zefektivnění standardních procesních postupů změnou právních předpisů.“ Využívání těchto alternativních způsobů trestního řízení je podstatou koncepce restorativní justice.

Základní stavební kameny restorativní justice se podle ⁷⁸Navrátilové opírají o následující předpoklady:

- zločin je především újmou (škodou) způsobenou pachatelem oběti a společenskou hrozbou, nikoli jen překročením abstraktních morálních a právních pravidel a porušením zavedeného společenského pořádku,
- škodu způsobenou oběti trestného činu je třeba posuzovat jako komplexní, tzn. nejen jako újmu fyzickou a materiální, ale i psychickou, narušení osobního a rodinného života, sociálních vazeb, ztrátu společenského postavení, škody způsobené medializací trestní věci atd.,
- reakce společnosti na spáchaný zločin má především přispět k odstranění vzniklé škody, nikoli k potrestání, převýchově nebo odstrašení pachatele,
- důležitou součástí trestu je aktivní spolupráce pachatele na náhradě způsobené škody (event. na odstranění škodlivých následků trestného činu, přičemž pachateli zůstávají stejná práva jako ostatním občanům,
- oběť trestného činu nelze k vyjednávání s pachatelem o formě a rozsahu nápravy způsobené škody nutit, její spolupráce musí být dobrovolná,
- pokud pachatel odmítá dobrovolně se na odstranění následků svého činu a náhradě škody podílet, je třeba ho k tomu donutit soudem,

⁷⁸ GŘIVNA a kol., 2014, str. 179 – 180.

- primárním způsobem řešení je vyjednávání (může být zprostředkované) mezi pachatelem a obětí; teprve pokud tento přístup k cíli nevede nebo vyžaduje-li závažnost trestného činu standardní trestní proces, vstupují do hry orgány činné v trestním řízení,
- stále přísnější trestání je zejm. u mladistvých pachatelů kontraproduktivní.“

3.1. Retributivní vs. restorativní justice

Restorativní (obnovující) justice nemůže být podle Ščerby chápána jako úplný protiklad tradiční retributivní justice, nicméně restorativní justice přistupuje odlišně již k samotné podstatě trestného činu: „vychází z toho, že trestný čin nepředstavuje pouze porušení veřejného zájmu, porušení práva a útok na stát, ale že jde především o konflikt mezi pachatelem trestného činu a konkrétní obětí.“⁷⁹ Ščerba dodává: „jestliže tedy retributivní systém trestní justice je zaměřen na nalezení adekvátní formy postihu pachatele a dosažení spravedlnosti spojuje právě s tím, aby pachatelé byli po zásluze potrestáni, restorativní justice se zajímá v první řadě o to, jak a komu byla trestným činem způsobena újma a jak tuto újmu napravit.“⁸⁰

Přestože je možné se na rozdíly mezi oběma koncepty dívat z různých úhlů pohledu, tak jeden z nejvýstižnějších nabízí ⁸¹Howard Zehr (viz níže uvedenou tabulku 3.1 – Rozdíl mezi dvěma „typy“ justice).

Tab. 3-1 - Rozdíl mezi dvěma „typy“ justice

Trestající justice	Obnovující/restorativní justice
Trestný čin je porušením práva a prohřeškem proti <u>státu</u> .	Trestný čin je prohřeškem proti <u>osobě</u> a narušením vzájemných osobnostních vztahů.
Porušením zákona vzniká <u>vina</u> .	Porušení normy vytváří <u>závazky</u> a <u>povinnosti</u> .
Spravedlnost je naplněna prostřednictvím uznání viny pachatele a jemu uložené újmy (trestu).	K naplnění spravedlnosti dochází za účasti poškozeného, pachatele a členů komunity, kteří usilují o obnovu narušeného stavu a vztahů.
Hlavní zřetel je kladen na to, aby pachatelé byli podle zásluhy potrestáni.	Hlavní zřetel je kladen na potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele v procesu nápravy.

⁷⁹ ŠČERBA, 2014, str. 23.

⁸⁰ Tamtéž, str. 24.

⁸¹ ZEHR, 2003, In. ŽATECKÁ, 2007, str. 17.

Tři klíčové otázky, na něž je třeba si odpovědět:	
Jak byl porušen zákon?	Komu vznikla škoda?
Kdo se daného činu dopustil?	Jaké jsou potřeby osob, které trestný čin zasáhl?
Jak má být pachatel potrestán?	Komu vznikají závazky a povinnosti?

Z výše uvedené tabulky jsou zřejmé „základní pilíře, na nichž je restorativní justice založena. Jedná se o újmu, jež byla trestným činem někomu způsobena, závazky a povinnosti, které dotýčným osobám trestným činem vznikly a angažovanost a účast na řešení konfliktu.“⁸²

Podle ⁸³Zehra retributivní přístup „definuje stát jako oběť, zároveň definuje nezákonný vztah jako porušení pravidel a vidí vztah mezi obětí a pachatelem jako irelevantní“, naopak restorativní přístup „označuje lidi jako oběti a uznává význam mezilidských vztahů.“ Zehrův úhel pohledu, jehož podstatou je způsob chápání trestného činu, je předestřen v níže uvedené tabulce 3.2.

Tab. 3-2 – Rozdíly v chápání trestného činu

Retributivní pohled:	Restorativní pohled:
Trestná činnost definovaná jako porušení norem (tj. pravidel)	Trestná činnost definovaná jako poškození lidí a vztahů (tj. rozbité vztahy).
Poškození definované abstraktně	Poškození definované konkrétně
Újmy/škody, které mohou vzniknout trestnou činností jsou přesně vymezeny	Jsou uznávané i jiné formy újmy/škody
Jako oběť je chápán stát	Jako oběti jsou chápány lidé a vztahy
Jako primární strany jsou vnímány stát a pachatel	Jako primární strany jsou vnímány oběť a pachatel
Potřeby a práva obětí jsou ignorovány	Potřeby a práva obětí jsou primární
Mezilidské vztahy jsou irelevantní	Mezilidské vztahy jsou primární
Konfliktní charakter trestného činu je skrytý	Konfliktní charakter trestného činu je zřejmý
Pachatelova újma je na okraji zájmu	Pachatelova újma je důležitá
Trestný čin je definován v technicko - právních termínech	Trestná činnost je chápána v plném významu: morálním, sociálním, ekonomickém a politickém

⁸² ŽATECKÁ, 2007, str. 17.

⁸³ ZEHR, 1990, In. STRÉMY a kol., 2015. str. 69.

3.2. Hlavní principy restorativní justice

1. Podpora a odškodnění poškozených

Současné trestní právo je stále prioritně zaměřené na pachatele trestného činu, na jeho identifikaci, vypátrání, vzetí do vazby, postavení před soud, odsouzení a vykonání trestu. Trestní právo reflektující restorativní justici by však mělo být primárně zaměřeno na potřeby a práva poškozených (obětí), pro které není potrestání pachatele prioritou, jak uvádí Tomáš Strémy: „když se ptám svých studentů, co by dělali v případě, že by se stali obětí trestného činu, jejich odpověď je téměř vždy stejná. Chtěli by zpět věci, které potřebují (peníze, majetek, odpovědi na otázky, informace o tom, co se stalo), a které upřednostňují před potrestáním pachatele.“⁸⁴

2. Vzbuzení pocitu odpovědnosti u pachatelů

V současnosti je však situace taková, že pachatel uvažuje následně: „svůj dluh vůči společnosti jsem splatil tím, že jsem si odseděl trest.“ Tento přístup však není totéž, jako převzít zodpovědnost za spáchané skutky. Žádoucím stavem je, aby pachatel trestného činu byl schopen říci: „spáchal jsem trestný čin a беру na sebe veškerou odpovědnost za své skutky.“

3. Dosáhnutí dialogu vedoucího k porozumění

Vzhledem k tomu, že někteří pachatelé si nejsou schopni uvědomit, jak velmi moc svým činem ublížili poškozeným, je nutné aby to slyšeli od samotných ⁸⁵obětí. Teprve tehdy si uvědomí následky svého jednání, když uslyší od poškozených, jakým způsobem újmu subjektivně prožívali. Tyto dialogy (mediace) představují hlavní složku restorativní justice (více v kap. 3.3.1 – Alternativy mimo trestní právo).

4. Napravení důsledků trestného činu – odškodnění

V momentě, kdy pachatel pochopí co spáchal a je připraven nést osobní zodpovědnost, je možný pokus o nápravu. Strémy uvádí, že „někdy postačí pachatelova omluva,

⁸⁴ STRÉMY, 2014, str. 64.

⁸⁵ V této souvislosti je nutné konstatovat, že postavení poškozeného (oběti) trestného činu výrazně zlepšil zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů. Ustanovení § 3 odst. 2 hovoří jasně: „Policie České republiky, orgány činné v trestním řízení a další orgány veřejné moci, subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, poskytovatelé zdravotních služeb, znalci, tlumočníci, obhájci a sdělovací prostředky mají povinnost respektovat osobnost a důstojnost oběti, přistupovat k oběti zdvořile a šetrně a podle možností jí vycházet vstřícně. Vůči oběti postupují s přihlédnutím k jejímu věku, zdravotnímu stavu včetně psychického stavu, její rozumové vyspělosti a kulturní identitě tak, aby nedocházelo k prohlubování újmy způsobené oběti trestným činem nebo k druhotné újmě.“

ale obvykle je zapotřebí více. Můžou to být praktické záležitosti, jak uskutečnit nápravu, například opravit plot. (...) Hodně pachatelů je nemajetných a nemají zkušenosti, jak realizovat nápravu, a proto společnost nebo stát by jim v tom měl též pomoci.“⁸⁶ Strémy dodává, že „poškození někdy požadují od pachatelů vykonání dobrovolné práce pro lidi, kteří měli méně štěstí, než oni sami.“⁸⁷

5. Zabránění recidivě

Někdy si pachatelé, zejména díky mediaci (viz kap. 3.3.1 – Alternativy mimo trestní právo) uvědomí konsekvence svého jednání. To někdy samo o sobě může stačit k eliminaci páchaní další trestné činnosti, nicméně existují pachatelé, kteří mají potíže se změnou životního stylu (drogově závislí, alkoholicí či bezdomovci).⁸⁸ Strémy k recidivě uvádí, že „silným mementem je restorativní přístup, například setkání s poškozeným je právě to, co poskytne pachateli motivaci k resocializaci. A i když je to běh na dlouhou trať většina poškozených se zajímá o to, jak se pachatelům daří vyhýbat se trestné činnosti, čímž poskytují prevenci jiným potenciálně poškozeným.“

6. Reintegrace poškozeného a pachatele do společnosti

Reintegrace do společnosti je zásadní podmínkou spojenou se zabráněním recidivě. V případě, že v souvislosti s výkonem trestu přišel odsouzený o domov, práci či vztahy se svými přáteli a blízkými, je následná reintegrace podstatně ztížena. Toto je jeden z hlavních důvodů aplikace alternativních trestů, tj. aby jedinec, který ukončil výkon trestu měl motivaci k opětovnému začlenění se do společnosti. Nicméně i poškození potřebují pomoc se svou reintegrací, neboť se často cítí zahanbeni, pošpiněni, odstaveni na druhou kolej od výsledků vyšetřování a navíc čelí velkým potížím při vymáhání odškodnění za újmu, která jim pachatel trestného činu způsobil. V souvislosti s vymáháním odškodnění je nutné konstatovat, že „celý proces, který musí poškozený podstoupit je příliš zdlouhavý a pro poškozeného, v kterém se několikanásobným vyslýcháním, vysvětlováním a odůvodňováním obnovují nepříjemné vzpomínky, je často prodlužováním doby, kterou poškozený potřebuje na vyrovnání se s touto situací.“⁸⁹ Restorativní justice je v tomto směru přesvědčena o nutnosti praktické a emocionální pomoci poškozeným.

⁸⁶ Tamtéž, str. 65.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž, str. 65 – 66.

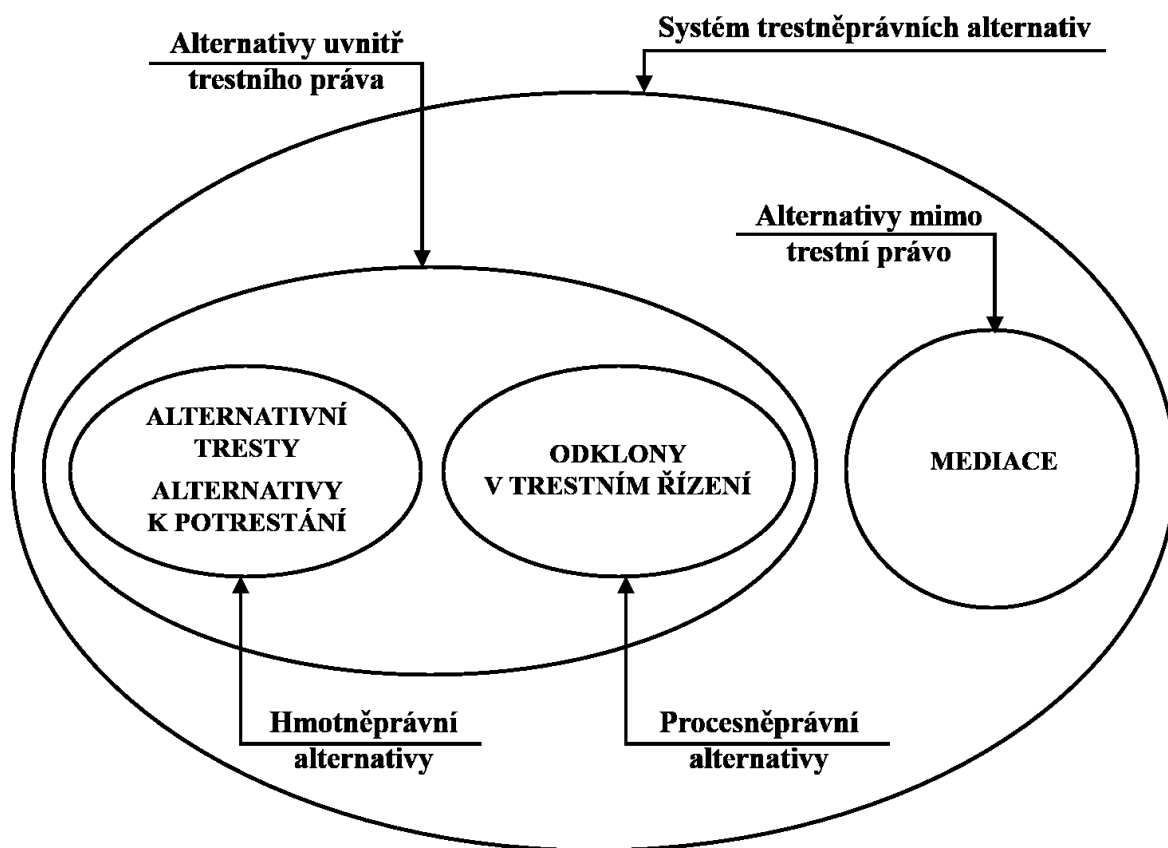
⁸⁹ Tamtéž, str. 487.

3.3. Systém trestněprávních alternativ v ČR

Trestněprávní alternativy členíme na dvě hlavní oblasti na základě toho, zda na ně dopadá systém trestního práva či nikoli. Alternativy, na které dopadá systém trestního práva představují alternativy, které stojí tzv. uvnitř trestního práva, přičemž se dále dělí na alternativy hmotněprávní a trestněprávní, resp. alternativy, na které nedopadá systém trestního práva, tedy stojí tzv. vně trestní právo, což je mediace, jakožto mimotrestní metoda určená pro řešení trestních věcí. Mezi hmotněprávní alternativy pak patří alternativní tresty a alternativy k potrestání, resp. procesněprávní alternativu představují odklony v trestním řízení.⁹⁰

Tento systém trestněprávních alternativ znázorňuje níže uvedené schéma 3.1.

Schéma 3-1 - Systém trestněprávních alternativ

Zdroj: vytvořeno autorem rigorózní práce

⁹⁰ KRATOCHVÍL, 2012, str. 551.

3.3.1. Alternativy mimo trestní právo

3.3.1.1. Mediace

Historie mediace

Počátky institutu mediace se váží k severoamerickému kontinentu, kde ve druhé polovině 20. století se tato metoda začínala postupně stávat alternativou k soudnímu řešení sporů. Za vůbec první mediační program v oblasti trestní justice se považuje kanadský projekt pro mladistvé, jenž byl uskutečněn ve městě Elmira. V rámci Evropy se mediace začala používat nejdříve ve Velké Británii (konec sedmdesátých let dvacátého století), kterou brzy následovaly další evropské státy, zejména Německo, Rakousko a Holandsko. Metoda mediace se zde rozvíjela hlavně v souvislosti se zaváděním tzv. odklonů v trestním řízení, přičemž v devadesátých letech došlo v této oblasti k výraznému rozvoji; byly zdokonalovány různé teoretické postupy, vymezována role mediátora a následně se mediace začínala stávat součástí trestněprávních předpisů. V dalším období se mediace postupně stávala důležitým prvkem trestního řízení (a to nejen při aplikaci odklonů), byl rozšiřován okruh případů řešených pomocí mediace, a nakonec byly vytvářeny specifické mediační programy dle typů páchané trestné činnosti. V současné době je mediace považována za jeden z hlavních nástrojů praktického uplatňování restorativní justice.⁹¹

Podle Gavrielidese má mediace v různých zemích různou podobu: „do značné míry ji ovlivňuje systém trestní justice, a také celkové kulturní a sociální podmínky, včetně postojů veřejnosti a politiků k problematice trestné činnosti a jejího řešení. Budeme-li si všimnout postavení mediace v rámci justičního systému, můžeme rozlišit tři základní typy programů. První z nich jsou na systému trestní justice nezávislé a fungují jako plnohodnotná alternativa ke klasickému projednávání věci. Druhý typ představují programy „relativně nezávislé“, kdy je mediace nabízena jako součást trestního procesu v jeho určité fázi. Pokud strany dospějí k dohodě, může to ovlivnit konečné rozhodnutí soudu nebo státního zástupce o formě potrestání. Třetím typem je „plně závislá“ mediace, která je dílčí součástí klasického projednávání věci a která bývá v některých zemích využívána u závažných deliktů či ve fázi samotného výkonu trestu.“⁹²

⁹¹ ROZUM a kol., 2009, str. 7.

⁹² GAVRIELIDES, 2007, In. ROZUM, 2009, str. 8.

Metoda mediace jakožto součást trestního řízení je předmětem zájmu různých mezinárodních organizací. Například Rada Evropy⁹³ věnuje pozornost mediaci ve svých doporučeních, jenž stanovují základní principy, které by členské státy při aplikaci mediace měly dodržovat. V této souvislosti nelze nezmínit Doporučení Rady Evropy č. R (99) 19 (dne 15. září 1999 bylo přijato Výborem ministrů) týkající se (v souvislosti s mediací) zprostředkování v trestních záležitostech.⁹⁴

Hlavní principy tohoto Doporučení Rady Evropy jsou následující:

- Mediace v trestních věcech by se měla uskutečnit jen pokud k ní strany dají svobodně souhlas. Stranám by mělo být umožněno, aby svůj souhlas mohly kdykoliv odvolat.
- Mediátorům by měla být dána dostatečná autonomie v rámci systému trestního soudnictví.
- Legislativa by měla usnadnit mediaci v trestních věcech.
- Na proces mediace by se měly vztahovat základní procesní záruky; zejména by strany měly mít právo na právní pomoc, na tlumočnické služby, nezletilí by měli mít navíc právo i na rodičovskou pomoc.
- Rozhodnutí předat trestní věc k mediaci, stejně i hodnocení výsledku mediačního řízení by mělo být vyhrazeno orgánům trestního soudnictví.
- Dříve, než strany dají svůj souhlas s mediací, měly by být plně informovány o svých právech, povaze mediačního řízení a možných důsledcích svého rozhodnutí.
- Zvláštní nařízení a právní ochrana mladistvých v soudním řízeních by se měly vztahovat rovněž i na jejich účast v mediaci v trestních věcech.
- Základní skutečnosti případu by měly být běžným způsobem odsouhlaseny oběma stranami jako základ pro mediaci. Účast v mediaci by neměla být použita jako důkaz přiznání viny v dalším trestním řízení.
- Zjevná nerovnost účastníků mediace s ohledem na faktory, jako jsou věk stran, vyspělost nebo duševní schopnosti, by měly být vzaty v úvahu předtím, než případ bude předán k mediaci.
- Rozhodnutí o předání trestní věci k mediaci by mělo zahrnovat přiměřený časový limit, v průběhu kterého by kompetentní orgány trestního soudnictví měly být informovány o stavu mediačního řízení.

⁹³ Rada Evropy je mezinárodní organizace, která spojuje 47 zemí Evropy, je nezávislá na Evropské unii a funguje na základě diskuze a hledání společných řešení.

⁹⁴ KARABEC, 2003, str. 70 a násl.

- Vyrovnaní závazků založených na mediačních dohodách by mělo mít stejný statut jako soudní rozhodnutí a mělo by vyloučit trestní stíhání ohledně stejných skutečností (ne bis in idem).
- Pokud bude případ předán zpět orgánům trestního soudnictví, aniž by došlo k dohodě mezi stranami, nebo po neúspěchu splnění takové dohody, rozhodnutí o dalším postupu by mělo být učiněno bez odkladu.
- Orgány poskytující mediační služby by měly mít dostatečnou autonomii v plnění svých povinností. Jejich činnost by měla být upravena zákonem. Mediátoři by měli projít školením než začnou s prováděním mediace a měli by být soustavně doškolení. Jejich školení by se mělo zaměřit na poskytnutí vysoké úrovně způsobilosti a vzít v úvahu dovednosti z oblasti řešení konfliktů, specifické požadavky na práci s oběťmi a pachateli a základní znalost systému trestního soudnictví.
- Před začátkem mediace by měl být mediátor informován o všech závažných skutečnostech případu a vybaven nutnými dokumenty od kompetentních orgánů trestního soudnictví.
- Mediace by měla být prováděna nestranným způsobem, musí být založena na skutkové podstatě případu a na potřebách a přáních stran. Mediace by měla být prováděna na místech, kam nemá veřejnost volný přístup. Mediátor by měl vždy respektovat důstojnost stran a zajistit, aby strany spolu jednaly s vzájemnou úctou. Mediace by měla být prováděna efektivně, ale tempem, které je pro strany zvládnutelné.
- K dohodám by strany měly dospět dobrovolně. Dohody by měly obsahovat pouze rozumné a přiměřené závazky.
- Navzdory zásadě důvěrnosti by měl mediátor předat příslušným orgánům trestního řízení jakoukoliv informaci ohledně bezprostředně hrozících závažných trestných činů, která by vyšla najevo během mediace.
- Mediátor by měl podat orgánům trestního soudnictví zprávu o mediaci a jejím výsledku, zpráva by neměla obsahovat záznamy mediačních rozhovorů, ani názor mediátora na chování stran v průběhu zprostředkování.
- Členské státy EU by měly podporovat výzkum a vyhodnocení účinnosti mediace v trestních záležitostech.⁹⁵

⁹⁵ ROZUM a kol., 2009, str. 9 – 11.

Právní rámec mediace v ČR

Rozvoj mediačních postupů v ČR souvisí se vznikem Probační a mediační služby k 1. lednu 2001. Samotná mediace je zakotvena v ustanovení § 2 odst. 2 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, které uvádí, že mediací se pro účely tohoto zákona rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením, přičemž mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.

Dále zákon uvádí, že probační a mediační služba vytváří předpoklady k tomu, aby věc mohla být ve vhodných případech projednána v některém ze zvláštních druhů trestního řízení, nebo mohl být uložen a vykonán trest nespojený s odnětím svobody, anebo vazba byla nahrazena jiným opatřením. Za tím účelem poskytuje obviněnému odborné vedení a pomoc, sleduje a kontroluje jeho chování a spolupracuje s rodinným a sociálním prostředím, ve kterém žije a pracuje, s cílem, aby v budoucnu vedl řádný život.⁹⁶

V souvislosti s osobou obviněného pak mediační činnost spočívá zejména (dle ust. § 4 odst. 2 písm. b) ve vytváření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání, zejména projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody nebo o vydání bezdůvodného obohacení, nebo dohody o narovnání, případně podmínek pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody.

Mezi hlavní přínosy mediace tak patří:

- zjednodušení a zrychlení trestního řízení,
- snížení zatíženosti soudů,
- posílení individuálního přístupu k obviněnému i poškozenému, čímž se zvyšuje účinnost sankce,
- aktivní zapojení obou stran trestního řízení do hledání alternativního řešení jejich sporu,
- účinnější satisfakce poškozeného (hmotná i morální),
- zvýšení osobní odpovědnosti pachatele atd.⁹⁷

⁹⁶ Ust. § 4 odst. 1 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě

⁹⁷ GŘIVNA a kol., 2014, str. 190.

3.3.2. Alternativy spojené s trestním právem

3.3.2.1. Hmotněprávní alternativy

Alternativní tresty

⁹⁸Podstatou alternativních trestů je omezení svobody (práv pachatele), přičemž nejsou ukládány ve spojení s nepodmíněným trestem odnětí svobody, nýbrž samostatně.⁹⁹ V tomto případě hovoříme o alternativních trestech v tzv. širším pojetí, což znamená, že mezi tyto tresty spadají všechny druhy trestů, které jsou ¹⁰⁰taxativně vyjmenovány v ust. § 52 odst. 1 TrZ, vyjma trestu ¹⁰¹odnětí svobody. V užším pojetí je pak možné alternativní tresty vymezit pomocí jejich hlavního účelu, kterým je náhrada za nepodmíněný trest odnětí svobody. V tomto pojetí pak podle Ščerby spadají pod alternativní tresty „pouze trest domácího vězení, trest obecně prospěšných prací, peněžitý trest a podmíněné odsouzení (včetně podmíněného odsouzení s dohledem).“¹⁰²

Alternativy k potrestání

Podstatou je, že tyto alternativy jsou „uplatněny namísto samotných trestů, včetně těch alternativních, jako jsou upuštění od potrestání, podmíněné upuštění od potrestání, upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení.“¹⁰³ To znamená, že soud, přestože uzná pachatele vinným, tak současně ¹⁰⁴rozhodne o upuštění od potrestání.

⁹⁸ SCHEINOST, VÁLKOVÁ, 2015, str. 74.

⁹⁹ Dle ust. § 53 odst. 2 TrZ lze uložit samostatně trest domácího vězení, obecně prospěšných prací, peněžitý trest, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, vyhoštění a zákaz pobytu.

¹⁰⁰ a) odnětí svobody,
b) domácí vězení,
c) obecně prospěšné práce,
d) propadnutí majetku,
e) peněžitý trest,
f) propadnutí věci,
g) zákaz činnosti,
h) zákaz pobytu,
i) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
j) ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání,
k) ztrátu vojenské hodnosti,
l) vyhoštění.

¹⁰¹ Samozřejmě ve smyslu ust. § 52 odst. 2 písm. a) TrZ a též vyjma trestu ztráty čestných titulů nebo vyznamenání, neboť tento trest lze dle ust. § 78 odst. 1 TrZ uložit pouze ve spojení s nepodmíněným trestem odnětí svobody.

¹⁰² ŠČERBA, 2014, str. 31.

¹⁰³ SCHEINOST, VÁLKOVÁ, 2015, str. 74.

¹⁰⁴ Toto rozhodnutí může mít definitivní (ust. § 46 TrZ), resp. mezitímní (ust. § 48 TrZ) charakter.

3.3.2.2. Procesněprávní alternativy – odklony v trestním řízení

Přestože trestní řád pojem odklon (diversion) nikterak nevymezuje (tyto procesněprávní alternativy zahrnuje v hlavě dvacáté pod zvláštní způsoby dokazování), tak odborná literatura s tímto pojmem pracuje, přičemž ho definuje jako odchylku od typického průběhu trestního řízení, což podle Jelínka znamená, že „trestní řízení nedospěje do svého obvyklého konce, do vynesení odsuzujícího rozsudku, nedojde k vyslovení viny, k uložení klasické trestní sankce, ale řízení se od této cesty „odkloní“ a trestní věc se vyřídí jinak, velmi často tak, že se trestní stíhání zastaví, což je další charakteristický znak odklonu.“¹⁰⁵

Odklon je možné chápat ve dvojitým smyslu, v tzv. širším a užším pojetí. V širším pojetí je možné tento pojem chápat jako „odchylku od standardního průběhu trestního řízení, která je spojena s rozhodnutím o upuštění od trestního stíhání (zastavením trestního stíhání), pokud toto upuštění od trestního stíhání není obligatorní, tj. není vynuceno splněním zákonem stanovených předpokladů, např. že daný skutek není trestným činem,¹⁰⁶ trestnost činu zanikla¹⁰⁷ apod.“¹⁰⁸ V souvislosti s širším pojetím je možné konstatovat, že typický příklad tohoto typu odklonu představuje rozhodnutí státního zástupce o zastavení trestního stíhání dle ust. § 172 odst. 2 TrŘ. Odklon v užším smyslu pak představuje naplnění principů restorativní justice, neboť je spojen s určitým výchovným působením na osobu obviněného. Ščerba uvádí, že „toto výchovné působení buď následuje po rozhodnutí o odklonu, typicky v podobě stanovení zkušební doby a podmínek, kterým musí obviněný během ní vyhovět, anebo výchovné působení předchází rozhodnutím o odklonu, a stává se tak nutnou podmínkou pro jeho aplikaci. Tento typ odklonu bývá právě v souvislosti s výchovným působením na obviněného spojen s určitými omezeními a v takovém případě je nezbytný souhlas obviněného s aplikací odklonu.“¹⁰⁹ Mezi odklony v užším slova smyslu pak spadá institut podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení návrhu na potrestání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání mladistvého.

Za předpokladu, že se budeme držet shora uvedené Jelínkovy definice, zejména v ní uvedené skutečnosti, že v rámci odklonu trestní řízení nedospěje do vynesení

¹⁰⁵ JELÍNEK, 2011, str. 706.

¹⁰⁶ § 159a odst. 1 TrŘ

¹⁰⁷ Např. § 33 TrŘ – Účinná lítost.

¹⁰⁸ ŠČERBA, 2014, str. 52.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 53.

odsuzujícího rozsudku, resp. že nedojde k vyslovení viny, tak mezi odklony spadají pouze instituty v užším slova smyslu, tj. podmíněné zastavení trestního stíhání, podmíněné odložení návrhu na potrestání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání mladistvého, resp. za odklon není možné považovat trestní příkaz ani dohodu o vině a trestu. K trestnímu příkazu Ščerba, když uvádí, že tento institut je „zvláštním typem rozhodnutí, avšak nedá se zařadit do kategorie odklonu v trestním řízení, zejména proto, že nesplňuje základní atribut odklonu, tedy rozhodnutí o upuštění od trestního stíhání, resp. má povahu odlišnou, tj. povahu odsuzujícího rozsudku.“¹¹⁰ Co se týče dohody o vině a trestu, tak ani tento institut, stejně jako v případě trestního příkazu, nesplňuje základní atribut odklonu, neboť jejím sjednáním též nedochází k zastavení trestního stíhání, naopak je schvalována formou odsuzujícího rozsudku. Obdobný názor sdílí i Provazník, který za odklony považuje pouze ty instituty, které „1) tvoří alternativu ke standardnímu postupu v trestním řízení, 2) tato alternativa je komplexního rázu¹¹¹, 3) tato alternativa, byť může mít i jiné funkce, slouží k naplnění principů¹¹² restorativní justice.“¹¹³

Kategorizace odklonů

Mimo širší a užší pojetí se odklony v odborné literatuře též člení na tzv. prostý odklon, při jehož aplikaci dochází k zastavení trestního stíhání, aniž by osoba obviněného musela splňovat jakékoli další podmínky, přičemž trestní věc je tímto definitivně vyřízena, odklon¹¹⁴ spojený s výchovným působením, který na rozdíl od prostého odklonu řeší trestní věc podmíněně, tudíž nejde o definitivní vyřízení věci a v případě nesplnění stanovených podmínek v rámci zkušební doby, pokračuje trestní stíhání pachatele, a odklon se společenskou intervencí, kdy po rozhodnutí o tom, že předmětný skutek nebude trestně stíhán, „následuje určitý druh společenské intervence, která může spočívat např. v projednání věci mimosoudním orgánem či komisí anebo v léčení.“¹¹⁵

¹¹⁰ Tamtéž, str. 60.

¹¹¹ To znamená, že se nejedná o modifikaci určité dílčí fáze v trestním procesu, kdy např. za odklon nelze považovat institut spolupracujícího obviněného (§ 178a TrŘ), který umožňuje pouze odklon od obvyklého postupu v rámci návrhu trestu a jeho výměry.

¹¹² V tomto případě není možné za odklon v trestním řízení považovat trestní příkaz, jehož účelem je pouze jeho zrychlení a zhospodárnění.

¹¹³ PROVAZNÍK, 2013, In. STRÉMY, 2014, str. 528.

¹¹⁴ Vzhledem k tomu, že tento typ odklonu doprovází působení nějakého subjektu na osobu pachatele, bývá též nazýván odklonem se skrytou intervencí.

¹¹⁵ ŠČERBA, 2014, str. 49.

3.4. Zdůvodnění smyslu existence trestněprávních alternativ

Je zřejmé, že zlo a zločin byly v lidské společnosti přítomny od prvopočátku a o jejich úplné vymýcení se nemá smysl ani pokoušet (viz Mandevilloho Bajku o včelkách). Navíc není zcela jasné (viz kapitolu 2.3.1 – Lidská přirozenost), nakolik je člověk v rámci svého jednání (tedy i v rámci páchání trestné činnosti) obdařen svobodnou vůlí, resp. nakolik je toto jednání determinováno okolnostmi; výše zmíněný americký psycholog Zimbardo se domnívá, že většina lidí žijících v prostoru euroamerické kultury trpí iluzemi o vlastní jedinečnosti (na rozdíl od společností v Asii, Africe či Blízkém východě, které upřednostňují kolektivistické pojetí života)¹¹⁶, přičemž tradiční pohled těchto lidí zdůrazňujících individualismus „vidí příčiny patologického i hrdinského chování v člověku. (...) Většina současných institucí je založena na podobném stanovisku, ať už působí v oblasti práva, medicíny nebo náboženství. Zdrojem provinění, onemocnění i hříchu je podle nich viník, pacient a hříšník. Když se snaží pochopit situaci, ptají se zástupci institucí vždy „Kdo“: Kdo je za to odpovědný? Kdo to zapříčinil? Kdo je vinen? Kdo bude obviněn?“¹¹⁷ Zimbardo doplňuje, že většina sociálních psychologů (stejně jako on) se při hledání příčin neobvyklého (patologického, deviantního) chování, snaží vyvarovat rychlých závěrů ohledně dispozic člověka, a když zjišťují smysl jeho jednání „začínají otázkami „jak“: Jaké okolnosti mohly podpořit určité způsoby jednání? Jaké podmínky se mohly podílet na vzniku daného chování? O jakou situaci se z hlediska aktérů jednalo? Sociální psychologové se vlastně ptají: Do jaké míry lze jednání jedince přičítat faktorům v jeho okolí, situačním proměnným a podmínkám jedinečným pro dané prostředí.“¹¹⁸ Zimbardo vysvětluje, že na základě tzv. binární logiky máme tendenci sortovat lidi na dobré a špatné. Zlo je zjednodušováno tím, že většina lidí ho vnímá jako charakterový rys, s nímž se někteří rodí a druzí nikoli – zkažené semeno rodí zkažené ovoce – osud těch zlých (lidově řečeno těch, co rostou „pro šibenici“) se naplní. Nicméně alternativní koncept, shrnuje Zimbardo, pohlíží na zlo inkrementálně, tj. „jako na něco, čeho jsme všichni za určitých podmínek schopni.“¹¹⁹ Jediný skutečně platný závěr, který lze učinit je tedy ten, že nevíme, nakolik je člověk zodpovědný za své chování,

¹¹⁶ ZIMBARDO, 2014, str. 29 an.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 31 – 32.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 32.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 31.

tj. do jaké míry jedná na základě svobodné vůle, resp. jak moc je ovlivněn okolnostmi, sociálním prostředím ve kterém žije; tlaky sociálního prostředí jsou totiž silnější, než kdykoli v minulosti. Jedná se zejména o konzumní tlaky, které se podle Kellera nezastavují před hranicí chudoby. Šíří se všemi sociálními vrstvami, včetně těch, které jsou závislé na sociální pomoci. Keller vysvětluje, že zejména „delikvence mladistvých je výsledkem tlaků privatizovaného konzumu, který vybízí k okamžitému uspokojení i ty, kdo na to prostě nemají peníze.“¹²⁰

Z výše uvedeného textu vyplývá, že není jednoznačné, nakolik jsme odpovědní za své jednání (v případě příklonu k tezi, že nás do značné míry ovlivňuje sociální prostředí, tedy i prostředí ve kterém jsme vyrůstali, zůstává otázkou, zda by neměli být odpovědní za naše budoucí jednání zejména ti, kterým byla naše výchova svěřena) a jakou podobu by měla mít „skutečná“ spravedlnost (opomineme-li spravedlnost legální). Dále je třeba si uvědomit, že protiprávního jednání je schopen se za určitých okolností dopustit kdokoli (viz závěr Philipa Zimbarda), resp. chování nikoli protiprávního, ale jiným způsobem nekonformního či neetického se ve větší či menší míře dopouští většina z nás každodenně, přičemž toto jednání je z určitého hlediska i žádoucí; pokud bychom totiž odstranili naše sobectví a egoismus, tak náš současný blahobyt by brzy skončil, což by mělo za následek exponenciální nárůst zločinnosti. Jinými slovy: „každá neřest znamená zároveň efektivní poptávku buď po zboží (luxusní oblečení, jídlo, stavby atd.), nebo službě (policie, regulace, právníci atd.). Vyspělá společnost žije převážně z uspokojování těchto potřeb.“¹²¹ Proto je zapotřebí, zvláště u tzv. bagatelních trestných činů, využívat systému trestněprávních alternativ, v jejichž prospěch též jasně hovoří kriminologické výzkumy; tyto, jak již bylo uvedeno, neprokázaly pravdivost teze o odstrašujícím účinku nepodmíněného trestu, navíc naznačily, že tento trest je spojen s řadou dalších ¹²²rizik.

Nicméně při aplikaci alternativních sankcí by se mělo myslet na to, že „v některých případech mohou vyvolávat jev známý pod termínem net widening, tzn. že jsou ukládány i pachatelům, kterým by za jiných okolností (v případě neexistence alternativ) nebyla sankce uložena buď vůbec žádná, nebo výrazně mírnější povahy, případně by takový případ byl v souladu s principem ultima ratio řešen mimotrestními prostředky.“¹²³

¹²⁰ KELLER, NOVOTNÝ, 2008, str. 79.

¹²¹ SEDLÁČEK, 2012, str. 201.

¹²² Viz text odkazující na poznámku pod čarou č. 76

¹²³ SCHEINOST, VÁLKOVÁ, 2015, str. 78.

4. Odklony v trestním řízení de lege lata

Vzhledem k tomu, že cíle restorativní justice nejvíce naplňují odklony spojené s výchovným působením (odklon v užším smyslu), kdy v rámci odklonu trestní řízení nedospěje do vynesení odsuzujícího rozsudku, resp. nedojde k vyslovení viny, není v rámci této kapitoly diskutován institut trestního příkazu, neboť jej nelze zařadit do kategorie odklonu v trestním řízení, a to zejména proto, že nesplňuje základní atribut odklonu, což je rozhodnutí o upuštění od trestního stíhání, resp. má povahu odsuzujícího rozsudku. Stejně tak není mezi odklony v tomto užším pojetí zařazena dohoda o vině a trestu, neboť jejím schválením nedojde k zastavení trestního stíhání, naopak formou odsuzujícího rozsudku je vyslovena vina.

4.1. Podmíněné zastavení trestního stíhání

Tento institut byl do trestního řádu zaveden zákonem č. 293/1993 Sb., přičemž se jednalo o první druh odklonu v užším smyslu. Jedná o odklon na jehož základě je vyřizováno cca 7% trestních věcí (viz kapitolu č. 5.1 - Statistika praktického využití odklonů v praxi). Institut podmíněného zastavení trestního stíhání je upraven v ust. §§ 307 a 308 TrŘ.

4.1.1. Podmínky aplikace odklonu

Z ust. § 307 odst. 1 TrŘ je patrné, že podmíněné zastavení trestního stíhání je vázáno na splnění celkem pěti podmínek:

1. jedná se o řízení o přečinu,
2. obviněný se ke spáchání předmětného přečinu doznal,
3. s podmíněným zastavením trestního stíhání obviněný souhlasí,
4. obviněný nahradil škodu, pokud byla činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradě uzavřel dohodu, anebo učinil jiná potřebná opatření k její náhradě, resp. vydal bezdůvodné obohacení činem získané, nebo s poškozeným o jeho vydání uzavřel dohodu, anebo učinil jiná vhodná opatření k jeho vydání,
5. a vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

4.1.1.1. Okruh trestných činů umožňující použití odklonu

Institut PZTS je vymezen kategorií přečinu, do které dle dikce ust. § 14 odst. 2 TrZ spadají všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. V případě, že nastane situace, kdy je obviněný stíhán pro spáchání více trestných činů (v jednočinném souběhu), není možné, aby některý z těchto trestných činů spadl (dle ust. § 14 odst. 3 TrZ) pod kategorii zločinu. Tím je myšleno, že i „v případech, kdy jeden z trestných činů spáchaných v jednočinném souběhu vykazuje znaky přečinu, zatímco druhý trestný čin je zločinem, není možné trestní stíhání obviněného podmíněně zastavit.“¹²⁴ Důvodem je, že PZTS může po zkušební době nabýt účinku definitivního zastavení trestního stíhání; za předpokladu, že obviněný v průběhu zkušební doby vedl řádný život, splnil povinnost nahradit způsobenou škodu, vydat bezdůvodné obohacení nebo jinou povinnost, k jejímuž splnění se zavázal, a vyhověl i dalším uloženým omezením, rozhodne soud a v přípravném řízení státní zástupce, že se osvědčil, resp. v trestním stíhání lze po stanovené době pokračovat pouze v případě nesplnění podmínek dle ust. § 308 odst. 1 TrŘ. „Jinak řečeno, i podmíněně zastavení trestního stíhání se týká vždy určitého, přesně specifikovaného skutku. Aplikace podmíněného zastavení trestního stíhání na skutek, který vykazuje znaky zločinu, by vytvořilo překážku rei iudicatae¹²⁵ i ve vztahu k těmto trestným činům.“¹²⁶

Co se týče mladistvých obviněných, tak je okruh deliktů, kdy je možné aplikovat institut PZTS, shodný jako v případě TrŘ, přestože ZSVM nerozlišuje kategorie přečinů a zločinů (trestný čin, který spáchá mladiství je bez ohledu na závažnost takového činu vždy nazýván jako provinění – ust. § 6 odst. 1 ZSVM). Institut PZTS je tedy možné v případě mladistvého použít pouze tehdy, je-li jeho provinění takového charakteru, že by se v případě trestního zákoníku jednalo o přečin, přičemž se nepřihlíží k¹²⁷ ustanovení § 31 odst. 1 ZSVM. To znamená, že aplikace tohoto typu odklonu je v případě mladistvých pachatelů přípustná pouze u úmyslného provinění, kde trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující pět let.

¹²⁴ ŠČERBA, 2014, str. 63.

¹²⁵ Překážka věci rozhodnuté, § 11 odst. 1 písm. h) TrZ nepřipouští nové trestní stíhání proti tomu, proti němuž dřívější stíhání pro týž skutek bylo rozhodnutím soudu nebo jiného oprávněného orgánu pravomocně zastaveno, pozn. autora rigorózní práce.

¹²⁶ ŠČERBA, 2014, str. 63.

¹²⁷ Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoníku se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok.

4.1.1.2. Doznání obviněného

Podle judikatury musí doznání obviněného (ve vztahu k institutu PZTS dle ust. § 307 odst. 1 písm. a) „zahrnovat všechny skutkové okolnosti naplňující zákonné znaky stíhaného trestného činu, tedy i zavinění v zákonem předpokládané formě úmyslu či nedbalosti.“¹²⁸ To však neznamená, že obviněný musí výslovně uvést, že se dopustil konkrétního trestného činu, ale postačí, když dozná rozhodné skutečnosti, na základě kterých lze učinit závěr, že se předmětného trestného činu dopustil, resp. tato podmínka nemusí být naplněna v zavinění ve formě nevědomé nedbalosti, „pokud obviněný není schopen uvést žádné skutečnosti k projednávanému činu, neboť právě díky své nevědomé nedbalosti tyto skutečnosti nepostřehl, ale připouští, že tyto skutečnosti díky jeho zavinění nastaly a nevznáší žádné výhrady vůči své trestní odpovědnosti.“¹²⁹

Z ustanovení § 92 odst. 1 TrŘ je zřejmé, že obviněný nesmí být k doznání žádným způsobem donucován, přičemž odborná literatura uvádí, že „jako nepřímé donucování k doznání by bylo možné podle okolností případu hodnotit i takový postup, kdy by orgány činné v trestním řízení opakovaně informovaly obviněného o možnosti podmíněného zastavení trestního stíhání a přesvědčovaly jej o vhodnosti jeho využití.“¹³⁰

S doznáním obviněného, jakožto nutnou podmínkou pro použití institutu PZTS, bývá spojována obava, že „pokud nebude jeho stíhání podmíněně zastaveno, jeho doznání bude v dalším řízení usvědčujícím důkazem.“¹³¹ Tato obava však dle mého názoru není opodstatněná, neboť v dalším řízení (za předpokladu, že trestní stíhání nebude podmíněně zastaveno) by byl policejní orgán vázán ustanovením § 2 odst. 5, které v druhé větě uvádí, že doznání obviněného nezavazuje orgány činné v trestním řízení povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti případu.

Naopak oprávněná obava může být spatřována v názoru Jiřího Jelínka, který v souvislosti se zavedením institutu podmíněného zastavení trestního stíhání mj. uvedl, že „závažnější se jeví otázka, zda zavedení tohoto institutu v ČR není v rozporu s článkem 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, podle něhož každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným rozsudkem soudu nebyla jeho vina

¹²⁸ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 3. května 2005, sp. zn. 4 To 383/2005.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ VANTUCH, 2002, In. ŠČERBA, 2011, str. 63.

¹³¹ ŠČERBA, 2014, str. 65.

vyslovena.¹³² Jelínek dodává: „stanovisko důvodové zprávy, že o rozhodnutí o vině nejde, že jde o tzv. mezitímní rozhodnutí, je ovšem třeba konfrontovat s přijatou právní úpravou. Nejde-li v případě zastavení trestního stíhání o rozhodnutí o vině, ale umožňuje se, aby rozhodnutí o zastavení trestního stíhání ukládalo, aby obviněný v průběhu zkušební doby nahradil škodu způsobenou trestným činem, potom povinnost k náhradě škody ukládáme nevinnému. Stejně tak nevinného postihujeme přiměřenými omezeními (§ 307 odst. 4 TrŘ), resp. žádáme od něho, aby se ve zkušební době osvědčil (§ 308 odst. 1 TrŘ).“¹³³ V souvislosti s výše uvedeným rozporem ve vztahu k čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, resp. k presumci neviny, sám Jelínek s odstupem času tento rozpor nevidí až tak problematický, když uvádí, že z tohoto důvodu (kolize s předmětným článkem) právní úprava podmiňuje aplikaci PZTS souhlasem obviněného.¹³⁴

Doznání obviněného musí být zaznamenáno v písemné podobě v protokolu o výsledku obviněného, resp. postup orgánů činných v trestním řízení musí být procesně relevantní ve vztahu k ust, § 90 a násl. TrŘ. To znamená, že podmínka doznání, nemůže být naplněna např. v protokolu o podání vysvětlení dle § 158 odst. 6 TrŘ (popř. dle § 61 zák. č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů), či písemnou žádostí obviněného o podmíněné zastavení trestního stíhání, v které by byly popsány skutkové okolnosti naplňující zákonné znaky stíhaného trestného činu.

4.1.1.3. Souhlas obviněného

Souhlas spojený s podmíněným zastavením trestního stíhání musí obviněný projevit způsobem, který nevzbuzuje žádné pochybnosti, přičemž je možné jej učinit v jakékoli podobě, analogicky k učinění podání, tj. (v souladu s ust, § 59 odst. 1 alinea druhá TrŘ) písemně, ústně do protokolu, v elektronické podobě, telegraficky, telefaxem nebo dálkopisem. Učiněným souhlasem se však obviněný vzdává svého práva na řízení před nezávislým a nestranným soudem, který mu zaručuje čl. 6 evropské Úmluvy o ochraně základních práv a svobod. Nicméně „obviněný se kdykoli může odmítnutím nebo zpětvzetím souhlasu s podmíněným zastavením trestního stíhání domoci standardního průběhu trestního řízení s cílem dosáhnout zproštění viny. (...) Nejzazším okamžikem,

¹³² JELÍNEK, 1994, str. 24.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ JELÍNEK, 2011, str. 721.

do kterého může obviněný svůj souhlas s podmíněným zastavením trestního stíhání účinně odvolat, je moment, kdy se případně orgán druhého stupně odebere k závěrečné poradě – analogicky lze v tomto směru aplikovat ustanovení § 163 odst. 2 věta druhá tr. řádu vztahující se ke zpětvzetí souhlasu poškozeného s trestním stíháním.¹³⁵

Na rozdíl od institutu narovnání (viz kap. 4.2) zákon nevyžaduje souhlas poškozeného s podmíněným zastavením trestního stíhání. „Nesouhlas poškozeného tedy nemusí být v konkrétním případě překážkou pro tento postup, jestliže jsou jinak splněny zákonné podmínky a orgán činný v trestním řízení pokládá tento způsob řešení věci za dostačující.“¹³⁶

4.1.1.4. Nahrazení škody a vydání bezdůvodného obohacení

Jednou z typických podmínek odklonů v trestním řízení je nahrazení škody. Tato podmínka je stěžejní s ohledem na skutečnost, že náhrada škody představuje jeden z hlavních principů restorativní justice. Nutnost naplnění této podmínky proto sleduje dva hlavní účely. Za prvé „obviněný tímto krokem demonstruje svůj postoj k činu, kvůli kterému je stíhán, tedy že se snaží odstranit následky, jež způsobil, a na materiální úrovni se vyrovnat s poškozenou stranou.“¹³⁷ Druhý účel sleduje zájem poškozeného: „povinnost obviněného nahradit škodu, resp. učinit požadované kroky k uskutečnění tohoto cíle výrazně ulehčuje pozici poškozeného, neboť v trestním řízení dále nemusí vyvíjet žádnou nebo jen malou aktivitu směřující k uspokojení jeho nároku na náhradu škody, je ušetřen mnohdy zdlouhavého adhezního řízení, popř. uplatnění nároku občanskoprávní cestou.“¹³⁸ Nutno dodat, že případná neexistence této podmínky by postavení poškozeného významně zhoršila, neboť v případě aplikace tohoto odklonu by se mu zavřela cesta k náhradě škody v rámci adhezního řízení a svých práv by se musel domáhat prostřednictvím obtížnějšího občanskoprávního řízení.

Podle Nejvyššího soudu nelze uložit obviněnému povinnost nahradit způsobenou škodu pouze fakultativně: „v rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání je vždy třeba uložit obviněnému, který uzavřel s poškozeným dohodu o způsobu náhrady škody nebo dohodu o vydání bezdůvodného obohacení, aby škodu v průběhu zkušební doby nahradil,

¹³⁵ ŠČERBA, 2014, str. 66 – 67.

¹³⁶ ŠÁMAL, 2013, str. 3480.

¹³⁷ ŠČERBA, 2014, str. 67.

¹³⁸ Tamtéž.

nebo aby v této době bezdůvodné obohacení vydal. Ve výroku tohoto usnesení není proto možné uložit obviněnému tuto povinnost jen fakultativně.“¹³⁹

V souvislosti s formou nahrazení škody pak z ustanovení § 307 odst. 1 písm. b) vyplývají tři možné alternativní způsoby, jak může obviněný způsobenou škodu nahradit. První možností je přímé nahrazení škody, za druhé může s poškozeným uzavřít dohodu o její náhradě, resp. za třetí může učinit jiná potřebná opatření k její náhradě.

Druhá alternativa naznačuje, že obviněný má tu výhodu (na rozdíl od narovnání), že nemusí před rozhodnutím o podmíněném zastavení trestního stíhání uhradit celou škodu, ale postačí, když s poškozeným uzavře dohodu o její náhradě, což je příznivé pro méně majetné obviněné, kteří nedisponují dostatečným množstvím finančních prostředků, aby byli schopni způsobenou škodu uhradit jednorázově. Nicméně vyloučena není ani taková dohoda, ve které se obviněný s poškozeným dohodne, že poškozený nepožaduje žádnou náhradu škody, přestože mu byla činem způsobena, neboť poškozeného není možné donucovat k tomu, aby nahrazení škody vyžadoval.¹⁴⁰ Možností, kdy poškozený odmítá náhradu škody se zabýval též Krajský soud v Plzni, přičemž došel k závěru, že „pokud poškozený odmítá náhradu škody, která mu byla způsobena trestným činem, je možno postupovat podle § 307 odst. 1 tr. ř. a podmíněně zastavit trestní stíhání i za situace, kdy obviněný poškozenému škodu vzniklou trestným činem neuhradil ani neučinil žádné opatření k její úhradě.“¹⁴¹

Třetí variantou, resp. jiným potřebným opatřením k náhradě škody může být například „uložení prostředků na náhradu škody ve prospěch poškozeného do úschovy soudu, anebo kroky obviněného směřující k tomu, aby za něj škodu v souladu s platnou právní úpravou uhradil jiný subjekt, např. jeho zaměstnavatel.“¹⁴² Další možnost na pozadí třetí varianty představuje například oznámení pojistné události, které učiní obviněný u příslušné pojišťovny.“¹⁴³

Pokud byla činem způsobena škoda více poškozeným je podle názoru Krajského soudu v Českých Budějovicích podmíněné zastavení trestního stíhání možné pouze za předpokladu, že obviněný nahradil škodu „všem poškozeným, nebo se všemi

¹³⁹ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 11. ledna 2012, sp. zn. 8 Tdo 1571/2011.

¹⁴⁰ ŠČERBA, 2014, str. 69.

¹⁴¹ Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 7. února 2001, sp. zn. 6 To 83/2001.

¹⁴² Tamtéž, str. 67.

¹⁴³ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 23. května 1994, sp. zn. 3 To 380/1994.

poškozenými o její náhradě uzavřel dohodu, anebo učinil jiná potřebná opatření k náhradě škody všem poškozeným.“¹⁴⁴

V souvislosti s určením výše škody vyvstávají určité problémy ve smyslu, zda je možné pod způsobenou škodu subsumovat pouze škodu přímo způsobenou činem obviněného či lze zahrnout též související náklady poškozeného (např. příbrání zmocněnce), resp. zda je možné v rámci rozhodnutí o PZTS rozhodnout též o náhradě škody, kterou vzhledem k použití institutu odklonu nebude možné nárokovat v adhezním řízení.

Akademici se domnívají (např. doc. P. Vantuch¹⁴⁵), že ust. § 307 odst. 1 písm. b) TrŘ by mělo být chápáno v souladu s ¹⁴⁶ust. § 43 odst. 1 TrŘ, tedy extenzivně.

Naopak Nejvyšší soud¹⁴⁷ má za to, že přestože lze v obecné rovině připustit, že „náklady související s příbráním zmocněnce jsou svého druhu majetkovou újmou na straně poškozeného, a stejně tak lze připustit, že tyto náklady mají svůj původ (jsou v příčinné souvislosti) se skutkem (přečinem), pro který je obviněný trestně stíhán a ohledně něhož jsou vedeny úvahy o podmíněném zastavení“, tak „trestní řád striktně rozlišuje škodu způsobenou trestným činem a náklady trestního řízení, mezi něž zahrnuje i náklady vzniklé příbráním ¹⁴⁸zmocněnce“, což zdůvodňuje tím, že „z uvedeného hlediska lze považovat ustanovení § 154 tr. ř. za ustanovení speciální ve vztahu k ustanovení § 43 tr. ř., jelikož náklady vzniklé poškozenému v souvislosti s trestním řízením považuje za samostatný, specifický institut (majetkovou újmu sui generis), který netvoří součást škody způsobené trestným činem.”

Nutno konstatovat, že pokud by bylo rozhodnuto o PZTS, aniž by před tímto rozhodnutím byla dořešena otázka nákladů poškozených, vzniklých například v souvislosti s příbráním zmocněnce, tak v případě následného osvědčení obviněného po uplynutí zkušební doby

¹⁴⁴ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 23. ledna 1997, sp. zn. 4 To 22/97.

¹⁴⁵ srov. VANTUCH, 1997, str. 396.

¹⁴⁶ § 43 odst. 1 TrŘ: Ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil (poškozený), má právo činit návrh na doplnění dokazování, nahlížet do spisů (§ 65), zúčastnit se sjednávání dohody o vině a trestu, zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání nebo o schválení dohody o vině a trestu a před skončením řízení se k věci vyjádřit.

¹⁴⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. srpna 2014, sp. zn. 6 Tdo 992/2014

¹⁴⁸ § 154 TrŘ – Povinnost k náhradě nákladů poškozeného: Byl-li poškozenému alespoň zčásti přiznán nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení, je odsouzený, jemuž byla povinnost k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo k vydání bezdůvodného obohacení uložena, povinen nahradit poškozenému též náklady potřebné k účelnému uplatnění tohoto nároku v trestním řízení, včetně nákladů vzniklých příbráním zmocněnce.

by byl poškozený paradoxně v horší situaci, než která by nastala v případě pokračování trestního stíhání a uznání obviněného vinným; nároku na náhradu nákladů, které mu v rámci trestního řízení vznikly, by se totiž již v trestním řízení podle § 154 TrŘ nemohl domoci a jeho jedinou možností by představovalo domáhat se svých nároků dodatečně, tj. v občanskoprávním řízení.

Výši náhrady škody se zabýval Krajský soud v Českých Budějovicích, přičemž došel k závěru, že „rozsah, v jakém má být škoda nahrazena nebo její náhrada zajištěna, nelze ponechat jen na vůli poškozeného“, neboť poškozený by fakticky mohl aplikaci ust. § 307 TrŘ svými požadavky na náhradu škody znemožnit, resp. judikoval, že postačí, je-li škoda nahrazena nebo učiněno opatření k její náhradě v takovém rozsahu, v jakém byla výše škody zjištěna orgánem, který o podmíněném zastavení trestního stíhání rozhoduje.¹⁴⁹

Z použitého slovního obratu (rozsah, v jakém má být škoda nahrazena nebo její náhrada zajištěna, nelze ponechat jen na vůli poškozeného) analogicky vyplývá, že určitá míra participace poškozeného by měla být možná, resp. že orgán, který zjišťuje výši škody by měl s poškozeným na tomto zjišťování spolupracovat; neponechat to jen na jeho vůli poškozeného znamená – jinak řečeno – připustit v rámci rozhodování o rozsahu náhrady škody určité – byť minimální – množství vůle poškozeného). V případě, že by tomu tak nebylo, by byl poškozený za předpokladu náhrady škody první alternativou (přímé nahrazení škody) de facto znevýhodněn před alternativou druhou, tj. před uzavřením dohody (např. splátkového kalendáře), kterou by pravděpodobně s obviněným nikdy neuzavřel, pakliže by ve výši škody nebyly zohledněny i ostatní náklady vzniklé v příčinné souvislosti s daným přečinem.

4.1.1.5. Kritéria posouzení odklonu jakožto dostačujícího způsobu vyřízení věci

Vzhledem k tomu, že institut PZTS je vymezen kategorií přečinu, jak již bylo výše řečeno, do které spadají všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let, je rozpětí trestných činů, u nichž lze použít tento typ odklonu celkem široké. Trestní řád proto ve formě druhého odstavce ust. § 307 obsahuje korektiv, který v případě odůvodnění povahou a závažností spáchaného přečinu, okolnostmi jeho spáchání anebo poměry

¹⁴⁹ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 23. května 1994, sp. zn. 3 To 380/1994.

obviněného, požaduje (mimo splnění podmínek uvedených v prvním odstavci) alternativní splnění dalších dvou¹⁵⁰ podmínek spočívajících v tom, že se obviněný:

a) zaváže, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se dopustil přečinu, nebo

b) složí na účet soudu a v přípravném řízení na účet státního zastupitelství peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti podle zvláštního právního předpisu, a tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu, a vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

Použití druhého odstavce ust. § 307 TrŘ je proto nutné zvažovat individuálně v každé konkrétní aplikaci tohoto typu odklonu, neboť např. absence splnění podmínky podle druhého odstavce písm. a) může za určitých okolností zakládat existenci dovolacího důvodu: „v rámci rozhodování o podmíněném zastavení trestního stíhání podle § 307 odst. 2 tr. řádu je nezbytné posoudit mimo jiné povahu a závažnost spáchaného přečinu. Jestliže obviněný jednal za takových okolností, které svědčí o podstatném zásahu do zájmů chráněných trestním právem, je možné zastavit jeho trestní stíhání podle citovaného ustanovení mimo jiné za podmínky, že soud obviněného vyzve k tomu, aby se zdržel činnosti, v souvislosti s níž se dopustil takového přečinu. Chybějící splnění této podmínky zakládá existenci dovolacího důvodu podle § 265b odst. 1 písm. f) tr. řádu.“¹⁵¹

Nicméně okolnosti případu mohou být v určitých případech natolik závažné, že PZTS nemůže představovat dostačující způsob vyřízení věci, jak vyplývá např. z Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích: „Riskantní jízda opilého řidiče (1,77 g/kg alkoholu v krvi) osobního automobilu a způsobení závažných následků dopravní nehody v podobě těžké újmy na zdraví u jednoho ze spolujezdců a ublížení na zdraví u dalších dvou spolujezdců, jsou takovými okolnostmi případu, pro které nelze považovat za dostačující rozhodnutí ve věci rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání.“¹⁵²

Z výše uvedeného je zřejmé, že podmínky aplikace PZTS zohledňují jak typovou závažnost spáchaného činu (viz kap. 4.1.1.1 - Okruh trestných činů umožňující použití

¹⁵⁰ Novela trestního řádu (realizovaná zákonem č. 193/2012 Sb.) přinesla v podobě druhého odstavce ustanovení § 307 dvě zvláštní varianty podmíněného zastavení trestního stíhání.

¹⁵¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. listopadu 2013, sp. zn. 7 Tdo 1204/2013.

¹⁵² Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 24. února 1994, sp. zn. 4 To 117/1994.

odklonu), tak závažnost konkrétní (nutnost brát v potaz osobu obviněného s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu).

4.1.2. Zvláštní varianty PZTS dle § 307 odst. 2 TrŘ

4.1.2.1. Závazek zdržet se určité činnosti

V ustanovení § 307 odst. 2 písm. a) TrŘ lze vysledovat určitou paralelu s trestem zákazu činnosti dle ust. § 73 odst. 3 TrZ.¹⁵³ Nicméně trest zákazu činnosti lze uložit pouze za předpokladu, že se pachatel dopustil trestného činu v souvislosti s touto činností (typicky zákaz řízení motorových vozidel), což v případě podmíněného zastavení trestního stíhání neplatí, neboť se nemusí nutně jednat o činnost spočívající ve výkonu určitého zaměstnání, povolání nebo funkce nebo takové činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení, nebo jejíž výkon upravuje jiný právní předpis. Ščerba k tomu uvádí, že „takové případy zřejmě budou ojedinělé, avšak lze si např. představit situaci, kdy bude obviněný stíhán za nedbalostní těžké ublížení na zdraví, které způsobil jeho pes v důsledku neopatrnosti majitele (obviněného); takový obviněný by se pak mohl zavázat, že nebude pokračovat v chovu psů, což by mohlo být důvodem pro podmíněné zastavení trestního stíhání podle § 307 odst. 2 písm. a) tr. řádu, přestože jde o činnost, která by nemohla být zakázána prostřednictvím uložení trestu zákazu činnosti.“¹⁵⁴

Nutno konstatovat, že obviněný by měl v souvislosti s vyřčením závazku zdržet se určité činnosti vystupovat aktivně, tj. sám tuto možnost nabídnout (přestože např. v případě závazku zdržet se řízení motorových vozidel nelze tuto aktivitu obvykle očekávat), neboť v opačném případě, tj. když obviněný splní podmínky pouze dle prvního odstavce, se může stát, že státní zástupce (popř. soud) odklon neschválí a podá žalobu. Je sice pravdou, že obviněného může od vyslovení tohoto závazku odrazovat skutečnost, že dopředu nezná délku zkušební doby, tedy dobu, po kterou nebude moci předmětnou činnost vykonávat, nicméně v případě nespokojenosti s délkou zkušební doby může vzít svůj souhlas s podmíněným zastavením trestního stíhání zpět (viz kapitolu 4.1.1.3).

¹⁵³ Podle § 73 odst. 3 TrZ spočívá trest zákazu činnosti v tom, že se odsouzenému po dobu výkonu tohoto trestu zakazuje výkon určitého zaměstnání, povolání nebo funkce nebo takové činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení, nebo jejíž výkon upravuje jiný právní předpis.

¹⁵⁴ ŠČERBA, 2014, str. 75.

4.1.2.2. Závazek složit peněžitou částku

Ustanovení § 307 odst. 2 písm. b) TrŘ, spočívá v tom, že se obviněný zaváže složit peněžitou částku určenou na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti podle zvláštního právního předpisu. Tento zvláštní právní předpis představoval do 31.7.2013 zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů, resp. od 1.8.2013 je tímto zvláštním předpisem zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů). Předmětnou částku složí obviněný na účet soudu, resp. státního zastupitelství obvykle již před rozhodnutím o podmíněném zastavení trestního stíhání. Případnou skutečnost, že v daném případě nebude o podmíněném zastavení trestního stíhání nakonec rozhodnuto upravuje ust. § 362 TrŘ – Opatření v souvislosti s rozhodováním o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání, podmíněném zastavení trestního stíhání nebo schválení narovnání, které v prvním odstavci uvádí, že jestliže obviněný složil peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc určenou obětem trestné činnosti a soud a v přípravném řízení státní zástupce nerozhodne o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo o schválení narovnání, předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce zajistí, aby složená peněžité částka byla vrácena obviněnému.

Tato varianta odklonu, tedy složení peněžité částky na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, je však velmi problematická, neboť představuje jednu z obligatorních¹⁵⁵ podmínek jiného typu odklonu a to narovnání (více viz kap. 4.2. – Narovnání). Podle Ščerby tak dochází k „setření jednoho z nejvýraznějších rozdílů mezi dvěma hlavními typy odklonů, které české trestní právo využívá. V důsledku toho lze důvodně očekávat, že již tak velmi nízká úroveň využívání institutu narovnání se ještě sníží, protože když už obviněný bude schopen peněžitou částku složit, budou státní zástupci a soudy tíhnout spíše k aplikaci institutu spojeného se stanovením zkušební doby (tedy podmíněného zastavení trestního stíhání) a samotní obvinění si zase často budou chtít ušetřit vyjednávání s poškozeným za účelem dosažení jeho souhlasu s narovnáním, takže také raději akceptují podmíněné zastavení trestního stíhání, navzdory tomu, že na rozdíl od narovnání nejde o definitivní vyřízení jeho trestní věci.“¹⁵⁶

¹⁵⁵ Srov. ust. § 309 odst. 1 písm. d) TrŘ.

¹⁵⁶ ŠČERBA, 2014, str. 77.

4.1.3. Zkušební doba

Podle třetího odstavce ust. § 307 TrŘ je zkušební doba stanovena na šest měsíců až dva roky. Je-li to odůvodněno povahou a závažností spáchaného přečinu, okolnostmi jeho spáchání anebo poměry obviněného, resp. v případě rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání podle druhého odstavce, je možné stanovit zkušební dobu až na pět let. Zkušební doba pak počíná běžet právní mocí rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání. Podle Šámala však druhý odstavec nereflektuje skutečnost, že zkušební doba uvedená v odstavci prvním byla v rozmezí od šesti měsíců do dvou let stanovena záměrně (s ohledem na skutečnost, že v případě rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání se nejedná o rozhodnutí definitivní, neboť „pro případ budoucího projednávání věci je potřebné, aby neuplynula příliš dlouhá doba od spáchání přečinu, a nebyla tak podstatně oslabena hodnota opatřených důkazů (např. vyslechnuté osoby by si později nemusely pamatovat, vybavit si a reprodukovat vnímané skutečnosti).“¹⁵⁷ Dále zcela nelogicky zákonodárce „nestanovil u této zkušební doby spodní hranici, takže z hlediska zákona není vyloučeno uložit i velmi krátkou zkušební dobu, např. na jeden měsíc nebo dva měsíce, což zejména u závazku zdržet se určité činnosti podle § 307 odst. 2 není zcela jistě vhodné (správně by zde zřejmě měla být stanovena zkušební doba nejméně na jeden rok).“¹⁵⁸

V případě, že obviněný poškozenému nenahradil způsobenou škodu přímo a uzavřel s poškozeným pouze dohodu o způsobu této náhrady, je podle čtvrtého odstavce povinen tuto škodu nahradit (popř. vydat bezdůvodné obohacení) v průběhu zkušební doby. Uložení povinnosti škodu nahradit, resp. vydat bezdůvodné obohacení, představuje v tomto případě obligatorní (dle pátého odstavce) součást rozhodnutí.

Podle odstavce šestého pak může soud obviněnému též uložit, aby ve zkušební době dodržoval přiměřená omezení a povinnosti¹⁵⁹ směřující k tomu, aby vedl řádný život.

¹⁵⁷ ŠÁMAL, 2013, str. 3492 – 3493.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 3493.

¹⁵⁹ Demonstrativní výčet těchto omezení a povinností uvádí ust. § 48 odst. 4 TrZ:

Soud může jako přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uložit zejména

- a) podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace,
- b) podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy,
- c) podrobit se léčeni závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle tohoto zákona,
- d) podrobit se vhodným programům psychologického poradenství,
- e) zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami,
- f) zdržet se neoprávněných zásahů do práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob,
- g) zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek,

4.1.4. Řízení o odklonu

Podmíněně zastavit trestní stíhání je možné již v přípravném řízení, kdy toto rozhodnutí učiní v souladu s ust. § 307 odst. 1 TrŘ státní zástupce. Následně toto rozhodnutí může učinit též soud a to po přezkoumání obžaloby samosoudcem (ust. § 314 odst. 1 písm. a) TrŘ ve spojení s ust. § 188 odst. 1 písm. f) TrŘ, v průběhu hlavního líčení (ust. § 223a odst. 1 TrŘ), či až mimo hlavní líčení, vyjde-li najevo některá z okolností uvedených v ust. §§ 223 odst. 1 a 2, 223a odst. 1 nebo 224 odst. 1 a 2 TrŘ (v tomto případě se jedná o ust. § 223a odst. 1 TrŘ). Na základě novely¹⁶⁰ trestního řádu je pak možné, aby toto rozhodnutí bylo učiněno i v řízení před odvolacím soudem (ust. § 257 odst. 1 písm. d) TrŘ). Do doby účinnosti této novely se usuzovalo, že odvolací soud nemůže trestní stíhání podmíněně zastavit, neboť by to bylo v rozporu s ust. § 307 odst. 7 TrŘ, které uvádí, že proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání může obviněný a poškozený podat stížnost, ve spojení s ust. § 141 odst. 2 TrŘ, které uvádí, že stížností lze napadnout usnesení soudu jen v těch případech, kde to zákon výslovně připouští a jestliže rozhoduje ve věci v prvním stupni. Jinými slovy, jestliže by odvolací soud rozhodl o podmíněném zastavení trestního stíhání, upřel by tímto svým rozhodnutím obviněnému a poškozenému¹⁶¹ právo, které je jim dáno právě ustanovením § 307 odst. 7 TrŘ, neboť proti usnesení soudu je možné podat stížnost pouze za předpokladu, že soud učinil rozhodnutí v prvním stupni a do doby účinnosti zmíněné novely zákon napadení usnesení v tomto případě výslovně nepřipouštěl (ust. § 257 odst. 1 písm. d) TrŘ).

Z výše uvedeného vyplývá, že „za stávající úpravy již tedy aplikace odklonu v odvolacím řízení možná je, nicméně takové rozhodnutí pak skutečně není možné napadnout stížností. Nápravy rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, které vydal odvolací soud, se lze domáhat prostřednictvím dovolání [srov. § 265a odst. 2 písm. f) a g) tr. řádu], avšak znevýhodněné postavení má poškozený, který k podání tohoto mimořádného opravného prostředku není oprávněn (§ 256d odst. 1 tr. řádu a contrario).“¹⁶²

-
- h) zdržet se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek,
 - i) uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku,
 - j) veřejně se osobně omluvit poškozenému, nebo
 - k) poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění.

¹⁶⁰ Zákon č. 193/2012 Sb.

¹⁶¹ Poškozeným se v této souvislosti rozumí každý poškozený ve smyslu ust. § 43 odst. 1 TrŘ.

¹⁶² ŠČERBA, 2014, str. 85.

Podmíněně zastavit trestní stíhání je možné i v případě předběžného projednání obžaloby (srov. ust. § 188 odst. 1 písm. f) TrŘ), nicméně se jedná o výjimečnou situaci, neboť podmíněně zastavit trestní stíhání je možné jen tehdy, pokud se věc týká přečinu, zatímco předběžně projednat obžalobu je možné je ve věcech senátních, tedy za předpokladu věcné příslušnosti krajského soudu, resp. pokud hranice trestní sazby převyšuje pět let (srov. ust. § 14 TrZ a § 314a odst. 1 TrŘ).

Podmíněně zastavit trestní stíhání v rámci předběžného projednání obžaloby je proto dle Ščerby možné „zásadně jen ve třech případech: 1. obžaloba byla podána pro přečin, u něhož horní hranice trestu odnětí svobody převyšuje pět let, tedy pro některý ze závažnějších nedbalostních trestních činů (např. nedbalostní usmrcení podle § 143 odst. 2 tr. zák.); 2. obžaloba byla podána pro zločin, o němž přísluší rozhodovat okresnímu soudu v senátu, a v rámci předběžného projednání obžaloby soud dospěje k odlišné právní kvalifikaci. Skutek tedy bude posuzován jako přečin a zároveň není třeba vzhledem k odlišnému právnímu posouzení věc ještě blíže objasnit a vrátit jí státnímu zástupci k došetření podle § 190 odst. 1 tr. řádu; 3. obžaloba byla podána pro přečin, o kterém je příslušný konat řízení a rozhodovat v prvním stupni podle § 17 tr. řádu krajský soud, který vždy jedná a rozhoduje v senátě, a tedy se může i u těchto trestných činů konat předběžné projednání obžaloby; jde např. o přečin manipulace s kurzem investičních nástrojů podle § 250 odst. 1 tr. zák., přečin zneužití informace a postavení v obchodním styku podle § 255 odst. 1 nebo 2 tr. zák., přečin poškození finančních zájmů Evropské unie podle § 260 odst. 1, 2 nebo 3 tr. zák. a další.“¹⁶³

Rozhodnutí o PZTS činí formou usnesení, v souladu s ustanovením § 119 odst. 1 TrŘ, státní zástupce či soud, přičemž toto usnesení musí mimo obecných náležitostí (§ 134 TrŘ) obsahovat též popis skutku, kterého se obviněný dopustil, resp. pro který se trestní stíhání vede (§ 120 odst. 3 TrŘ).“¹⁶⁴ Nicméně státní zástupce ani soud však „nevydají usnesení, pokud nevyhoví žádosti (podané typicky obviněným) o podmíněné zastavení trestního stíhání. V takovém případě se tedy bez vydávání usnesení pokračuje v trestním stíhání s tím, že s důvody nevyhovění této žádosti by se soud, resp. státní zástupce měl vypořádat v odůvodnění jiného meritorního rozhodnutí, které ve věci učiní.“¹⁶⁵

¹⁶³ Tamtéž, str. 86.

¹⁶⁴ Srov. ŠÁMAL, 2013, str. 3492.

¹⁶⁵ SOTOLÁŘ, 2000, In. ŠČERBA, 2014, str. 86.

Nutno dále konstatovat, že obviněný i po splnění všech zákonem požadovaných podmínek nemá na podmíněné zastavení trestního stíhání žádný právní nárok: „obviněný má ze zákona právo na řádný proces, nikoliv však právo na to, aby věc byla vyřízena odklonem od takového procesu, jímž je mimo jiné podmíněné zastavení trestního stíhání, a proto v rámci dovolacího důvodu podle § 265b odst. 1 písm. g) tr. ř. nelze s úspěchem namítat, že soud nepostupoval podle § 307 odst. 1 tr. ř., byť by k takovému postupu byly skutečně splněny všechny zákonné podmínky.“¹⁶⁶

4.2. Narovnání

Přestože tento institut svým charakterem nejlépe odpovídá principům restorativní justice, jedná se paradoxně o nejméně využívaný typ odklonu (viz kap. č. 5). Do trestního řádu byl zaveden novelou č. 152/1995 Sb. a je upraven v ustanoveních §§ 309 až 314 TrŘ. Skutečnost, že tento institut nejlépe reflektuje principy restorativní justice je zřejmá z jeho podstaty, kterou je urovnání konfliktu mezi pachatelem a poškozeným. Jedná se tedy o tzv. mediační institut, neboť, jak uvádí Ščerba, „mediace jako mimosoudní zprostředkování urovnání sporu mezi obviněným a poškozeným bude často základním, byť ne nezbytně nutným předpokladem pro rozhodnutí o narovnání.“¹⁶⁷ Aplikace narovnání je optimální zejména tehdy, je-li přečinem dotčena soukromoprávní oblast společenských vztahů, resp. přečin byl spáchán na základě vzniklého sporu mezi obviněným a poškozeným.

Zásadní rozdíl oproti podmíněnému zastavení trestního stíhání spočívá v tom, že s narovnáním musí souhlasit jak obviněný, tak poškozený. Tato skutečnost je podmíněna snahou o docílení nejen finančního uspokojení poškozeného, ale též o dosažení jeho morální satisfakce; narovnání by totiž v duchu restorativní justice mělo napravovat i přečinem narušené sociální vztahy.

4.2.1. Podmínky aplikace

Z ustanovení § 309 vyplývá, že předpoklady pro schválení narovnání jsou následující:

- jedná se o přečin,
- obviněný i poškozený se schválením narovnání souhlasí,

¹⁶⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. dubna 2004, sp. zn. 5 Tdo 347/2004.

¹⁶⁷ ŠČERBA, 2014, str. 87.

- prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán, a nejsou důvodné pochybnosti o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě,
- obviněný uhradil poškozenému škodu způsobenou přečinem nebo učinil potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčinil vzniklou újmu,
- obviněný vydal bezdůvodné obohacení získané přečinem, popřípadě učinil jiná vhodná opatření k jeho vydání,
- obviněný složil na účet soudu (v přípravném řízení na účet státního zastupitelství) peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti (podle ¹⁶⁸zvláštního právního předpisu) a toto plnění není zřejmě nepřiměřené závažnosti přečinu,
- soud, resp. státní zástupce považuje, vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu, k míře, jakou byl přečinem dotčen veřejný zájem, k osobě obviněného a jeho osobním a majetkovým poměrům, takový způsob vyřízení věci za dostačující.

4.2.1.1. Okruh trestných činů umožňující použití odklonu

Použití tohoto druhu odklonu je stejně jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání vymezeno kategorií přečinu, do které spadají všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. Nicméně vzhledem k charakteru tohoto typu odklonu, kdy k jeho aplikaci je nutný souhlas poškozeného, je zřejmé, že musí existovat osoba poškozeného, resp. její neexistence apriorně „vylučuje narovnání u některých deliktů, jako je např. maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání podle § 337 tr. zák., nepřekažení či neoznámení trestného činu podle § 367, resp. 368 tr. zák., nedovolené ozbrojování podle § 279 tr. zák. aj., přestože tyto činy spadají do kategorie přečinů.“¹⁶⁹

Například v souvislosti se zmíněným přečinem nedovoleného ozbrojování rozhodl¹⁷⁰ Nejvyšší soud, že „pokud dojde ke spáchání trestné činnosti, při níž nebyl nikdo poškozen, nelze institutu narovnání § 309 odst. 1 trestního řádu k vyřízení věci užít, protože zde není osoba poškozeného, která by jednak s narovnáním vyslovila souhlas a jednak převzala od obviněného příslušné odškodnění, byť by ostatní v zákoně stanovené podmínky byly splňovány“, přičemž v tomto případě nevyloučil použití institutu podmíněného zastavení

¹⁶⁸ Tento zvláštní právní předpis představuje zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.

¹⁶⁹ ŠČERBA, 2014, str. 88.

¹⁷⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. listopadu 2003, sp. zn. 4 Tz 156/2003.

trestního stíhání, když dále uvedl, že „na rozdíl od narovnání lze podmíněně zastavit trestní stíhání obviněného § 307 odst. 1 trestního řádu i v případech, kdy spáchanou trestnou činností škoda nevznikla.“¹⁷¹

Ve vztahu k mladistvým obviněným je okruh deliktů (kdy je možné aplikovat institut narovnání) shodný s podmíněným zastavením trestního stíhání. Tedy v případě mladistvého lze institut narovnání použít pouze tehdy, je-li jeho provinění takového charakteru, že by se v případě trestního zákoníku jednalo o přečin, přičemž se též nepřihlíží k již zmíněnému ustanovení § 31 odst. 1 ZSVM. To znamená, že aplikace narovnání je u mladistvých pachatelů přípustná pouze u úmyslného provinění, kde trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující pět let.

4.2.1.2. Prohlášení obviněného o spáchání skutku

Na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání se nemusí obviněný k činu doznat, postačí, že prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhán. Toto prohlášení musí být dle ust. § 310 odst. 1 TrŘ součástí jeho výslechu, který před rozhodnutím o schválení narovnání uskuteční soud, resp. v přípravném řízení státní zástupce. Prohlášení o vině podle ust. § 309 odst. 1 písm. a) TrŘ je však třeba „odlišovat od souhlasu obviněného ve smyslu návěty § 309 odst. 1, neboť ten je vyžadován výlučně v souvislosti s možností postupu podle § 309 a násl. směřujícího k schválení narovnání, a jeho smyslem je zaručit právo obviněného na řádný zákonný proces, ve smyslu domoci se spravedlivého trestního procesu.“¹⁷² K prohlášení o vině pak podle ust. § 314 nelze v rámci případného dalšího řízení (pokud nebylo narovnání soudem, resp. v přípravném řízení státním zástupcem, schváleno) přihlížet jako k důkazu.“¹⁷³

4.2.1.3. Nahrazení škody a vydání bezdůvodného obohacení

V zásadě existují tři způsoby náhrady škody, resp. bezdůvodného obohacení, popř. odčinění újmy vzniklé přečinem. První dva jsou v podstatě totožné, jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání, tj. náhrada (úhrada) škody nebo učinění potřebných opatření (úkonů) k její náhradě (úhradě); vzhledem k tomu, že u institutu

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² ŠÁMAL, 2013, str. 3517.

¹⁷³ Srov. tamtéž.

narovnání není, jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání, připuštěna možnost uzavření dohody s poškozeným o náhradě škody, je možné dovodit, že škoda musí být před schválením narovnání poškozenému plně uhrazena (nestačí tedy např. forma uzavřeného splátkového kalendáře) – to potvrzuje i Šámal, když uvádí, že „předpokladem schválení narovnání je *uhrazení škody v celém rozsahu*, resp. učinění potřebných úkonů, aby byla škoda v plném rozsahu uhrazena.“¹⁷⁴ Třetím způsobem pak je odčinění újmy vzniklé přečinem. Tato možnost podle Ščerby „přichází v úvahu především u takových trestných činů, jejichž spácháním nevzniká materiální škoda, tj. škoda vyčíslitelná v penězích, tedy např. u trestných činů pomlvy, křivého obvinění, porušování domovní svobody aj.“¹⁷⁵ V těchto případech, kdy byla přečinem způsobena nemajetková újma, můžeme hovořit (z hlediska restorativní justice) o typickém konfliktu mezi poškozeným a obviněným, k jehož urovnání by mohla být nápomocna právě mediace, na jejímž základě by poškozený měl pocítit přiměřenou míru satisfakce; například formou veřejné omluvy, finanční kompenzace (nemělo by se však jednat o nepřiměřené finanční plnění v důsledku nátlaku poškozeného, což není dle viktimologických průzkumů nikterak výjimečná situace¹⁷⁶), či osobní pomoci poškozenému.

V souvislosti s druhým způsobem náhrady škody, tedy učiněním potřebných úkonů k její úhradě, což může být např. nahlášení vzniku pojistné události pojišťovně, považuji za vhodné zmínit, že poškozený si nadále zachovává postavení subjektu v řízení o narovnání, resp. pojišťovna, jakožto právní nástupce poškozeného tímto subjektem být nemůže, neboť práva poškozeného podle §§ 309 a 311 TrŘ nepřísluší tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody nebo na vydání bezdůvodného obohacení (§ 310a TrŘ). Toto omezení, jak vyplývá z judikatury, je aplikovatelné i v případě postoupení pohledávky či přechodu tohoto nároku na pozůstalého po poškozeném, který byl v souvislosti se spáchaným přečinem usmrcen: došlo-li trestným činem k usmrcení poškozeného, pak jeho pozůstalým může vzniknout samostatný a originární nárok na náhradu škody založený úmrtím poškozeného. V takovém případě se pozůstalí po zemřelém sami stávají poškozenými ve smyslu § 43 odst. 1 tr. řádu, mohou v trestním řízení uplatnit proti obviněnému nárok na náhradu škody podle § 43 odst. 3 tr. řádu a zároveň jim náleží práva vyplývající z ustanovení § 309 a § 311 tr. řádu o schválení

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 3519.

¹⁷⁵ ŠČERBA, 2014, str. 90.

¹⁷⁶ Srov. tamtéž, str. 89 – 90.

narovnání, protože uvedené nároky pozůstalých na ně nepřechází po usmrcené osobě ve smyslu § 45 odst. 3 a § 310a tr. řádu, ale jsou jejich vlastními nároky.“¹⁷⁷

Co se týče vydání bezdůvodného obohacení, tak ani zde nepostačuje prosté uzavření dohody o jeho vydání, nicméně, vzhledem k tomu, že dle dikce zákona je možné učinit jiná vhodná opatření k jeho vydání, lze dovodit, že v případě použití nějakého zajišťovacího institutu (např. ručení či zřízení zástavního práva) pro případ, že by obviněný po zastavení trestního stíhání nechtěl svému závazku dostát, by takovou dohodu mělo být možné uzavřít.

4.2.1.4. Složení peněžité částky na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti

Nezbytnou součástí pro aplikaci institutu narovnání, resp. pro rozhodnutí o schválení narovnání je složení peněžité částky (na účet soudu nebo v přípravném řízení na účet státního zastupitelství), která je podle zvláštního právního předpisu¹⁷⁸ určena státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti a tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu. Šámal k této podmínce uvádí, že „složení peněžité částky určené státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti není zde trestem, nýbrž výrazem reparace dotčeného veřejného zájmu spácháním přečinu.“¹⁷⁹

V souvislosti se složením této částky (dle ust. § 309 odst. 1 písm. d) TrŘ) je nutné zmínit, že obviněný se ohledně její výše může volně rozhodnout, což má i jistý výchovný účinek, navíc je zde v tomto ohledu zřejmá diference ve srovnání s pokutou či peněžitým trestem. Vzhledem k tomu, že soud, resp. v přípravném řízení státní zástupce, by neměl výši této částky určovat, představuje pro obviněného stanovení její dostatečné výše určitý problém, neboť v případě její nepřiměřenosti závažnosti spáchaného přečinu by nemuselo být narovnání schváleno. Proto Šámal považuje za praktické, obrátí-li se obviněný či jeho právní zástupce na soud, popř. státní zastupitelství, aby příslušný orgán své stanovisko ohledně přiměřenosti alespoň naznačil; dodává, že by nebylo příliš logické, aby orgán činný v trestním řízení vydal negativní rozhodnutí, popř. vůbec nerozhodl pouze proto, že by se složená peněžité částka nevýznamně lišila od jeho stanoviska.“¹⁸⁰

¹⁷⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. srpna 2007, sp. zn. 4 Tz 63/2007

¹⁷⁸ Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).

¹⁷⁹ ŠÁMAL, 2013, str. 3522.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 3522 – 3523.

Zda složená částka je v konečném důsledku zřejmě (ne)přiměřená závažnosti přečinu posoudí soud, resp. státní zástupce podle konkrétních okolností případu. Nicméně soud se vedle toho musí zabývat „konkrétní mírou závažnosti činu podle obecných zásad a přihlédnout ke všem v úvahu přicházejícím významným skutečnostem¹⁸¹ (význam chráněného zájmu zejména veřejného, který byl činem dotčen, způsob provedení činu, jeho následky, okolnosti, za nichž byl čin spáchán, osoba pachatele, míra jeho zavinění a pohnutka, záměr nebo cíl).“¹⁸²

4.2.1.5. Souhlas poškozeného a obviněného se schválením narovnání

S narovnáním musí souhlasit jak obviněný, tak poškozený, přičemž souhlas musí být dán způsobem, který nevzbuzuje jakékoli pochybnosti kdykoli v průběhu trestního stíhání. Pro tento souhlas se uplatní obecná ustanovení o náležitostech podání, tedy v souladu s ust. § 59 odst. 1 TrŘ lze souhlas učinit písemně, ústně do protokolu, v elektronické podobě, telegraficky, telefaxem nebo dálkopisem.

Souhlas obviněného musí být dán svobodně, to znamená, že musí být učiněn jednoznačně a na základě svobodné vůle, nikoli v tísní, jak judikoval Nejvyšší soud, když mj. uvedl: „úkon učiněný v tísní nelze považovat za svobodný. Proto postup státního zástupce, který podle § 309 odst. 1 tr. řádu schválil narovnání s vědomím toho, že souhlas obviněného s narovnáním a prohlášení o spáchání skutku byly vynuceny určitou osobní obavou (např. ze ztráty zaměstnání), je v rozporu s právem na spravedlivé řízení, které je zakotveno v ustanovení čl. 6 odst. 1, 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.“¹⁸³

V případě, že v trestním řízení se vyskytuje více poškozených, musí s narovnáním souhlasit všichni. Jak již však bylo řečeno výše, ustanovení § 310a TrŘ zužuje okruh poškozených, resp. práva poškozeného v souvislosti s (ne)vyslovením souhlasu s narovnáním nepřisluší těm poškozeným, na které pouze přešel nárok na náhradu škody nebo na vydání bezdůvodného obohacení.

S otázkou, je-li možné, aby poškozeným byla též právnická osoba či stát se v podstatě vypořádává ustanovení § 310 odst. 3 TrŘ, které uvádí, že je-li poškozenou stranou právnická osoba, lze místo výsledku statutárního zástupce nebo jiné osoby oprávněné

¹⁸¹ Srov. ust. § 39 odst. 1, 2 a § 41, 42 TrZ.

¹⁸² ŠÁMAL, 2013, str. 3523.

¹⁸³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. listopadu 2014, sp. zn. 5 Tz 44/2014.

jednat jejím jménem opatřit její písemné prohlášení k okolnostem uvedeným v prvním odstavci (tj. k způsobu a okolnostem uzavření dohody o narovnání, zda tato dohoda o narovnání byla mezi obviněným a poškozeným učiněna dobrovolně a zda poškozený souhlasí se schválením narovnání), z čehož jednoznačně vyplývá, že v rámci narovnání může na straně poškozeného figurovat i právnická osoba. Nicméně zde vyvstává určitý problém se samotnou podstatou institutu narovnání, což představuje absence morální satisfakce poškozeného a „očistění“ obviněného. Navíc zde existuje určitá potíž se střetem zájmu, neboť v případě, kdy poškozeným je stát, tak tento zastává dvojí roli; roli poškozeného ve smyslu (ne)udělení souhlasu s narovnáním, resp. subjektu, který prostřednictvím státních orgánů o (ne)schválení narovnání nakonec rozhodne. S tímto problémem se lze podle Nezkusila vypořádat tak, že „de lege lata je schválení narovnání možné i v těch případech, kdy poškozeným je právnická osoba (včetně veřejnoprávních korporací, např. obce či kraje) či stát. Soud či státní zástupce schvalující narovnání by však měli pozorně posuzovat, do jaké míry bude v daném konkrétním případě naplněn jeden z významných cílů tohoto odklonu spočívající v obnově vztahů mezi obviněným a poškozeným narušených spácháním trestného činu a zda skutečně v takovém případě neexistuje veřejný zájem na provedení trestního stíhání v celém rozsahu.“¹⁸⁴

4.2.1.6. Kritéria pro posouzení odklonu jakožto dostačujícího způsobu vyřízení věci

Přestože v případě narovnání nejsou zákonem explicitně stanoveny další podmínky pro zastavení trestního stíhání, jako je to v případě podmíněného zastavení trestního stíhání dáno druhým odstavcem ust. § 307 TrŘ (tj. obviněný se zaváže, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se dopustil přečinu, nebo složí peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti), tak zákon vedle splnění podmínek dle § 309 odst. 1 písm. a) až d) dále stanoví, že zastavit trestní stíhání, resp. schválit narovnání, je možné pouze za předpokladu, že je takový způsob vyřízení věci shledán jako dostačující vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu, k míře, jakou byl přečinem dotčen veřejný zájem, k osobě obviněného a jeho osobním a majetkovým poměrům. Při posuzování povahy a závažnosti platí v zásadě stejná kritéria jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání, tj. zvažovat použití odklonu individuálně v každé konkrétní situaci. Navíc by však měl soud, resp. státní zástupce, brát v potaz „charakter

¹⁸⁴ NEZKUSIL, 2007, In. ŠČERBA, 2014, str. 94.

a účel narovnání a v rámci tohoto korektivu posuzovat, zda daný trestný čin má povahu konfliktu mezi obviněným jako pachatelem a poškozeným, neboť právě pro vyřizování takových deliktů je narovnání primárně určeno.“¹⁸⁵

V souvislosti s dotčením veřejného zájmu je nutné konstatovat, že zákon pojem „veřejný zájem“ nikterak nevynezuje a posouzení jeho obsahu plně ponechává na soudní praxi; „jde o kategorii nesporně velmi obtížně definovatelnou (tzv. neurčitý právní pojem¹⁸⁶), jež by měla být vymezena kritérii objektivní povahy, aby i při nutné individualizaci každého skutku a jeho pachatele a současné relativizaci nemohlo dojít ke zneužití např. tím, že za veřejný zájem je vydáván zájem zjevně individuální nebo partikulární povahy, nebo naopak delikt mající typické rysy konfliktu pachatele a oběti bez znatelného dopadu do jiných sfér je „povyšován“ z důvodů veřejného zájmu do vyšší úrovně závažnosti.“¹⁸⁷ Podle Šámala je „zesilováním“ veřejného zájmu na stíhání pachatele určitého skutku oslabována možnost aplikace odklonu, nicméně není možné soudní praxi nikterak svazovat teoretickou definicí tohoto pojmu, když to nepovažoval za nutné ani zákonodárce.¹⁸⁸

Co se týče osoby obviněného a jeho osobních a majetkových poměrů, je zapotřebí, byť to ustanovení § 309 odst. 1 TrŘ výslovně neuvádí, při úvaze o zastavení trestního stíhání zohlednit (stejně jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání), jeho dosavadní život (jakožto i jeho chování po spáchání činu) a okolnosti daného případu, resp. zohlednit jeho sociální status a finanční možnosti, zejména vzhledem k výši peněžité částky určené státem na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti.

4.2.2. Řízení o odklonu

Schválit narovnání je možné, stejně jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání, již v přípravném řízení, kdy touto pravomocí dle ust. § 309 odst. 1 TrŘ disponuje státní zástupce. Následně je možné schválit narovnání v rámci řízení před soudem, kdy jej schvaluje soud, přičemž toto rozhodnutí může učinit: a) po přezkoumání obžaloby – § 341c odst. 1 TrŘ, b) v průběhu hlavního líčení - § 223a odst. 1 TrŘ, c) mimo hlavní

¹⁸⁵ ŠČERBA, 2014, str. 96.

¹⁸⁶ Jedná se o takové právní pojmy, jejichž obsah není možné jednoznačně jevově vymezit, ani dostatečně právně definovat.

¹⁸⁷ ŠÁMAL, 2013, str. 3525.

¹⁸⁸ Tamtéž.

líčení - § 231 odst. 1 TrŘ, d) v rámci předběžného projednání obžaloby¹⁸⁹ - § 188 odst. 1 písm. f) TrŘ, e) v odvolacím řízení - § 257 odst. 1 písm. d) TrŘ.

V případě, že se jedná o jednočinný souběh dvou nebo více trestných činů, kdy jeden (či několik) z nich byl kvalifikován jako přečin, a druhý (či několik) jako zločin, nelze narovnání uskutečnit, resp. nelze jej provést jen ohledně některého (přečinu) z nich: „součástí rozhodnutí o narovnání je zastavení trestního stíhání obviněného pro celý skutek, ohledně něhož se stíhání vede, takže se vytváří překážka rei iudicatae¹⁹⁰. Další stíhání téhož obviněného pro týž skutek je nepřípustné, pokud by rozhodnutí nebylo v předepsaném řízení zrušeno.“¹⁹¹

Podle ust. § 310 TrŘ musí soud před rozhodnutím o schválení narovnání, resp. v přípravném řízení státní zástupce, vyslechnout obviněného a poškozeného, zejména k způsobu a okolnostem uzavření dohody o narovnání, zda dohoda o narovnání mezi nimi byla učiněna dobrovolně a zda souhlasí se schválením narovnání. Obviněného vyslechne také k tomu, zda rozumí obsahu obvinění a zda si je vědom důsledků schválení narovnání. Součástí výslechu obviněného musí být i prohlášení, že spáchal skutek, pro který je stíhán.

Dále podle ust. § 311 TrŘ musí rozhodnutí¹⁹² o schválení narovnání a zastavení trestního stíhání obsahovat popis skutku, jehož se narovnání týká, jeho právní posouzení, obsah narovnání zahrnující výši uhrazené škody nebo škody, k jejíž úhradě byly provedeny potřebné úkony, rozsah bezdůvodného obohacení, který byl vydán nebo k jehož vydání byly provedeny potřebné úkony, případně způsob jiného odčinění újmy vzniklé přečinem, peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, a výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, ve kterém je spatřován přečin, jehož se narovnání týká. Výrok o schválení narovnání může podle Šámala vypadat následně:

„Okresní soud v Klatovech rozhodl ve veřejném zasedání v trestní věci obv. A. B. podle § 314c odst. 2 TrŘ takto:

¹⁸⁹ Jedná o výjimečnou situaci, neboť zastavit trestní stíhání je možné (stejně jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání) jen tehdy, pokud se věc týká přečinu, zatímco předběžně projednat obžalobu je možné jen ve věcech senátních, tedy za předpokladu věcné příslušnosti krajského soudu, resp. pokud hranice trestní sazby převyšuje pět let (pro více viz kapitolu 4.1.4).

¹⁹⁰ Srov. § 11 odst. 1 písm. i) a 11a písm. a) TrŘ.

¹⁹¹ ŠÁMAL, 2013, str. 3537.

¹⁹² Toto rozhodnutí musí mít formu usnesení (srov. ust. § 119 TrŘ), proti kterému je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek (srov. ust. § 309 odst. 2 TrŘ).

- I. Podle § 309 odst. 1 TrŘ se schvaluje narovnání mezi obv. A. B. a poškozeným C. D. ohledně skutku spáchaného tak, že obv. A. B. v Sušici dne 1.2.2002 ve večerních hodinách v kavárně Fialka odcizil poškozenému C. D. koženou bundu v hodnotě 5 500 Kč, kterou následně prodal neznámé osobě, neboť obv. A. B. uhradil dne 10.3.2002 poškozenému C. D. osobně škodu ve výši 5 500 Kč a téhož dne zároveň složil na účet okresního soudu částku ve výši 10 000 Kč určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti.
- II. Trestní stíhání obv. A. B. pro výše popsany skutek, v němž je spatřován přečin krádeže podle § 205 odst. 1 písm. a) TrZ, se podle § 311 odst. 1 zastavuje.¹⁹³

Nicméně je nutné konstatovat, že na schválení narovnání nemá obviněný, jak vyplývá z usnesení Nejvyššího soudu, žádný právní nárok: „vyřízení věci rozhodnutím o schválení narovnání podle § 309 a násl. tr. ř. patří mezi fakultativní způsoby vyřízení věci. Proto ani po splnění všech zákonných podmínek nemá obviněný právní nárok na to, aby bylo soudem či státním zástupcem rozhodnuto o schválení narovnání.“¹⁹⁴

V případě, že narovnání není schváleno, tak soud, resp. v přípravném řízení státní zástupce, nevydává o tomto „neschválení“ žádné usnesení ani jiné rozhodnutí, nicméně měl by tento svůj postoj odůvodnit v následujícím meritorním rozhodnutí.

4.3. Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání

Tento institut představuje období podmíněného zastavení trestního stíhání, přičemž je přizpůsoben podmínkám zkráceného přípravného řízení. Jedná se o nejnovější druh odklonu, který byl do české právní úpravy zaveden zákonem č. 283/2004 Sb. s účinností od 1.7.2004. Tato novela odstranila dvou a půlletý problém, který vyvstal po zavedení tzv. zkráceného přípravného řízení (novelou uskutečněnou zákonem č. 265/2001 Sb. s účinností od 1.1.2002). Tento problém „spočíval v nemožnosti uplatňovat v průběhu tohoto typu přípravného řízení jiné prostředky umožňující rychlé a efektivní vyřízení trestní věci, a to odklony v trestním řízení. (...) problém vyplýval z jednoho ze zvláštních rysů charakterizujících zkrácené přípravné řízení, a to ze skutečnosti, že v této fázi trestního řízení dosud není vůči určité osobě zahájeno trestní stíhání. Taková osoba proto není stíhána jako obviněný a je stále v pozici podezřelého. Tato skutečnost pak měla

¹⁹³ ŠÁMAL, 2013, str. 3537.

¹⁹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. srpna 2014, sp. zn. 11 Tdo 1029/2014.

za důsledek mimo jiné to, že ve zkráceném přípravném řízení nebylo možné schválit podmíněné zastavení trestního stíhání ani narovnání, protože úprava obou těchto odklonů se vztahuje výhradně k obviněnému.¹⁹⁵ Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání upravuje ust. §§ 179g a 179h TrŘ.

4.3.1. Podmínky aplikace

Aplikace tohoto institutu je upravena v ust. § 179g odst. 1, který stanoví pět podmínek, po jejichž naplnění je možné rozhodnout o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání. Tyto podmínky jsou následující:

1. podezřelý se k činu doznal,
2. nahradil škodu, pokud byla činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradě uzavřel dohodu, nebo učinil jiná potřebná opatření k její náhradě,
3. vydal bezdůvodné obohacení činem získané, nebo s poškozeným o jeho vydání uzavřel dohodu, anebo učinil jiná vhodná opatření k jeho vydání,
4. s podmíněným odložením podání návrhu na potrestání vyslovil souhlas,
5. a vzhledem k jeho osobě, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

Z výše uvedeného je zřejmé, že podmínky aplikace tohoto institutu jsou v zásadě stejné jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání dle ust. § 307 odst. 1 TrŘ.

4.3.2. Okruh trestných činů umožňující použití odklonu

Přestože podmínky aplikace podmíněného odložení podání návrhu na potrestání jsou stejné jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání, tak určitý rozdíl se týká právě okruhu trestných činů, kdy je možné odklon použít; zatímco podmíněně zastavit trestní stíhání je možné pokud obviněný spáchal přečin, tak podmíněně odložit návrh na potrestání je možné pouze u těch činů, u kterých je možné vést (za předpokladu splnění ostatních podmínek) zkrácené přípravné řízení, což je u takových činů, za jejichž spáchání stanoví zákon trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšujících pět let a současně je zde dána věcná příslušnost okresního soudu. Jinak řečeno, podmíněně odložit podání návrhu na potrestání není možné (na rozdíl od PZTS) u několika málo nedbalostních přečinů,

¹⁹⁵ ŠČERBA, 2014, str. 105.

kde horní hranice trestní sazby převyšuje pět let, resp. u těch přečinů, kde je věcně příslušný krajský soud, přestože horní hranice trestní sazby pět let nepřevyšuje.

Podmíněné odložení návrhu na potrestání představuje určitou analogii podmíněného zastavení trestního stíhání, určenou pro použití v rámci zkráceného přípravného řízení, neboť má i naprosto stejně koncipované tzv. zvláštní varianty. Podle ust. § 179g odst. 2 TrŘ, je možné v odůvodněných případech tento institut aplikovat pouze za splnění dalších podmínek, tj. za předpokladu, že podezřelý se zaváže, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se dopustil trestného činu, nebo že složí na účet státního zastupitelství peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, a tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti trestného činu, a vzhledem k osobě podezřelého, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

4.3.3. Zkušební doba

V případě, že státní zástupce podmíněně odloží podání návrhu na potrestání (podle ust. § 179c odst. 2 písm. h), tak v tomto rozhodnutí stanoví zkušební dobu v rozmezí šesti měsíců až dvou let, v případě, že rozhodne podle druhého odstavce ust. § 179g TrŘ, tak zkušební dobu je možné stanovit až na pět let (ust. § 179g odst. 3 TrŘ), přičemž zároveň podezřelému uloží, aby v průběhu zkušební doby, v souladu s dohodou, kterou uzavřel s poškozeným, nahradil škodu či vydal bezdůvodné obohacení (ust. § 179g odst. 4 TrŘ). Rozhodnutí o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání pak musí podle pátého odstavce obsahovat též výši peněžité částky určené státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti nebo určení činnosti, které se podezřelý během zkušební doby zavazuje zdržet; pokud by se tento jeho závazek vztahoval na zdržení se řízení motorových vozidel, musí být podezřelý poučen o povinnosti odevzdat řidičský průkaz, resp. že právní mocí rozhodnutí o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání přijde o své řidičské oprávnění. Podle šestého odstavce ustanovení § 179g TrŘ pak lze podezřelému též uložit, aby ve zkušební době dodržoval přiměřená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život.

Státní zástupce může výjimečně, vzhledem k okolnostem a osobě podezřelého, prodloužit tuto zkušební dobu až o jeden rok, přičemž její celková délka nesmí přesáhnout pět let. Jestliže však podezřelý vedl v průběhu zkušební doby řádný život a splnil všechny další podmínky (nahradil způsobenou škodu, vydal bezdůvodné obohacení, popř. splnil další

povinnost, ke které se zavázal, či vyhověl dalším uloženým omezením), rozhodne státní zástupce, že se osvědčil; proti tomuto rozhodnutí, které má formu usnesení, může podezřelý a poškozený podat stížnost, jež má odkladný účinek. Za předpokladu, že do jednoho roku od konce zkušební doby neučiní státní zástupce toto rozhodnutí (aniž na tom podezřelý nese vinu) má se za to, že se osvědčil (tzv. fikce osvědčení se); „v opačném případě, a to i kdykoli v průběhu zkušební doby, nařídí policejnímu orgánu, aby zahájil trestní stíhání a dále postupoval podle ustanovení upravujících standardní přípravné řízení [§ 179h odst. 1, § 179f odst. 2 písm. b) tr. řádu].“¹⁹⁶

Rozhodnutí státního zástupce o tom, že se podezřelý osvědčil, nebo uplynutím jednoleté lhůty pak nastávají účinky uvedené v § 11a odst. 1 písm. b) TrŘ, kdy trestní stíhání proti téže osobě a pro týž skutek již nelze zahájit.

4.4. Odklony uplatňované v rámci řízení ve věcech mladistvých

Přestože zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, obsahuje speciální druh odklonu určený pro mladistvé (odstoupení od trestního stíhání dle ust. §§ 70 a 71 ZSVM), tak nevylučuje použití podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání dle trestního řádu (ust. § 69 odst. 1 písm. a), b). Navíc, vzhledem k neuzavřenému výčtu ust. v § 69 ZSVM, je podle Štěrby v řízení proti mladistvému rovněž možné „využít i nejnovější druh odklonu, a to podmíněné odložení podání návrhu na potrestání podle § 179g a 179h tr. řádu, který je zvláštní variantou podmíněného zastavení trestního stíhání určenou pro zkrácené přípravné řízení.“¹⁹⁷

Ustanovení § 68 ZSVM stanovuje obecné podmínky použití odklonů v řízení ve věcech mladistvých. Obligatoční podmínky pro použití zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých jsou dvě. Za prvé se podezření ze spáchání provinění musí jevit na základě dostatečného objasnění skutkového stavu věci zcela důvodným, za druhé mladistvý musí být připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků svého provinění. Jako fakultativní podmínku pak toto ustanovení obsahuje možnost (v případě potřeby) požadovat na mladistvém, aby se zavázal k chování omezujícímu možnosti spáchání dalších provinění.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 109.

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 110.

Vzhledem k tomu, že ZSVM připouští (jak již bylo řečeno) v řízení ve věcech mladistvých použití více druhů odklonů, tak tyto (vyjma odstoupení od trestního stíhání) speciálně neupravuje, resp. při jejich použití odkazuje na trestní řád (ust. § 69 odst. 1 písm. a) ZSVM odkazuje na § 307 a 308 TrŘ, resp. ust. § 69 odst. 1 písm. b) ZSVM odkazuje na § 309 až 314 TrŘ), proto je další subkapitola zaměřena výhradně na problematiku odstoupení od trestního stíhání dle ZSVM.

4.4.1. Odstoupení od trestního stíhání

Tento typ odklonu má výrazné odlišnosti od odklonů upravených trestním řádem, spočívající zejména v absenci sankčních prvků spojených s PZTS (zaplacení peněžité částky určené na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti či zdržení se určité činnosti, v souvislosti s níž se dopustil činu), resp. s narovnáním (zaplacení peněžité částky určené na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti). Přestože je třeba reflektovat potřeby poškozených,¹⁹⁸ tak hlavním důvodem absence těchto sankcí je primární zájem na ochraně mladistvého před škodlivými vlivy a jeho zdravém rozvoji spojeném s omezením recidivy. To například znamená, že aby bylo možné odstoupit od trestního stíhání, není v případě mladistvého vždy nutné, aby způsobená škoda byla zcela nahrazena (jedná se pouze o fakultativní podmínku, viz níže), navíc mladistvý nemusí složit žádnou částku určenou na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti.

4.4.1.1. Podmínky aplikace

Obligatoční podmínky

Podle ustanovení § 70 odst. 1 ZSVM může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce využít tohoto institutu v případě, že se jedná o provinění:

- na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje¹⁹⁹ tři léta,

¹⁹⁸ Ust. § 3 odst. 7 ZSVM uvádí, že řízení musí směřovat k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění.

¹⁹⁹ Rozhodující je trestní sazba uvedená ve zvláštní části trestního zákoníku, ovšem bez přihlídnutí k ust. § 31 odst. 1 ZSVM – trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoníku se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok.

- z důvodu chybějícího veřejného zájmu na dalším stíhání mladistvého (s přihlédnutím k povaze a závažnosti provinění a osobě mladistvého) není trestní stíhání účelné a potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchání dalších provinění.

Co se však týče okruhu provinění, u kterého je možné aplikovat institut odstoupení od trestního stíhání, je užší, než u podmíněného zastavení trestního stíhání. Důvodem je právě skutečnost, že v případě odstoupení od trestního stíhání nemusí obviněný splnit tolik obligatorních podmínek, resp. některé podmínky jsou u tohoto typu odklonu stanoveny pouze fakultativně.

Fakultativní podmínky

- mladistvý úspěšně vykonal vhodný probační program,
- škoda způsobená proviněním byla úplně nebo alespoň částečně nahrazena a poškozený s takovým odškodněním souhlasil,
- bezdůvodné obohacení získané proviněním bylo úplně nebo alespoň částečně vráceno a poškozený s takovým rozsahem vrácení bezdůvodného obohacení souhlasil,
- mladistvému bylo vysloveno napomenutí s výstrahou a takové řešení lze považovat z hlediska účelu řízení za dostatečné.

Je nutné dodat, že obligatorní podmínky jsou v zásadě formulovány obdobným způsobem jako podmínky dle ust. § 172 odst. 2 písm. c) TrŘ, přičemž fakultativní podmínky institut odstoupení od trestního stíhání odlišují od zastavení trestního stíhání.²⁰⁰

Lze dovodit, že stejně jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání nemá ani mladistvý obviněný, i po splnění všech zákonem požadovaných (obligatorních) podmínek, žádný právní nárok na aplikaci tohoto institutu. Z tohoto důvodu by mělo být jeho zájmem, aby splnil i fakultativní podmínky a tím si zvýšil pravděpodobnost, že státní zástupce, resp. soud pro mládež, odstoupí od trestního stíhání.

Přestože je například v souvislosti s nahrazením škody velmi pravděpodobné, že mladistvý často nebude disponovat dostatečnými finančními prostředky k jejímu nahrazení, není vzhledem ke konstrukci ustanovení § 70 odst. 1 ZSVM vyloučeno, aby tuto škodu za obviněného uhradil jiný subjekt (např. jeho rodiče).²⁰¹

²⁰⁰ Ust. § 172 odst. 2 písm. c) TrŘ uvádí: jestliže vzhledem k významu a míře porušení nebo ohrožení chráněného zájmu, který byl dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán, a vzhledem k chování obviněného po spáchání činu, zejména k jeho snaze nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu, je zřejmé, že účelu trestního řízení bylo dosaženo.

²⁰¹ ŠČERBA, 2014, str. 120.

4.4.1.2. Postavení poškozeného v řízení

Přestože ust. § 3 odst. 7 uvádí (jak již bylo řečeno), že řízení musí směřovat k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění, skutečnost je taková, že „v souvislosti s institutem odstoupení od trestního stíhání sám zákon o soudnictví ve věcech mládeže tuto zásadu příliš nerespektuje a postavení poškozeného v řízení o tomto druhu odklonu je velmi slabé.“²⁰²

Toto slabé postavení poškozeného je důsledkem skutečnosti, že rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání není (jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání) podmíněno nahrazením škody, resp. vydáním bezdůvodného obohacení, neboť, jak vyplývá z dikce zákona, postačuje alespoň částečná úhrada škody. Přestože ust. § 70 odst. 3 ZSVM uvádí, že odstoupit od trestního stíhání lze (mimo jiné) v případě, že byla úplně nebo alespoň částečně nahrazena škoda způsobená proviněním a poškozený s takovým odškodněním souhlasil, není tímto souhlasem státní zástupce, resp. soud pro mládež, při rozhodování, zda odstoupí od trestního stíhání, nikterak vázán. Z předmětného ustanovení není navíc zřejmé, zda se jedná o souhlas poškozeného s výší úhrady či s formou úhrady (souhlasem tedy může být například to, že svolil k tomu, aby škodu za obviněného uhradili rodiče).

Dále, v případě odstoupení od trestního stíhání, má poškozený velmi slabé postavení i z hlediska podání stížnosti proti usnesení o tomto rozhodnutí: „poškozený totiž může podat stížnost proti usnesení o odstoupení od trestního stíhání, pokud bylo učiněno po předběžném projednání obžaloby, resp. po přezkoumání obžaloby samosoudcem (§ 62 odst. 3 zák. mládeže), v hlavním líčení (§ 65 odst. 3 zák. mládeže) nebo mimo hlavní líčení (§ 66 odst. 2 zák. mládeže), ovšem nemá tuto možnost, bylo-li od trestního stíhání odstoupeno již v přípravném řízení.“²⁰³

Ustanovení § 70 odst. 4 ZSVM totiž uvádí, že proti usnesení dle odstavce 1 a 2 je přípustná stížnost, nicméně okruh osob oprávněných k podání takové stížnosti o osobu poškozeného nerozšiřuje (naopak ho staví do pasivní role, když uvádí, že poškozený se o odstoupení od trestního stíhání pouze vyrozumí), navíc není ani uveden mezi osobami oprávněnými podat stížnost v ust. § 72 ZSVM.

²⁰² Tamtéž, str. 121.

²⁰³ Tamtéž, str. 122.

4.4.1.3. Řízení o odklonu

V případě odstoupení od trestního stíhání nemá ZSVM (na rozdíl od narovnání) žádné zvláštní procesní požadavky, které je třeba učinit před tímto rozhodnutím (srov. § 310TrŘ). Nejenže se v případě aplikace tohoto odklonu nevyžaduje (stejně jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněného odložení podání návrhu na potrestání) souhlas poškozeného, ale není zapotřebí ani souhlas obviněného mladistvého. To však neznamená, že je možné tento odklon aplikovat i proti vůli obviněného, neboť pokud obviněný mladistvý do tří dnů od doby, kdy mu bylo usnesení o odstoupení od trestního stíhání oznámeno, prohlásí, že na projednání věci trvá, v jeho trestním stíhání se nadále pokračuje. Pro případ, že obviněný je přesvědčen o své nevině, tak tento postup bude pro něj výhodnější než stížnost proti usnesení, neboť orgány činné v trestním řízení (na rozdíl od stížnosti, kterou je možné zamítnout) budou muset v trestním stíhání pokračovat z úřední povinnosti.

Rozhodnutí v souladu s ust. § 70 odst. 1 ZSVM lze učinit již v přípravném řízení, dále pak po předběžném projednání obžaloby (§ 62 odst. 1), resp. podle výsledků jejího přezkoumání samosoudcem (§ 62 odst. 2), v hlavním líčení (§ 65 odst. 2) a vyjdou-li najevo okolnosti odůvodňující rozhodnutí podle § 70 odst. 1, též mimo hlavní líčení (§ 66 odst. 1).

Součástí rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání musí být dle ust. § 70 odst. 2 též výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, ve kterém bylo spatřováno provinění, jehož se odstoupení od trestního stíhání týká. Jedná se tedy, stejně jako v případě narovnání, o konečné rozhodnutí ve věci, které vytváří překážku rei iudicatae.²⁰⁴

²⁰⁴ Srov. § 11 odst. 1 písm. h) TrŘ.

5. Statistika praktického využití odklonů v praxi a návrhy de lege ferenda formulované na základě aplikovaného výzkumu

5.1. Statistika praktického využití odklonů v praxi

Níže uvedené tabulky 5.1 až 5.3 dokumentují počet v praxi aplikovaných odklonů (podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení podání návrhu na potrestání a narovnání) v absolutním, resp. procentuálním vyjádření za období 2005 až 2016. Počátek sledovaného období je vztažen k roku 2005, kdy důvodem je skutečnost, že institut podmíněného odložení podání návrhu na potrestání byl do české právní úpravy zaveden až zákonem č. 283/2004 Sb. s účinností od 1.7.2004. Konec sledovaného období je dán počátkem (21.12.2017) zahájení aktivit spojených s aplikovaným výzkumem (viz níže), resp. nedostupností statistických údajů za rok 2017.

Tab. 5-1 – Odklony v trestním řízení – rozhodnuto státními zástupci

Ukazatel	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
stháno osob	87 008	82 193	78 545	73 725	77 252	65 570	49 055	42 764	38 400	37 378	43 835	42 655
sděleno podezření (ZPŘ)	21 092	28 146	35 269	36 685	70 317	58 848	53 900	60 415	67 303	66 039	47 586	42 179
celkem	108 100	110 339	113 814	110 410	147 569	124 418	102 955	103 179	105 703	103 417	91 421	84 834
podmíněně zastaveno	6 892	7 387	7 172	6 764	5 762	4 123	3 692	2 967	2 362	2 223	2 851	2 857
podmíněně odloženo (ZPŘ)	473	663	1 119	1 244	2 581	2 164	2 124	2 952	3 299	3 349	2 553	2 375
celkem	7 365	8 050	8 291	8 008	8 343	6 287	5 816	5 919	5 661	5 572	5 404	5 232
schváleno narovnání	53	38	78	135	182	158	143	97	62	57	81	79
podmíněně zastaveno - %	7,92%	8,99%	9,13%	9,17%	7,46%	6,29%	7,53%	6,94%	6,15%	5,95%	6,50%	6,70%
podmíněně odloženo (ZPŘ) - %	2,24%	2,36%	3,17%	3,39%	3,67%	3,68%	3,94%	4,89%	4,90%	5,07%	5,37%	5,63%
celkem - %	6,81%	7,30%	7,28%	7,25%	5,65%	5,05%	5,65%	5,74%	5,36%	5,39%	5,91%	6,17%
schváleno narovnání - %	0,06%	0,05%	0,10%	0,18%	0,24%	0,24%	0,29%	0,23%	0,16%	0,15%	0,18%	0,19%

Zdroj: Statistické ročenky kriminality, dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/rocnky/souhrn>

Tab. 5-2 – Odklony v trestním řízení – rozhodnuto soudy

Ukazatel	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
obžalováno osob celkem	75 223	70 477	67 186	63 079	68 229	58 511	43 209	37 984	34 275	33 790	39 452	38 424
podmíněně zastaveno	2 455	2 279	2 150	1 903	1 732	1 624	1 709	1 891	2 007	2 004	1 930	1 903
schváleno narovnání	166	168	121	90	87	79	69	71	79	71	51	35
podmíněně zastaveno - %	3,26%	3,23%	3,20%	3,02%	2,54%	2,78%	3,96%	4,98%	5,86%	5,93%	4,89%	4,95%
schváleno narovnání - %	0,22%	0,24%	0,18%	0,14%	0,13%	0,14%	0,16%	0,19%	0,23%	0,21%	0,13%	0,09%

Zdroj: STRÉMY, 2017, str. 165

Tab. 5-3 – Porovnání absolutního počtu odklonů (státní zastupitelství vs. soudy)

podmíněně zastaveno a odloženo - OSZ	7 365	8 050	8 291	8 008	8 343	6 287	5 816	5 919	5 661	5 572	5 404	5 232
podmíněně zastaveno - soudy	2 455	2 279	2 150	1 903	1 732	1 624	1 709	1 891	2 007	2 004	1 930	1 903
schváleno narovnání - OSZ	53	38	78	135	182	158	143	97	62	57	81	79
schváleno narovnání - soudy	166	168	121	90	87	79	69	71	79	71	51	35

5.2. Aplikovaný výzkum

Přestože o aplikaci institutů podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení podání návrhu na potrestání a narovnání může být rozhodnuto jak v průběhu přípravného řízení, tak i v rámci řízení před soudem, je níže uvedený výzkum vztažen pouze k aplikaci těchto institutů státními zástupci, neboť – jak z výše uvedené statistiky vyplývá – využívání předmětných odklonů ze strany státních zástupců má určité rezervy; soudy v poslední době podmíněně zastavují trestní stíhání v rámci cca 5-ti % všech podaných obžalob, což znamená, že v těchto případech mohl být institut PZTS aplikován již v přípravném řízení. Institut odstoupení od trestního stíhání do výzkumu zahrnut nebyl, neboť – jak již bylo řečeno výše – tento speciální druh odklonu určený pro mladistvé nevyklučuje použití podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání dle trestního řádu, tudíž statistika o počtech odstoupení od trestního stíhání není zcela objektivní (není zřejmé jaká část trestních věcí vyřízených PZTS či odklonem se týkala mladistvých). Odložení věci po schválení narovnání nebylo (na rozdíl od POPNnP) do výzkumu též zahrnuto, protože se nejedná (z časových²⁰⁵ důvodů) o příliš využívaný způsob vyřízení věci.

5.2.1. Metody a postupy aplikovaného výzkumu

Řada autorů²⁰⁶ odborné literatury spatřuje nízkou mírou praktického využívání institutu podmíněného zastavení trestního stíhání, resp. ještě nižší mírou využívání institutu narovnání (jak naznačuje výše uvedená tabulka 5.1 a 5.2), v neochotě státních zástupců využívat institut PZTS, neboť administrativní náročnost spojená s jeho aplikací převyšuje administrativní náročnost spojenou s podáním obžaloby, resp. v podmínce spočívající ve složení peněžité částky na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti a v dalších formálních podmínkách a s nimiž je též spojena pracnost a velká administrativní náročnost a jejichž splnění je nutné pro rozhodnutí o narovnání. Tyto skutečnosti a uvedená statistická data lze považovat za určité empirické poznatky, na základě kterých je možné formulovat²⁰⁷ a následně verifikovat hypotézy, což je předmětem následujících subkapitol.

²⁰⁵ Dvoutýdenní lhůta, která může být v rámci zkráceného přípravného řízení prodloužena maximálně o deset dní, postačuje pro schválení narovnání jen v naprosto výjimečných případech (z tohoto důvodu nebyl institut odložení věci po schválení narovnání ve čtvrté kapitole ani diskutován).

²⁰⁶ Například Kotulan (1996, str. 76) ve vztahu k PZTS či Ščerba (2014, str.103) ve vztahu k narovnání.

²⁰⁷ „Na případnou otázku „Proč byla formulována právě tato hypotéza tak a tak ?“ by měla být dána odpověď, která jasně poukáže buďto na empirické poznatky, které umožnily hypotézu formulovat, nebo na teorii a empirické poznatky, s jejichž pomocí bylo možné hypotézu formulovat anebo na řadu analogických

5.2.1.1. Cíl výzkumu

Cílem²⁰⁸ výzkumu je zjištění reálných důvodů nízké míry praktického využívání dvou, resp. tří²⁰⁹ typů odklonů v trestním řízení. Konkrétně se jedná o institut podmíněného zastavení trestního stíhání dle §§ 307 a 308 TrŘ, resp. institut podmíněného odložení podání návrhu na potrestání dle ust. §§ 179g a 179h TrŘ (v souhrnu byly tyto odklony aplikovány – v období 2005 až 2016 - v cca 7% případů v rámci všech stíhaných skutků), a o institut narovnání dle § 309 a násl. TrŘ, který je využíván velmi ojedinele (cca dvě desetiny procenta všech stíhaných skutků).²¹⁰

5.2.1.2. Předmět výzkumu

Předmětem výzkumu jsou dva vztahy, resp. tvrzení (tzv. předvědecké hypotézy):

1. Existuje vztah mezi nízkou mírou praktického využívání institutu PZTS, resp. POPNnP na straně jedné a administrativní náročností, splněním zákonných podmínek (podmiňujících možnost aplikace PZTS, resp. POPNnP), (ne)souhlasem obviněného s takovým postupem a okolnostmi případu, kdy (ne)bylo možné považovat rozhodnutí o PZTS, resp. POPNnP za dostačující, na straně druhé.
2. Existuje vztah mezi nižší mírou praktického využívání institutu narovnání (ve srovnání s PZTS, resp. POPNnP) na straně jedné a administrativní náročností, spojenou s přípravou aplikace tohoto institutu (ve srovnání s PZTS, resp. POPNnP), splněním podmínky složit přiměřenou peněžní částku určenou na pomoc obětem trestné činnosti, součinností s PaMS, resp. souhlasem poškozeného s takovým postupem, a obavou z jeho účinku, jakožto definitivního zastavení trestního stíhání, na straně druhé.

V souvislosti s vymezením předmětu výzkumu je nyní nutné zformulovat²¹¹ prvotní hypotézu k oběma vztahům (předmětům výzkumu):

již potvrzených hypotéz, z nich byla vytvořena další hypotéza. Takováto odpověď vysvětluje předpoklady hypotézy. Obsah hypotézy se nevysvětluje, poněvadž hypotéza sama je nástrojem vysvětlení: hypotéza nevysvětluje, hypotézou se vysvětluje.“ Citováno ze zdroje: HUBÍK, 2006, str. 22.

²⁰⁸ Cíl je možné charakterizovat jako kognitivní (poznávací, bez expertního návrhu na opatření).

²⁰⁹ V rámci výzkumu jsou instituty PZTS a POPNnP považovány za jeden typ odklonu.

²¹⁰ Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání totiž představuje alternativu (přízpusobenou podmínkám zkráceného přípravného řízení) k podmíněnému zastavení trestního stíhání, a institut odstoupení od trestního stíhání (mladistvého) je pouze určitou modifikovanou (absence sankčních prvků) obdobou PZTS, resp. narovnání, ve vztahu k mladistvým pachatelům.

²¹¹ Jedná se o kvantitativní výzkum (spojen s formulací hypotéz) jehož úkolem je popsat závislosti mezi proměnnými a změřit jejich intenzitu, přičemž cílem prvotní hypotézy je právě sdělení o předpokládaných souvislostech a výskytech daného jevu.

Prvotní hypotéza k předmětu výzkumu č. 1

Vychází z předpokladu, že nízká míra praktického využívání institutu PZTS, resp. POPNnP není způsobena pouze jedním faktorem, ale kombinací několika faktorů s různou intenzitou, tj. administrativní náročností, kterou musí státní zástupci podstoupit, nesplněním všech zákonných podmínek a okolnostmi případu, kdy nebylo možné považovat rozhodnutí o PZTS, resp. POPNnP za dostačující, přičemž tento výčet nemusí být úplný.

Prvotní hypotéza k předmětu výzkumu č. 2

Vychází z předpokladu, že nižší míra praktického využívání institutu narovnání (ve srovnání s PZTS, resp. POPNnP) není způsobena pouze jedním faktorem, ale kombinací několika faktorů s různou intenzitou, tj. vyšší administrativní náročností, kterou musí státní zástupci podstoupit, nesplněním podmínky složit přiměřenou peněžní částku určenou státu na pomoc obětem trestné činnosti, špatnou součinností s PaMS, resp. absencí souhlasu poškozeného s takovým postupem, a obavou z jeho účinku, jakožto definitivního zastavení trestního stíhání, přičemž tento výčet nemusí být úplný.

Nyní je nutné prvotní hypotézy explikovat (vysvětlit, upřesnit, zestručnit), neboť v nich obsažené výroky nejsou zcela srozumitelné. Z výroků je dále zapotřebí odstranit negativní formulaci (*není způsobena pouze jedním faktorem*), protože operování s negativním (záporným) výrokem se může za určitých okolností stát nepřehledné, což může vést k chybám. V souvislosti s výše uvedeným je proto nutné zformulovat tzv. teoretickou hypotézu k oběma předmětům výzkumu:

Teoretická hypotéza k předmětu výzkumu č. 1

Nízká míra praktického využívání institutů PZTS a POPNnP je způsobena administrativní náročností jejich praktické aplikace, absencí kumulativního splnění všech zákonných podmínek a okolnostmi případu, kdy nebylo možné považovat rozhodnutí o PZTS nebo POPNnP za dostačující, přičemž tento výčet nemusí být úplný.

Teoretická hypotéza k předmětu výzkumu č. 2

Nižší míra praktického využívání institutu narovnání (ve srovnání s PZTS nebo POPNnP) je způsobena vyšší administrativní náročností jeho praktické aplikace, absencí splněné podmínky složit přiměřenou peněžní částku určenou státu na pomoc obětem trestné

činnosti, absencí souhlasu poškozeného s narovnáním, a obavou z definitivního účinku narovnání, přičemž tento výčet nemusí být úplný.

Výroky po explikaci stále obsahují rozpor (*tento výčet nemusí být úplný*), což nelze dopustit, neboť hypotézu je nutné testovat jako obecný výrok pokrývající všechny případy daného oboru jevů.²¹² Dále je obsahem teoretických hypotéz souvislost mezi více jevy, což není žádoucí²¹³, proto je nutné provést transformaci obou teoretických hypotéz do podoby nižšího stupně obecnosti (operačních hypotéz) a na minimálním poznatkovém základě:

Operační hypotézy k předmětu výzkumu č. 1

1. Nízká míra praktického využívání institutů PZTS a POPNnP je způsobena administrativní náročností jejich praktické aplikace.
2. Nízká míra praktického využívání institutů PZTS a POPNnP je způsobena absencí kumulativního splnění všech zákonných podmínek.
3. Nízká míra praktického využívání institutů PZTS a POPNnP je způsobena absencí splnění podmínky, kdy vzhledem k okolnostem případu lze rozhodnutí o PZTS nebo POPNnP považovat za dostačující.
4. Nízká míra praktického využívání institutů PZTS a POPNnP je způsobena jiným důvodem, než administrativní náročností jejich praktické aplikace, absencí kumulativního splnění všech zákonných podmínek, absencí souhlasu obviněného s PZTS nebo POPNnP či absencí splnění podmínky, kdy vzhledem k okolnostem případu lze rozhodnutí o PZTS nebo POPNnP považovat za dostačující.

Operační hypotézy k předmětu výzkumu č.2

1. Ve srovnání s PZTS a POPNnP je nižší míra praktického využívání institutu narovnání způsobena vyšší administrativní náročností jeho praktické aplikace.

²¹² „Prověřování korespondence hypotézy s daným oborem jevů a priori zvyšuje validitu budoucích poznatků; provádí se myšlenkovým experimentem zvaným verifikace.“ Citováno ze zdroje: HUBÍK, 2006, str. 25.

²¹³ „Obsahem hypotézy by měla být souvislost mezi dvěma jevy – případně souvislost mezi více jevy. V naprosté většině případů tomu tak v hypoteticko-deduktivních vědách je. „Pouhé“ dva jevy (v případě měření hovoříme o dvou proměnných) jsou předmětem hypotézy z důvodů logických, matematických a praktických. Hypotéza o jednom jevu nezjistí prakticky nic o souvislostech. Hypotéza operující se třemi a více jevy (proměnnými) je nad síly běžné logické a matematické výbavy výzkumníka.“ Citováno ze zdroje: HUBÍK, 2006, str. 24.

2. Ve srovnání s PZTS a POPNnP je nižší míra praktického využívání institutu narovnání způsobena absencí splněné podmínky složit přiměřenou peněžní částku na pomoc obětem trestné činnosti.
3. Ve srovnání s PZTS a POPNnP je nižší míra praktického využívání institutu narovnání způsobena absencí souhlasu poškozeného.
4. Ve srovnání s PZTS a POPNnP je nižší míra praktického využívání institutu narovnání způsobena obavou z jeho definitivního účinku.
5. Ve srovnání s PZTS a POPNnP je nižší míra praktického využívání institutu narovnání způsobena jiným důvodem, než vyšší administrativní náročností jeho praktické aplikace, absencí splněné podmínky složit přiměřenou peněžní částku určenou státu na pomoc obětem trestné činnosti, absencí souhlasu poškozeného, či obavou z jeho definitivního účinku.

Verifikace formulovaných operačních hypotéz

Verifikace hypotézy představuje proces ověřování:

- a) její explanační funkce a/nebo
- b) její smysluplnosti

Vzhledem k tomu, že operační hypotézy je třeba verifikovat v uvedených dvou oblastech (a, b), tak je třeba primárně vymezit používané pojmy. V souvislosti s verifikací explanační funkce hypotézy (a) je v následujícím textu použit výraz „potvrzení“ hypotézy, resp. v souvislosti s verifikací její smysluplnosti (b) je ponechán výraz „verifikace“ hypotézy.

Podle Hubíka²¹⁴ jde v prvním případě (a) o „potvrzení schopnosti hypotézy vysvětlit určitý jev, který je empiricky pozorovatelný nebo experimentálně vytvářený. Explanace, je hlavním posláním hypotézy. Pokud hypotéza úspěšně daný jev vysvětluje, je potvrzena její explanační funkce. V odborném slangu se obvykle říká, že „Hypotéza se potvrdila“ nebo „Hypotéza je potvrzena“ – což není zcela správné. Vůbec totiž nejde o potvrzení hypotézy, nýbrž o potvrzení explanační funkce hypotézy. (...) Hypotéza má explanační funkci a proces verifikace ve smyslu (a) se týká této funkce. V druhém případě (b) jde o logický proces, jehož cílem je zajistit kognitivní hodnotu hypotézy ve stadiu jejího formulování, tedy před započítáním jejího prověřování ve smyslu výše uvedeného bodu (a).

²¹⁴ HUBÍK, 2006, str. 26

(...) Ve smyslu (b) souvisí hypotéza jako jazykový výraz z problému syntaxe, sémantiky a pragmatiky.²¹⁵

Podle výše uvedených syntaktických, sémantických a pragmatických operací je možné výroky členit do tří skupin a to na výroky smysluplné, smysluprosté a nesmyslné. Výroky smysluplné a smysluprosté mohou být pravdivé i nepravdivé (na výroky nesmyslné se pravdivostní hodnota nevztahuje). „Výroky smysluplné (sinnvoll) se týkají reality mimojazykové a jsou hlavními výrazovými prostředky reálných věd. Výroky smysluprosté (sinnlos) se týkají logiky a teorie znaků a jsou výrazovými prostředky formálních věd. výroky nesmyslné (unsinnig) jsou ty zbývající.“²¹⁶

Vzhledem k tomu, že hypotéza v novopozitivistické²¹⁷ klasifikaci spadá mezi výroky smysluplné, tak výrok, který je v ní obsažený musí být utvořen správně logicky (oblast logické syntaxe), musí aktuálně nebo alespoň potenciálně korespondovat s realitou (oblast logické sémantiky) a v neposlední řadě musí být adekvátně používán uživatelem (oblast logické pragmatiky).

²¹⁵ „**Syntakticky** správným výrokem je například výrok „Zaměstnanci podniku, kteří pravidelně pracují, pobírají mzdu“, kdežto syntakticky nesprávným výrokem je například výrok „Dívaje se z okna, přšelo“ anebo „Denně zítra třetí odmocnina z mrkve zaměstnanců podniku“. (...) **Sémanticky** dobře utvořeným je výrok, který koresponduje se zkušeností. Například výrok „Cesta je mokrá, protože přšelo“ je nejen syntakticky správně utvořen, ale může být i pravdivý, neboť koresponduje s naší zkušeností. Zda opravdu přšelo, nevíme, ale lze to zjistit. Můžeme tento výrok prověřit ve smyslu potvrzení explanační funkce hypotézy a zjistit zda přšelo, nebo ne. Ale o to zde nejde, jde o to, aby výrok byl sémanticky „v pořádku“ ve smyslu verifikace – a v pořádku zjevně je, neboť lze empiricky zjistit, zda přšelo, nebo ne a je v souladu s naší zkušeností, že když prší, bývá mokro. Naproti tomu výrok „Cesta je mokrá, protože pláče pod tíhou projíždějících kamionů“ sémanticky přijatelný není, neboť nemáme zkušenost s plačící vozovkou. Podobně nejsou empiricky testovatelné výroky „Člověk je v podstatě dobrý“ nebo výrok „Zárukou pokroku ve vědách je humanismus“. **Pragmaticky** adekvátní je výrok, který je používán v souladu se znakovým kódem korespondujícím se znakovou situací – kontextem. Zde se otevírá poměrně široké pole sémiotickým analýzám a výkladům, kterým se vyhneme konstatováním, že používání znaků podle znakových kódů je jednak zcela intuitivní (v našem každodenním životě), jednak přísně intencionální (ve specializované činnosti), přičemž ve vědecké práci intencionální operování se znaky převažuje. Pragmaticky adekvátní je například výrok pronesený v diskusi inženýrů a fyziků „Výkon parního stroje je vyšší než výkon vodního kola“ – naproti tomu pragmaticky neadekvátní je například výrok „Výkon parního stroje je velký, ale vodní kolo je hezčí“, pronesený tamtéž. Též říkáme, že pragmatická adekvátnost závisí na diskurzivní kompetenci čili na pravidlech příslušného diskurzivního žánru“. Citováno ze zdroje: HUBÍK, 2006, str. 29.

²¹⁶ Tamtéž, str. 28.

²¹⁷ „Myšlenka verifikace prověřující smysluplnost hypotézy byla postupně rozvíjena hlavně ve dvacátých letech 20. století novopozitivisty v obecné rovině – jako princip prověřování logické a empirické adekvátnosti výroku. Jednoduše řečeno – výrok, který má být pravdivý, musí být zaprvé logicky správný a zadruhé významově adekvátní vůči zkušenosti. Proto je třeba testovat logickou správnost výroku i to, zda odpovídá skutečné nebo alespoň možné zkušenosti. Výraz „možná zkušenost“ napovídá, že verifikace je myšlenkový experiment testující verifikovatelnost výroku. Citováno ze zdroje: HUBÍK, 2006, str. 26 – 27.

Verifikace hypotéz novopozitivistickým konceptem (b)

Na základě výše uvedeného je zřejmé, že všechny představené operační hypotézy jsou správné syntakticky (výroky jsou utvořeny logicky), sémanticky (výroky alespoň potenciaálně korespondují s realitou) i pragmaticky (výroky jsou adekvátně používány uživatelem), tudíž všechny operační hypotézy jsou ve smyslu (b) verifikovány.

Potvrzení hypotéz (a)

Dále je zřejmé, že všechny operační hypotézy se snaží vysvětlit jev, který je empiricky pozorovatelný a jasně vymezený. Ve všech případech obsahují dvě proměnné, přičemž některé z nich (kvalitativní) budou následně v rámci operacionalizace²¹⁸ transformovány do topologické (komparativní), resp. kvantitativní (metrické) podoby, aby byly měřitelné. Takto transformované proměnné obsažené v operačních hypotézách budou schopny poskytnout údaje, které je možné vyhodnotit statistickou metodou, čímž se potvrdí schopnost operačních hypotéz vysvětlit empiricky pozorovatelný jev, tudíž explanační funkce všech operačních hypotéz bude po uskutečnění operacionalizaci, resp. po sestavení výzkumného dotazníku (viz schéma 5.1) ve smyslu (a) potvrzena.

Schéma 5-1 – Postup od hypotéz k operacionalizaci

hypotéza předvědecká →	hypotéza prvotní →	hypotéza teoretická →	hypotéza operační →	
			↓ OPERACIONALIZACE	→ VÝZKUMNÝ NÁSTROJ (DOTAZNÍK)

Zdroj: Hubík, 2006, str. 49.

Výše uvedená transformace se nazývá kvantitativní explikace. Podle Hubíka se jedná o „proces nahrazování pojmů kvalitativních pojmy topologickými a pojmů topologických pojmy kvantitativními. Pojem topologický je přesnější než pojem kvalitativní, neboť vyjadřuje umístění nějaké vlastnosti vedle jiných vlastností. Proto se též používá namísto výrazu „topologický pojem“ výraz komparativní pojem. Obsahuje více informace než pojem kvalitativní.“²¹⁹

²¹⁸ Operacionalizací rozumíme postup jednotlivých kroků od formulování operační hypotézy po vytvoření popisného nebo měřicího výzkumného nástroje. V tomto případě se jedná o dotazník.

²¹⁹ HUBÍK, 2006, str. 44.

Mezi kvantitativní explikací a měřením je přímý logický a metodologický vztah daný tím, že kvantitativní explikace je předpokladem měření (viz schéma 5.2).

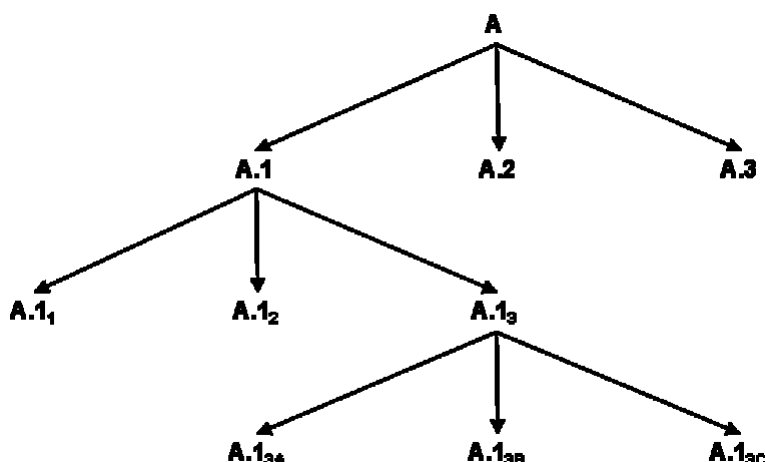
Schéma 5-2 – Kvantitativní explikace

POJEM		
KVALITATIVNÍ (KLASIFIKATORSKÝ) →	TOPOLOGICKÝ (KOMPARATIVNÍ) →	KVANTITATIVNÍ (METRICKÝ) →
vyjádření vlastnosti: slovy "Pěkný stůl"	vyjádření vlastnosti: slovy nebo slovy + číslem "Menší stůl"	vyjádření vlastnosti: číslem + slovy "Stůl vysoký 1,2 m"

Zdroj: HUBÍK, 2006, str. 45.

Kvantitativní explikaci je též možné chápat jako postupnou substituci abstraktních pojmů s použitím výrazů nižší úrovně abstrakce, jenž v optimálním případě vede na úroveň přímo pozorovatelných a měřitelných údajů a veličin. Mechanismus substituce je dán postupnou změnou jednotlivých pojmů v operační hypotéze, jak znázorňuje níže uvedené schéma 5.3.

Schéma 5-3 – Práce s pojmem v procesu operacionalizace

Zdroj: HUBÍK, 2006, str. 50 (přepřacováno autorem rigorózní práce).

Kvantitativní explikace kvalitativních pojmů uvedených v operačních hypotézách

A. Nízká míra, resp. nižší míra

Vzhledem k tomu, že cílem výzkumu není zjištění co to je pojem *nízká míra* (*nižší míra*), ale proč jsou instituty podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněného odložení návrhu na potrestání aplikovány v tak nízké míře (nižší míře v případě narovnání), není nutné tyto kvalitativní termíny explikovat až na metrickou (měřitelnou) úroveň; postačí získat komparativní pojmy. Tyto lze dovodit z výše uvedené tabulky 5.2, která dokumentuje, že instituty PZTS a POPNnP jsou (v souhrnu) aplikovány v cca 7%

ze všech stíhaných skutků. Tvrzení, že v případě 7% míry aplikace se skutečně jedná o *nízkou míru* (*nižší míru* v případě narovnání) lze pak dovodit z odborné literatury (viz kap. 5.2.1); citovaní autoři si při hodnocení četnosti aplikace odklonu podmíněného zastavení trestního stíhání, resp. narovnání museli být vědomi výše uvedené statistiky, neboť pouze na jejím základě mohli učinit své závěry.

Výrok použitý v rámci první proměnné všech operačních hypotéz prvního, resp. druhého předmětu výzkumu není z důvodu pochopitelnosti substitučně nahrazen, ale doplněn, přičemž zní následně:

- 1) *Nízká míra (cca 7% ze všech stíhaných skutků) praktického využívání institutů PZTS a POPNnP je způsobena...*
- 2) *Ve srovnání s PZTS a POPNnP je nižší míra (cca 0,2% ze všech stíhaných skutků) praktického využívání institutu narovnání způsobena...*

B. Administrativní náročnost, resp. vyšší administrativní náročnost

Ani v tomto případě není nutné kvalitativní termín *administrativní náročnost* explikovat až na metrickou úroveň, neboť podstatné (z hlediska sestavení výzkumného dotazníku) je, aby objekt výzkumu (státní zástupci – viz další kapitolu) pochopil, co je tímto termínem myšleno. Proto i zde postačí do operativní hypotézy přidat komparativní pojem, čímž je srovnání administrativní náročnosti PZTS, resp. POPNaP s administrativní náročností, kterou musí státní zástupce podstoupit v případě podání obžaloby. Výrok použitý v rámci druhé proměnné první operační hypotézy prvního předmětu výzkumu (výrok druhé proměnné první operační hypotézy druhého předmětu výzkumu zůstává beze změny) zní následně:

- 1) *...vyšší administrativní náročností (ve srovnání s podáním obžaloby) jejich praktické aplikace.*

C. Zákonné podmínky

Zákonné podmínky je možné vyjádřit naprosto exaktně (měřitelně) dle litery zákona, tj. trestního řádu, který uvádí, že je možné podmíněně zastavit trestní stíhání, resp. podmíněně odložit návrh na potrestání za splnění podmínek uvedených v ust. § 307 odst. 1 písm. a), b), c), odst. 2 písm. a), b), resp. dle § 179g odst. 1 písm. a), b), c), d) odst. 2 písm. a), b).

Jedná se o následující ²²⁰podmínky, které musí obviněný (podezřelý) kumulativně splnit:

- a) k činu se doznal,
- b) s postupem dle PZTS, resp. POPNnP vyslovil souhlas,
- c) nahradil škodu či vydal bezdůvodné obohacení,
- d) zavázal se, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti,
- e) složil přiměřenou peněžitou částku určenou na pomoc obětem trestné činnosti.

D. Ostatní kvalitativní pojmy

Vzhledem k tomu, že objektem výzkumu (jak již bylo řečeno) jsou státní zástupci (bližší údaje o objektu výzkumu jsou uvedeny v následující kapitole), kterým je velmi dobře známa terminologie paragrafového znění institutů podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení podání návrhu na potrestání a narovnání, nejsou kvalitativní výrazy *okolnosti případu*, *přiměřenost* (peněžní částky) a *definitivní účinek* jakkoli dále explikovány (ani na komparativní úroveň), ale jsou ponechány.

Nyní lze v souladu s výše uvedenými schémata sestavit výzkumný ²²¹dotazník:

²²⁰ Podmínky jsou v rámci obou institutů v zásadě stejné, nicméně v ust. § 179g odst. 1 písm. d) je uvedena (oproti PZTS) podmínka souhlasu podezřelého samostatně. Nejen z tohoto důvodu, ale též z důvodu zvláštních variant dle druhého odstavce obou zákonných ustanovení, neodpovídá členění podmínek na a) až e) paragrafovému znění. Jednotlivé podmínky jsou navíc upraveny – zejména zkráceny (vzhledem k tomu, že objektem výzkumu jsou sami státní zástupci, nejsou na místě obavy z nepochopení výzkumných otázek, resp. z reliability – technické kvality měřicího nástroje – dotazníku, viz níže) a škoda s bezdůvodným obohacením jsou sloučeny pod písm. c).

²²¹ Příklad vyplněného dotazníku v příloze č. 2.

Dotazník – výzkum reálné aplikace odklonů v trestním řízení

Výzkumná otázka č. 1:

Nízká míra (cca 7% ze všech stíhaných skutků) praktického využívání institutů PZTS* a POPNnP** je způsobena (dle Vašeho subjektivního názoru vyberte jednu či více možností, přičemž uveďte procentuální váhu tak, aby skóre jednotlivých odpovědí tvořilo v celkovém součtu 100 bodů):

1. Vyšší administrativní náročností (ve srovnání s podáním obžaloby) jejich praktické aplikace.
2. Absencí kumulativního splnění všech zákonných podmínek (v případě, že této možnosti dáváte nějakou váhu, rozdělte dalších 100 bodů mezi možnosti a) až e) podle toho, které podmínky jsou nejčastěji nesplněny):
 - a) k činu se doznal,
 - b) s postupem dle PZTS, resp. POPNnP vyslovil souhlas,
 - c) nahradil škodu či vydal bezdůvodné obohacení,
 - d) zavázal se, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti,
 - e) složil přiměřenou peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti.
3. Absencí splnění podmínky, kdy vzhledem k okolnostem případu lze rozhodnutí o PZTS nebo POPNnP považovat za dostačující.
4. Jiným důvodem (v případě, že se domníváte, že se jedná o jiný, než uvedený důvod, tento dle Vašeho subjektivního názoru uveďte):

Výzkumná otázka č. 2:

Ve srovnání s PZTS a POPNnP je nižší míra (cca 0,2% ze všech stíhaných skutků) praktického využívání institutu narovnání*** způsobena (dle Vašeho subjektivního názoru vyberte jednu či více možností, přičemž uveďte procentuální váhu tak, aby skóre jednotlivých odpovědí tvořilo v celkovém součtu 100 bodů):

1. Vyšší administrativní náročností jeho praktické aplikace.
2. Absencí splněné podmínky složit přiměřenou peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti.
3. Absencí souhlasu poškozeného.
4. Obavou z jeho definitivního účinku.
5. Jiným důvodem (v případě, že se domníváte, že se jedná o jiný, než uvedený důvod, tento dle Vašeho subjektivního názoru uveďte):

1. Výzkumná otázka	Váha (doplňte)	2. Výzkumná otázka	Váha (doplňte)	1. Výzkumná otázka (2. možnost)	Váha (doplňte)
Možnost č. 1		Možnost č. 1		Možnost a)	
Možnost č. 2		Možnost č. 2		Možnost b)	
Možnost č. 3		Možnost č. 3		Možnost c)	
Možnost č. 4		Možnost č. 4		Možnost d)	
		Možnost č. 5		Možnost e)	
Celkem	100	Celkem	100	Celkem	100

Legenda:

* Podmíněné zastavení trestního stíhání dle ust. §§ 307 a 308 tr. řádu

** Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání dle ust. §§ 179g, 179h tr. řádu

*** Narovnání dle ust. § 309 a násl. tr. řádu

5.2.1.3. Objekt výzkumu

Objektem výzkumu jsou tři expertní skupiny (OSZ²²²), tvořené státními zástupci OSZ v Praze 1, 6 a 7, kteří o použití odklonů (tj. předmětu výzkumu) v přípravném řízení rozhodují. Přestože by všichni participující státní zástupci mohli tvořit pouze jeden objekt výzkumu, tak k rozdělení na objekty tři (dle jejich příslušnosti k OSZ pro Prahu 1, 6 a 7) bylo přistoupeno z důvodu zajištění reliability²²³ výzkumu; statistické vyhodnocení odevzdaných dotazníků je v kapitole 5.2.2 realizováno jak za jednotlivá OSZ samostatně (pro účely porovnání), tak v souhrnu (celkové výsledky výzkumu).

Výše uvedené objekty výzkumu obdržely výzkumné dotazníky, přičemž byla zajištěna jejich distribuce k jednotlivým státním zástupcům a následné anonymní odevzdání. K této anonymitě bylo přistoupeno z důvodů zvýšení validity²²⁴ výzkumu. Počet státních zástupců (respondentů), kteří se výzkumu zúčastnili je následující:

1. Objekt výzkumu – 11 státních zástupců OSZ v Praze 1
2. Objekt výzkumu – 5 státních zástupců OSZ v Praze 7
3. Objekt výzkumu – 6 státních zástupců OSZ v Praze 6

5.2.1.4. Strategie výzkumu

Základní terminologie výzkumu

Předmět výzkumu – předmětem jakéhokoli výzkumu musí být smyslově vnímatelný jev. V případě, že tento jev je nedostupný smyslovému vnímání, je nedostupný zkušenosti, popř. se jedná o abstraktní konstrukci, kterou nelze zkoumat přímo, je nutné předmětný jev přeměnit do podoby několika jevů, které již zkušenosti (smyslovému vnímání) dostupné budou (viz např. výše uvedený proces operacionalizace ve vztahu k druhé proměnné, druhé operační hypotézy prvního předmětu výzkumu).

Subjekt výzkumu – subjektem může být jedinec (např. autor rigorózní práce), tým výzkumníků, popř. výzkumná agentura; „pokud je subjekt výzkumu tvořen více lidmi,

²²² Jedná se o dozorující státní zastupitelství v policejním obvodu Praha I, Bartolomějská 6, 110 00 Praha 1, do kterého z hlediska místní příslušnosti spadají Praha 1, 6 a 7.

²²³ Reliability vyjadřuje spolehlivost testu. Test má vysokou reliabilitu, dává-li při opakovaném měření (popř. u více objektů) obdobné výsledky (pozn. autora rigorózní práce).

²²⁴ Jestliže reliabilita představuje spolehlivost testu, pak validita udává jeho platnost, (zda měříme skutečně to, co jsme zamýšleli měřit; lze předpokládat, že anonymita v rámci odevzdávání vyplněných dotazníků zajistí pravdivost odpovědí (v opačném případě by státní zástupci mohli mít například obavu přiznat vyšší administrativní náročnost jako skutečný důvod, proč předmětné instituty nevyužívají a upřednostňují podání obžaloby).

můžeme v něm rozlišit jedince, kteří pouze sbírají informace a data v terénu (terénem může být i knihovna nebo archiv), dále jedince, kteří sebrané informace zpracovávají (například matematicky, pomocí počítačových programů) a jedince, kteří zpracované informace interpretují do konečné podoby poznatků.²²⁵

Objekt výzkumu – z logického hlediska je předmět výzkumu vlastností objektu výzkumu. Zkoumáme-li tedy mínění státních zástupců ohledně reálné aplikace odklonů v trestním řízení, tak předmětem výzkumu je *mínění*, tj. soubor názorů na problematiku odklonů v trestním řízení, a objektem výzkumu je nositel či nosič tohoto mínění, čili státní zástupci. Státní zástupci tedy mají vlastnost zvanou mínění. Z hlediska systémového je předmět výzkumu funkcí objektu výzkumu, resp. podle výše uvedeného je *mínění* funkcí *státních zástupců* (viz níže uvedenou kap. 5.2.1.4 – Objekt výzkumu).

Exogenní výzkumná pozice – zaměřena na získávání objektivně pravdivých poznatků a informací sloužících k vysvětlení zkoumaného jevu, na němž subjekt (výzkumník) neparticipuje; proces je stimulován zvenčí a čerpá z vnějších zdrojů.

Endogenní výzkumná pozice – určena zejména technikami zúčastněného pozorování a rozhovoru a většinou (není podmínka) bývá spojena se strategií kvalitativního výzkumu; proces je stimulován zevnitř a čerpá z vnitřních zdrojů.

Kvantitativní výzkum – spojen s formulací hypotéz, zabývá se měřením zkoumaných jevů, poskytuje omezený rozsah informací o velkém počtu jedinců, obvykle vysoká reliabilita a nízká validita.

Kvalitativní výzkum – spojen s formulací očekávání, jedná se v něm o porozumění skutečnosti, poskytuje mnoho informací o malém počtu jedinců, obvykle vysoká validita a nízká reliabilita.

Metoda výzkumu – termín metoda pochází z řečtiny a představuje cestu za něčím. V případě výzkumu se jedná o cestu za poznatkem. Výběr metody však není zcela libovolný. Omezení jsou dána strategiemi (např. hlavní metody kvalitativního výzkumu nemohou založeny na měření), původem poznatku, což je podstatné z hlediska výběru mezi exogenní a endogenní výzkumnou pozicí a povahou předmětu (jednou metodou lze zkoumat chování lidí, jinou zase jejich názory). Dále je podle Hubíka²²⁶ možné každý vědecký výzkum podřadit pod některé z pěti výzkumných paradigmat.

²²⁵ KEŘKOVSKÝ, 2003, str. 73.

²²⁶ HUBÍK, 2006, str. 12 – 13.

Jedná se o pozitivismus, postpozitivismus, kritickou teorii, konstrukcionismus a participativní paradigma, jak naznačuje tabulka 5.3.

Tab. 5-4 – Názorová východiska alternativních paradigmat vědeckého zkoumání

	POZITIVISMUS	POSTPOZITIVISMUS	KRITICKÉ TEORIE	KONSTRUKTIVISMUS	PARTICIPATIVNÍ
ONTOLOGIE	naivní realismus: "skutečné" skutečnosti lze porozumět	kritický realismus: "skutečné" skutečnosti lze porozumět jen nedokonale a probalisticky	historický realismus: <i>zdánlivá skutečnost</i> je projektovaná sociálními, politickými, ekonomickými, etnickými, genderovými hodnotami	relativismus: <i>skutečnosti</i> jsou konstruovány a spoluvytvořeny lokálně a specificky	participační realismus: <i>skutečnost</i> je spoluvvořená myslí a světem, je subjekt-objektová
EPISTEMOLOGIE	dualistická, objektivistická: poznatky jsou <i>pravdivé</i>	dualistická, objektivistická: (modifikovaná); kritická tradice/komunita; poznatky jsou <i>pravděpodobné</i>	transakční, subjektivistická: poznatky jsou <i>hodnotově zprostředkované</i>	transakční, subjektivistická: poznatky jsou <i>vytvářené</i>	subjektivně kritická: zkušenostní a praktická; poznatky jsou <i>spoluvytvořené</i>
METODOLOGIE	experimentální, manipulativní: <i>verifikace hypotéz</i> použití hlavně kvantitativních metod	experimentální, manipulativní: (modifikovaná) <i>falzifikace hypotéz</i> více metod; kritická, možnost použití i kvalitativních metod	dialogická, dialektická	hermeneutická, dialektická	politicky participační kooperační akční výzkum zkoumání jednáním; jazyk zkoumání je založen na společně zakoušeném kontextu

Technika výzkumu – jedná se o způsoby sběru výzkumných informací či dat a to v terénu či tzv. za stolem (např. pozorování, rozhovor, obsahová analýza dokumentů či dotazníkové šetření). Hubík uvádí, že vztah mezi metodami a technikami je jednoduchý: „metodami analyzujeme a vyhodnocujeme informace/data získané technikami, pomocí metod vytváříme poznatky z informací/dat získaných technikami.“²²⁷

Strategii výzkumu reálné aplikace odklonů v přípravném řízení dokumentuje níže uvedená tabulka 5.4 – Strategie výzkumu.

Tab. 5-5 – Strategie výzkumu

SUBJEKT VÝZKUMU	PŘEDMĚT VÝZKUMU	OBJEKT VÝZKUMU	TYP VÝZKUMU				METODA VÝZKUMU	TECHNIKA VÝZKUMU
			EXOGENNÍ	ENDOGENNÍ	KVANTITATIVNÍ	KVALITATIVNÍ		
autor rigorózní práce	1.	1.	✓		✓		pozitivismus (verifikace hypotézy)	dotazníkové šetření
autor rigorózní práce	1.	2.	✓		✓		pozitivismus (verifikace hypotézy)	dotazníkové šetření
autor rigorózní práce	1.	3.	✓		✓		pozitivismus (verifikace hypotézy)	dotazníkové šetření
autor rigorózní práce	2.	1.	✓		✓		pozitivismus (verifikace hypotézy)	dotazníkové šetření
autor rigorózní práce	2.	2.	✓		✓		pozitivismus (verifikace hypotézy)	dotazníkové šetření
autor rigorózní práce	2.	3.	✓		✓		pozitivismus (verifikace hypotézy)	dotazníkové šetření

Zdroj: vytvořeno autorem rigorózní práce

²²⁷ Tamtéž, str. 79.

5.2.1.5. Logistika výzkumu

a) Zdroje výzkumu

Výzkum byl spojen s minimálními finančními náklady kancelářského charakteru (použitý papír a cartridge).

b) Lidé výzkumu

Všechny činnosti spojené se sběrem dat, vyhodnocením a interpretací výzkumu byly provedeny autorem rigorózní práce, přičemž na sběru dat participovali tři státní zástupci (po jednom z OSZ Praha 1, 6, a 7), kteří zajistili distribuci výzkumných dotazníků mezi své kolegy a následně je vyplněné předali autorovi rigorózní práce.

c) Čas výzkumu

- 1. objekt výzkumu – sběr dat realizován od 22. prosince 2017 do 5. ledna 2018,
- 2. objekt výzkumu – sběr dat realizován od 22. prosince 2017 do 5. ledna 2018,
- 3. objekt výzkumu – sběr dat realizován od 29. března 2018 do 27. dubna 2018,
- vyhodnocení a interpretace výzkumu realizována od 11. do 13. května 2018.

5.2.2. Vyhodnocení a interpretace aplikovaného výzkumu

5.2.2.1. Vyhodnocení 1. předmětu výzkumu

1. objekt výzkumu

Níže uvedená tabulka 5.6 dokumentuje, že státní zástupci OSZ v Praze 1 se domnívají, že nízká míra praktického využívání institutů PZTS a POPNnP je nejčastěji způsobena absencí kumulativního splnění všech zákonných podmínek (45%). Následuje absence splnění podmínky, kdy vzhledem k okolnostem případu lze rozhodnutí o PZTS nebo POPNnP považovat za dostačující (39,09%). Pro vyšší administrativní náročnost (ve srovnání s podáním obžaloby) jejich praktické aplikace se vyslovilo 13,64% a jiný důvod²²⁸ uvedlo 2,27% státních zástupců.

Co se týče kumulativního splnění všech zákonných podmínek, tak státní zástupci uvádějí, že nejčastější příčinou, která znemožňuje aplikaci PZTS, resp. POPNnP je absence náhrady škody či vydání bezdůvodného obohacení (44,09%). Druhou nejčastější příčinou pak spatřují v absenci doznání ze strany obviněného/podezřelého (38,64%). Následují příčiny, nevyslovení souhlasu s použitím odklonu (8,64%), absence závazku zdržet se určité činnosti (4,55%) a absence složení přiměřené peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti (4,09%).

Tab. 5-6 – Vyhodnocení 1. předmětu výzkumu (1. objekt)

OSZ Praha 1	dosažené body/možnost				2. možnost - váha				
Dotazník č.	1.	2.	3.	4.	a)	b)	c)	d)	e)
1.	0	30	70	0	30	10	40	10	10
2.	70	25	5	0	30	30	40	0	0
3.	0	45	50	5	50	0	40	5	5
4.	0	50	50	0	50	0	50	0	0
5.	70	20	10	0	50	0	50	0	0
6.	0	70	30	0	80	0	20	0	0
7.	0	65	35	0	5	5	85	5	0
8.	10	40	50	0	30	20	50	0	0
9.	0	50	30	20	50	0	50	0	0
10.	0	40	60	0	20	20	20	20	20
11.	0	60	40	0	30	10	40	10	10
Počet bodů	150	495	430	25	425	95	485	50	45
%	13,64	45,00	39,09	2,27	38,64	8,64	44,09	4,55	4,09

²²⁸ Mezi jinými důvody, proč nebyl institutu odklonu aplikován, byl v jednom případě uveden nesouhlas poškozeného (váha 5 %), což je ve vztahu k aplikaci PZTS/POPnNP irelevantní, neboť souhlasu poškozeného není zapotřebí, a v jednom případě uvedena skutečnost, že se nejedná o přečin (váha 20%), což je též irelevantní, neboť v takových případech by policejním orgánem ani neměl být podán návrh na PZTS, resp. POPnNP).

2. objekt výzkumu

Níže uvedená tabulka 5.7 dokumentuje, že státní zástupci OSZ v Praze 7 se domnívají, že nízká míra praktického využívání institutů PZTS a POPNnP je nejčastěji způsobena absencí splnění podmínky, kdy vzhledem k okolnostem případu lze rozhodnutí o PZTS nebo POPNnP považovat za dostačující (50%). Jako druhý nejčastější důvod uvedli absenci kumulativního splnění všech zákonných podmínek (41,40%). Pro vyšší administrativní náročnost (ve srovnání s podáním obžaloby) jejich praktické aplikace se vyslovilo pouze 7% a jiný důvod²²⁹ uvedlo 1,60% státních zástupců.

Co se týče kumulativního splnění všech zákonných podmínek, tak státní zástupci uvádějí, že nejčastější příčinou, která znemožňuje aplikaci PZTS, resp. POPNnP je absence náhrady škody či vydání bezdůvodného obohacení (42%). Další nejčastější příčiny pak spatřují v absenci doznání (32%) a v nevyslovení souhlasu s použitím odklonu ze strany obviněného/podezřelého (16%). Ostatní příčiny, tj. absence závazku zdržet se určité činnosti (8%) a absence složení přiměřené peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti (2%), jsou ve srovnání s dvěma nejčastějšími (celkem 74%) zcela nevýznamné.

Tab. 5-7 – Vyhodnocení 1. předmětu výzkumu (2. objekt)

OSZ Praha 7	dosažené body/možnost				2. možnost - váha				
	Dotazník č.	1.	2.	3.	4.	a)	b)	c)	d)
1.	0	22	70	8	50	20	10	10	10
2.	10	45	45	0	20	40	20	20	0
3.	20	35	45	0	20	10	60	10	0
4.	0	60	40	0	60	0	40	0	0
5.	5	45	50	0	10	10	80	0	0
Počet bodů	35	207	250	8	160	80	210	40	10
%	7,00	41,40	50,00	1,60	32,00	16,00	42,00	8,00	2,00

3. objekt výzkumu

Níže uvedená tabulka 5.8 dokumentuje, že státní zástupci OSZ v Praze 6 se domnívají, že nízká míra praktického využívání institutů PZTS a POPNnP je nejčastěji způsobena absencí kumulativního splnění všech zákonných podmínek (49,17%). Následuje absence splnění podmínky, kdy vzhledem k okolnostem případu lze rozhodnutí o PZTS nebo POPNnP považovat za dostačující (35%). Následuje vyšší administrativní náročnost

²²⁹ Mezi jinými důvody byla v jednom případě uvedena absence poučení obviněného o institutu odklonu policejním orgánem (váha 8%).

(ve srovnání s podáním obžaloby) jejich praktické aplikace (9,17%). Jiný důvod²³⁰ uvedlo 6,67 % státních zástupců.

Co se týče kumulativního splnění všech zákonných podmínek, tak státní zástupci uvádějí, že nejčastější příčinou, která znemožňuje aplikaci PZTS, resp. POPNnP je absence náhrady škody či vydání bezdůvodného obohacení (42,50%). Druhou nejčastější příčinu pak spatřují v absenci doznání ze strany obviněného/podezřelého (29,17%). Následují příčiny, absence závazku zdržet se určité činnosti (18,83%), absence složení přiměřené peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti (7,50 %) a nevyslovení souhlasu s použitím odklonu (5%).

Tab. 5-8 – Vyhodnocení 1. předmětu výzkumu (3. objekt)

OSZ Praha 6	dosažené body/možnost				2. možnost - váha					
	Dotazník č.	1.	2.	3.	4.	a)	b)	c)	d)	e)
	1.	15	45	40	0	20	30	20	30	0
	2.	10	55	35	0	20	0	50	30	0
	3.	0	60	40	0	20	0	60	10	10
	4.	0	50	50	0	10	0	50	20	20
	5.	0	55	45	0	25	0	55	5	15
	6.	30	30	0	40	80	0	20	0	0
	Počet bodů	55	295	210	40	175	30	255	95	45
	%	9,17	49,17	35,00	6,67	29,17	5,00	42,50	15,83	7,50

5.2.2.2. Vyhodnocení 2. předmětu výzkumu

1. objekt výzkumu

Níže uvedená tabulka 5.9 dokumentuje, že státní zástupci OSZ v Praze 1 nejčastěji uvedli, že nižší míra praktického využívání institutu narovnání (ve srovnání s PZTS a POPNnP) je způsobena vyšší administrativní náročností jeho praktické aplikace (44,55%). Následuje obava z definitivního účinku tohoto institutu (21,82%) a absence splněné podmínky složit přiměřenou peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti (15%). 11,36% státních zástupců uvedlo též jiný důvod, kdy v jednom případě (váha 5%) tento důvod nebyl explicitně uveden, v jednom případě (váha 50%) bylo jako důvod uvedeno neuhrazení škody, resp. uzavření dohody o její úhradě, což je v případě aplikace institutu narovnání nepostačující, a v jednom případě byl jako důvod uveden nedostatek aktivity obviněného (váha 70%). Absence souhlasu poškozeného není příliš častá (7,27%).

²³⁰ V jednom případě bylo uvedeno, že je lepší ukládat peněžité tresty a to z toho důvodu, že částka na pomoc obětem nevyváží spáchaný přečin, neboť se s obviněným "domlouvá" – peněžité trest se uloží dle úvahy bez ingerence obviněného.

Tab. 5-9 – Vyhodnocení 2. předmětu výzkumu (1. objekt)

OSZ Praha 1	dosážené body/možnost				
Dotazník č.	1.	2.	3.	4.	5.
1.	15	15	0	70	0
2.	90	10	0	0	0
3.	20	50	20	5	5
4.	10	40	50	0	0
5.	90	10	0	0	0
6.	80	0	10	10	0
7.	80	0	0	20	0
8.	80	0	0	20	0
9.	0	0	0	50	50
10.	15	0	0	15	70
11.	10	40	0	50	0
Počet bodů	490	165	80	240	125
%	44,55	15,00	7,27	21,82	11,36

2. objekt výzkumu

Níže uvedená tabulka 5.10 dokumentuje, že státní zástupci OSZ v Praze 7 nejčastěji uvedli, že nižší míra praktického využívání institutu narovnání (ve srovnání s PZTS a POPNnP) spočívá ve vyšší administrativní náročnosti jeho praktické aplikace (32%) a v obavě z definitivního účinku tohoto institutu (32%). Následuje absence splnění podmínky složit přiměřenou peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti (19%) a absence souhlasu poškozeného (17%). Jiné důvody nebyly uvedeny.

Tab. 5-10 – Vyhodnocení 2. předmětu výzkumu (2. objekt)

OSZ Praha 7	dosážené body/možnost				
Dotazník č.	1.	2.	3.	4.	5.
1.	40	5	35	20	0
2.	20	30	20	30	0
3.	30	30	10	30	0
4.	60	0	0	40	0
5.	10	30	20	40	0
Počet bodů	160	95	85	160	0
%	32,00	19,00	17,00	32,00	0,00

3. objekt výzkumu

Níže uvedená tabulka 5.11 dokumentuje, že státní zástupci OSZ v Praze 6 nejčastěji uvedli, že nižší míra praktického využívání institutu narovnání (ve srovnání s PZTS a POPNnP) spočívá ve vyšší administrativní náročnosti jeho praktické aplikace (34,17%) a v obavě z definitivního účinku tohoto institutu (27,50%). Následuje absence splnění podmínky

složit přiměřenou peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti (18,33%), jiné důvody²³¹ (14,17%) a absence souhlasu poškozeného (5,83%).

Tab. 5-11 – Vyhodnocení 2. předmětu výzkumu (3. objekt)

OSZ Praha 6	dosažené body/možnost				
Dotazník č.	1.	2.	3.	4.	5.
1.	30	30	20	20	0
2.	10	0	0	90	0
3.	20	20	0	10	50
4.	30	30	10	30	0
5.	15	30	5	15	35
6.	100	0	0	0	0
Počet bodů	205	110	35	165	85
%	34,17	18,33	5,83	27,50	14,17

5.2.2.3. Celková interpretace

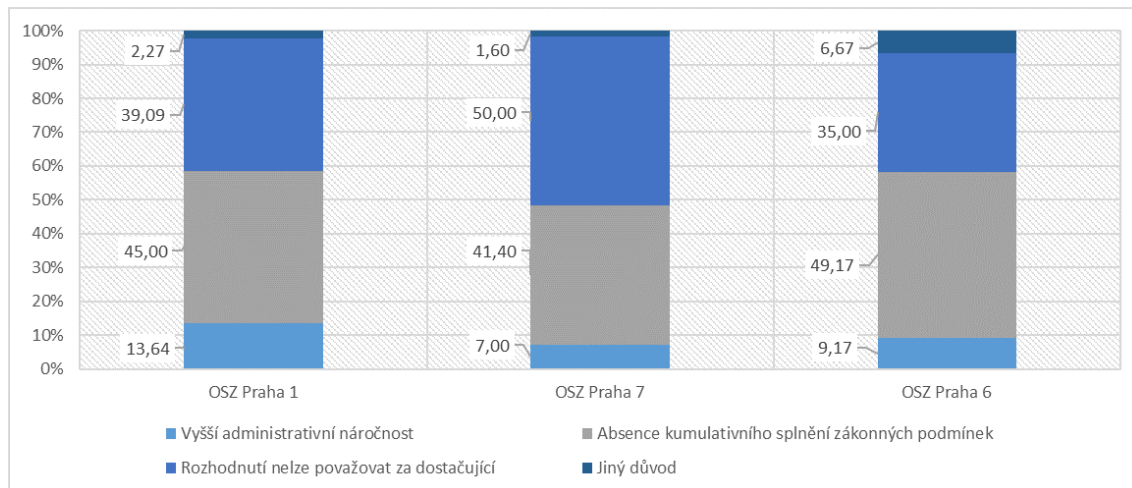
Výsledky výzkumu naznačují, že státní zástupci spatřují nízkou míru praktického využívání institutů PZTS a POPNnP zejména ve dvou oblastech (viz tab. 5.12 a graf 5.1); v absenci kumulativního splnění zákonných podmínek a v tom, že vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a okolnostem případu nelze rozhodnutí podmíněným zastavením trestního stíhání považovat za dostačující (tyto dva důvody byly uvedeny v 84% (OSZ Praha 1 a 6), resp. v 91% (OSZ Praha 7). Další důvody nízké míry praktického využívání institutů PZTS a POPNnP jsou pak v porovnání s dvěma nejčastějšími zcela marginální.

Tab. 5-12 - Názory státních zástupců na nízkou míru praktického využívání institutů PZTS a POPNnP

OSZ	Vyšší administrativní náročnost	Absence kumulativního splnění zákonných podmínek	Rozhodnutí nelze považovat za dostačující	Jiný důvod
OSZ Praha 1	13,64	45,00	39,09	2,27
OSZ Praha 7	7,00	41,40	50,00	1,60
OSZ Praha 6	9,17	49,17	35,00	6,67

²³¹ Ve dvou případech byla jako jiný důvod uvedena nadbytečnost narovnání ve srovnání s PZTS, které je obecně dostačující.

Graf 5-1 - Názory státních zástupců na nízkou míru praktického využívání institutů PZTS a POPNnP

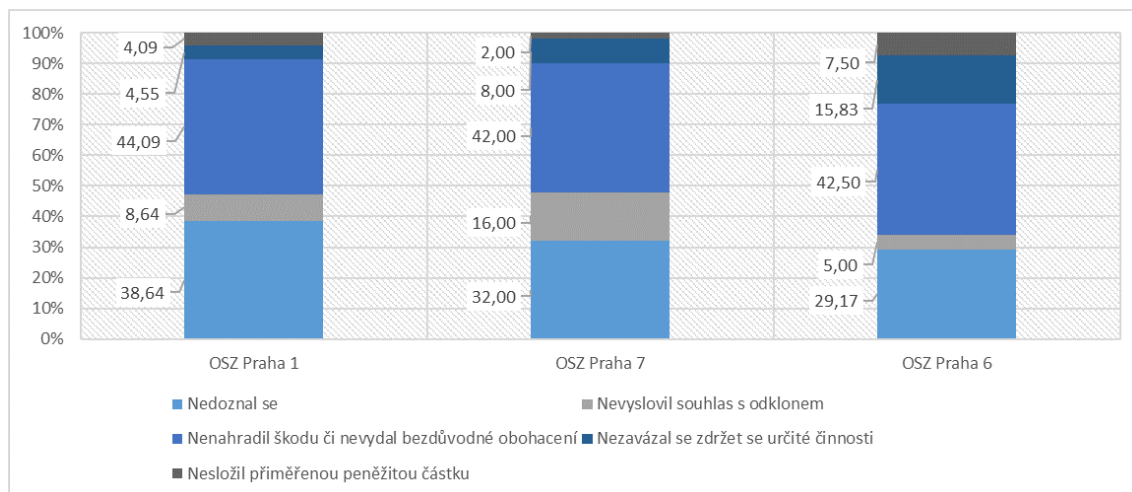

Co se týče kumulativního splnění všech zákonných podmínek, tak státní zástupci uvádějí (jak naznačuje tabulka 5.13 a graf 5.2), že nejčastějšími příčinami jejich nenaplnění je absence náhrady škody (vydání bezdůvodného obohacení) a absence doznání obviněného. Tyto dva důvody byly uvedeny v 82% (OSZ pro Prahu 1 a 6), resp. v 74% (OSZ pro Prahu 7).

Tab. 5-13 - Názory státních zástupců ohledně nejčastěji nesplněných podmínek

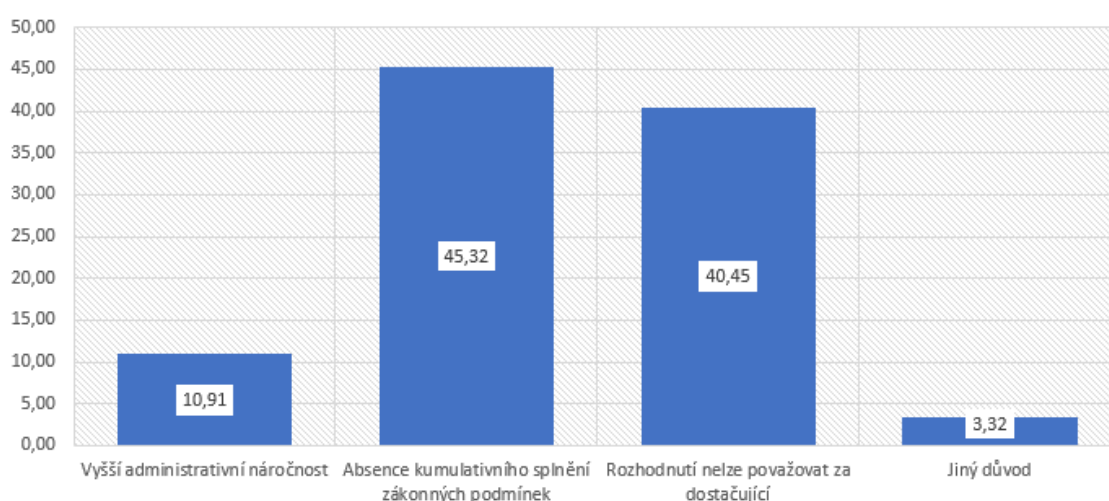
OSZ	Nedoznal se	Nevyslovil souhlas s odklonem	Nenahradil škodu či nevydal bezdůvodné obohacení	Nezavázal se zdržet se určité činnosti	Nesložil přiměřenou peněžitou částku
OSZ Praha 1	38,64	8,64	44,09	4,55	4,09
OSZ Praha 7	32,00	16,00	42,00	8,00	2,00
OSZ Praha 6	29,17	5,00	42,50	15,83	7,50

Graf 5-2 - Názory státních zástupců ohledně nejčastěji nesplněných podmínek

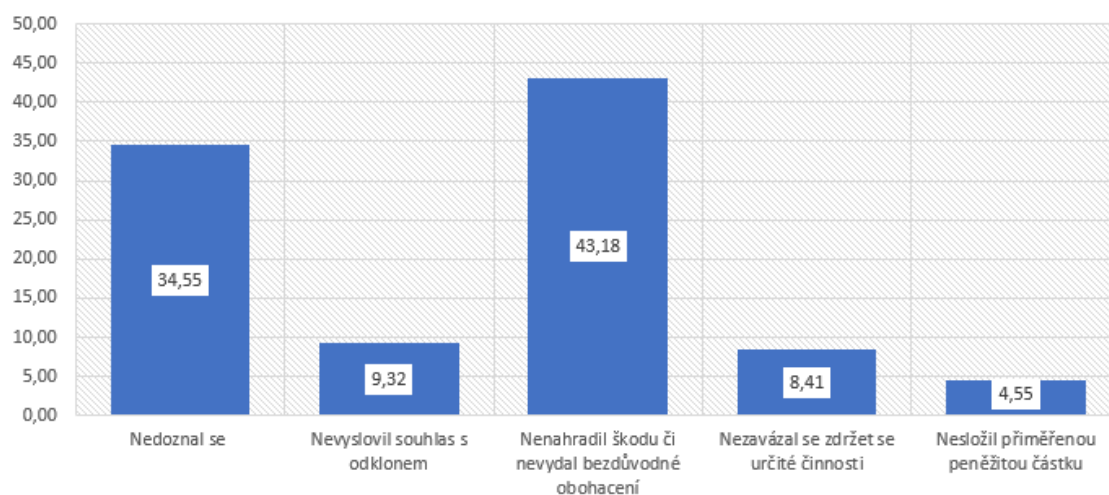

V souhrnu pak výsledky vypovídají o skutečnosti, že téměř 86% státních zástupců spatřuje nízkou míru praktického využívání institutů PZTS a POPNnP v absenci kumulativního splnění zákonných podmínek a v tom, že vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a okolnostem případu nelze rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání považovat za dostačující, resp. že téměř 78% státních zástupců je přesvědčeno, že hlavními příčinami nenaplnění všech zákonných podmínek je především absence náhrady škody (nevydání bezdůvodného obohacení) a doznání obviněného (viz níže uvedený graf 5.3 a 5.4).

Graf 5-3 – Hlavní důvody nízké míry praktického využívání institutů PZTS a POPNnP

Graf 5-4 – Nejčastěji nesplněné zákonné podmínky

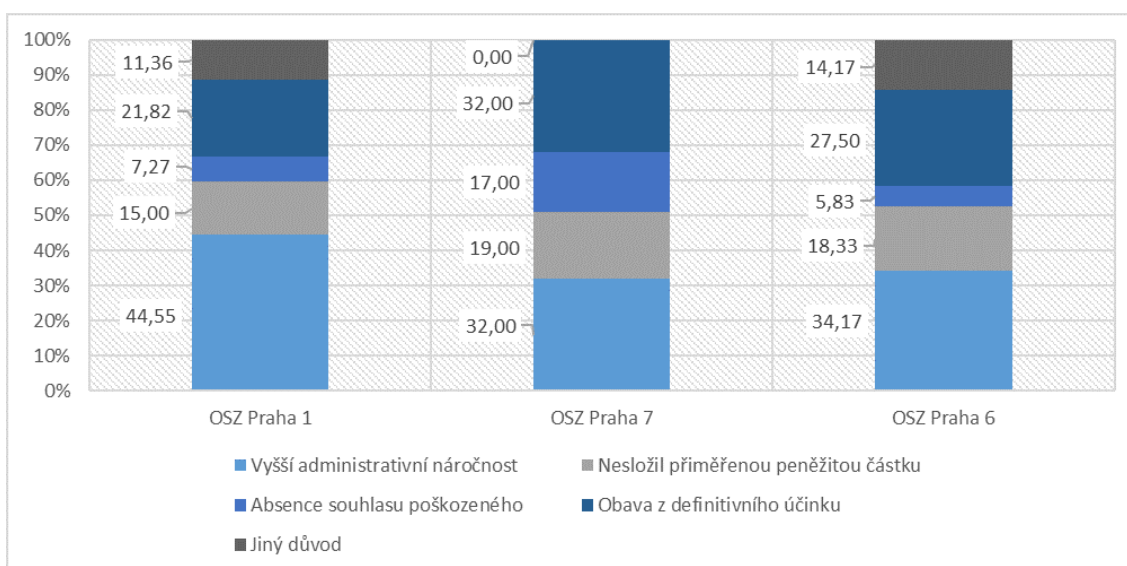
Z výsledků výzkumu je dále zřejmé, že všechny objekty výzkumu spatřují nižší míru praktického využívání institutu narovnání (ve srovnání s PZTS a POPNnP) zejména v jeho

vyšší administrativní náročnosti (v průměru 39%) a v obavě jeho z definitivního účinku (v průměru 26%). Třetím nejčastějším důvodem je pak nesložení přiměřené peněžité částky určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti (v průměru 17%). Absence souhlasu poškozeného a jiné důvody jsou pak ve vztahu k prvním třem zcela marginální (viz tab. 5.14 a graf 5.5).

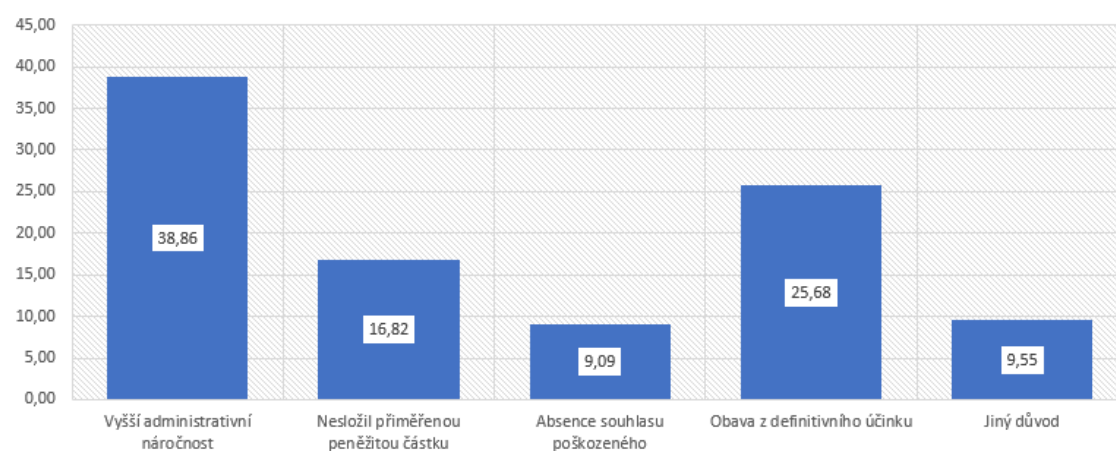
Tab. 5-14 – Názory státních zástupců nižší míru praktického využívání institutu narovnání

OSZ	Vyšší administrativní náročnost	Nesložil přiměřenou peněžitou částku	Absence souhlasu poškozeného	Obava z definitivního účinku	Jiný důvod
OSZ Praha 1	44,55	15,00	7,27	21,82	11,36
OSZ Praha 7	32,00	19,00	17,00	32,00	0,00
OSZ Praha 6	34,17	18,33	5,83	27,50	14,17

Graf 5-5 – Důvody nižší míry praktického využívání institutu narovnání (dle OSZ)

Graf 5-6 – Důvody nižší míry praktického využívání institutu narovnání OSZ (celkem)

Přestože vyjádření jednotlivých respondentů nejsou zcela totožná, je zřejmé, že jednotlivé objekty (OSZ) poskytly obdobné výsledky (všechny spatřují hlavní důvody nízké míry praktické aplikace institutů PZTS a POPNnP ve dvou stejných oblastech, jako nejčastější příčiny nesplnění všech zákonných podmínek uvádějí shodně absenci náhrady škody a doznání obviněného, a jako hlavní důvody velmi nízké míry využívání odklonu narovnání uvádějí identicky – dle váhy ve stejném pořadí – vyšší administrativní náročnost, obavu z jeho definitivního účinku a nesložení přiměřené peněžité částky), což dokládá dostatečnou reliabilitu výzkumu.

5.3. Zhodnocení současné právní úpravy a návrhy de lege ferenda

Právní úpravy PZTS a narovnání jsou velmi obdobné, rozdíl je dán pouze tím, že v případě aplikace PZTS není vyžadován souhlas poškozeného a v případě použití narovnání se obviněný vzhledem k neexistenci zkušební doby, resp. vzhledem k jeho definitivnímu účinku, nemusí zavazovat k tomu, že se zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se dopustil přečinu. Jinak řečeno, ustanovení § 307 odst. 1 písm. a), b) a c) je v podstatě totožné s ustanovením § 309 odst. 1 písm. a), b) a c), vyjma skutečnosti, že jsou zde drobné odchylky spočívající v ²³²doznání, resp. v prohlášení o spáchání skutku, a v náhradě ²³³škody. Odstavec druhý, písm. b) je pak u PZTS naprosto totožný s ustanovením odstavce prvního písm. d) v případě narovnání. Jediný rozdíl představuje skutečnost, že v případě narovnání musí být peněžitá částka na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti složena vždy, zatímco v případě PZTS pouze tehdy, je-li to odůvodněno povahou a závažností spáchaného přečinu, okolnostmi jeho spáchání anebo poměry obviněného.

Statistika uvedená v kap. 5.1 dále naznačuje, že PZTS je natolik dominantním typem odklonu (samozřejmě nebereme-li v potaz odsuzující odklony), že pojmy odklon a podmíněné zastavení trestního stíhání (včetně podmíněného odložení podání návrhu na potrestání) představují v podstatě synonyma. Tento stav svědčí o nevhodném nastavení aplikačních podmínek u ostatních typů odklonů, tj. u narovnání, podmíněného odložení podání návrhu na potrestání a samozřejmě též u odstoupení od trestního stíhání.

²³² Zatímco u narovnání postačuje prohlášení obviněného, že se dopustil skutku, za který je trestně stíhán (toto prohlášení nemá stanovenou žádnou procesní podobu), tak v případě PZTS se obviněný musí doznat v plném rozsahu (tj. k naplnění všech znaků trestného činu včetně subjektivní stránky) v rámci protokolu o výpovědi obviněného (více v kapitole 4.1. a 4.2).

²³³ Aby bylo možné aplikovat narovnání musí být bezpodmínečně uhrazena škoda v celém rozsahu, nepostačuje (jako v případě PZTS) pouhé uzavření dohody s poškozeným o její úhradě.

Toto nevhodné nastavení aplikačních podmínek spatřuji zejména v absenci profilace jednotlivých odklonů pro určité procesní situace, resp. v okruhu trestných činů umožňujících jejich aplikaci; přestože v případě narovnání je vyloučeno jeho použití u deliktů, kde chybí osoba poškozeného (viz kap. 4.2.1.1), je obecné použití tohoto druhu odklonu, stejně jako v případě PZTS, vymezeno kategorií přečinu, do které spadají všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let.

Dále se domnívám, že vážným nedostatkem současné právní úpravy odklonů je skutečnost, že obviněný nemá žádné zákonné právo na to, aby jeho věc byla odklonem vyřízena, byť k jeho možné aplikaci splnil všechny požadované zákonné podmínky.

Návrhy de lege ferenda ve vztahu k PZTS

Níže uvedené návrhy by optimálně měly přispět k eliminaci nejčastějších důvodů nepoužití institutu PZTS. Na základě uvedeného výzkumu je zřejmé, že těmito důvody jsou:

1. absence kumulativního splnění zákonných podmínek, kdy nejčastěji nebyla nahrazena škoda (vydáno bezdůvodné obohacení), resp. nebyla uzavřena dohoda o její náhradě (o vydání bezdůvodného obohacení), či se obviněný k činu nedoznal,
2. skutečnost, že v určitých případech nelze vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu považovat rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání za dostačující.

Co se týče skutečnosti, že nebyla uhrazena škoda (nebylo vydáno bezdůvodné obohacení), ani nebyla o její náhradě (o vydání bezdůvodného obohacení) uzavřena žádná dohoda, je nutné konstatovat, že v takových případech by policejní orgán neměl podávat návrh na podmíněné zastavení trestního stíhání podle § 307 TrŘ, ale návrh na podání obžaloby, resp. v tomto případě není možné uvažovat o aplikaci žádného odklonu a žádná novela zákona (např. zrušení podmínky dle § 307 odst. 1 písm. b) TrŘ) není na místě.

V souvislosti s absencí doznání obviněného se z velké části nemusí jednat o úplnou absenci doznání, ale o absenci použitelného doznání, tj. v procesně relevantním smyslu ve vztahu k ust. § 90 a násl. TrŘ, kdy doznání obviněného musí být zaznamenáno v písemné podobě v protokolu o výslechu obviněného. Proto navrhuji, že podmínka dle § 307 odst. 1 písm. a) TrŘ by se mohla novelou zmírnit, aby pro aplikaci tohoto odklonu nebylo nutné doznání obviněného učiněné do protokolu o výslechu obviněného, ale bylo dostačující (stejně jako v případě narovnání) jeho prohlášení že skutek, pro který je stíhán, spáchal. Tento návrh

dle mého názoru může podpořit i fakt, že není příliš logické, aby u mírnějšího typu odklonu, kterým PZTS ve srovnání s narovnáním zcela jistě je, byla vyžadována přísnější forma jedné z podmínek aplikace.

Posledním relevantním²³⁴ důvodem nepoužití PZTS je dle výzkumu skutečnost, že v některých případech nelze vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu považovat rozhodnutí o PZTS za dostačující. Domnívám se, že v souvislosti s tímto důvodem by bylo možné částečně eliminovat nedostatek, spočívající ve skutečnosti, že obviněný nemá žádné zákonné právo na to, aby jeho věc byla vyřízena odklonem, tj. v tomto případě podmíněným zastavením trestního stíhání. Navrhuji proto, aby do ust. § 307 odst. 1 TrŘ byl novelou přidán text ve znění: *jedná-li se o doposud bezúhonného pachatele, je toto rozhodnutí bez dalšího považováno za dostačující a státní zástupce trestní stíhání podmíněně zastaví.*

Zavedení možnosti, aby doposud bezúhonní pachatelé (a to nejen přečinu, ale i určitých typů zločinu) měli zákonné právo na vyřízení jejich věci odklonem, resp. podmíněným zastavením trestního stíhání, by též eliminovalo výše uvedený problém spočívající v doznání obviněného, spojeného s obavou, že pokud nebude trestní stíhání následně podmíněně zastaveno, bude toto doznání v dalším řízení usvědčujícím důkazem.

V souvislosti s ostatními obviněnými, tj. osobami, které v minulosti již byly odsouzeny, byť k alternativnímu trestu, navrhuji, v případě spáchání přečinu, na který je možné aplikovat odklon podmíněného zastavení trestního stíhání, ponechat nenárokovatelnost postupu dle ust. § 307 a násl. TrŘ, v platnosti, a zpřísnit korektiv, který představuje druhý odstavce; navrhuji rozšířit podmínky v něm obsažené o podmínku vykonání obecně prospěšných prací, přičemž rozhodnutí o tom, zda tyto podmínky postačí splnit alternativně jako doposud, či je obviněný musí naplnit kumulativně, popř. pouze některé z nich, by činil soud, resp. v přípravném řízení státní zástupce.

Dále se domnívám, že by bylo vhodné zakotvit povinnost soudu, (státního zástupce), aby v případě nerozhodnutí o podmíněném zastavení trestního řízení, bylo vydáno usnesení, v kterém by příslušný subjekt zdůvodnil, proč takto rozhodl, v čem konkrétně spatřuje nesplnění zákonných podmínek, resp. o jak závažné okolnosti se jedná, že nestačí k podmíněnému zastavení trestního stíhání ani kumulativní naplnění

²³⁴ Vyšší administrativní náročnost nebyla u tohoto druhu odklonu vyhodnocena jako jeden z hlavních důvodů jeho neaplikace.

zprísněných podmínek uvedených v druhém odstavci ustanovení § 307 TrŘ. V této souvislosti by bylo vhodné doplnit trestní řád o ustanovení, která by se týkala procesního jednání soudu (státního zástupce) s obviněným o přijatelnosti návrhu vyřešení věci podmíněným zastavením trestního stíhání, resp. měla by zde být možnost dodatečně splnit podmínku, která byla splněna jen zčásti; důvodem nerozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání totiž v současnosti může být například odlišná představa obviněného a státního zástupce o výši peněžitě částky určené státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, popř. nepostačující forma doznání, přičemž obviněný vzhledem k absenci usnesení nemá možnost zjistit, že právě tyto skutečnosti byly důvodem negativního rozhodnutí, natož proti němu podat stížnost.

Výše uvedené návrhy souvisí s mým názorem, že v případě spáchání přečinu, ať už jsou okolnosti jeho spáchání jakkoli závažné, je zcela neefektivní delikventa odsoudit, byť k podmíněnému trestu odnětí svobody, místo toho, aby byly (pakliže to je možné na základě splnění podmínek daných prvním odstavcem) aplikovány zprísněné podmínky druhého odstavce ust. § 307 TrŘ. V této souvislosti Jan Provozník uvádí, že „v případě podmíněného odkladu trestu odnětí svobody visí nad odsouzeným Damoklův meč nařízení výkonu tohoto trestu, dojde-li ve zkušební době k porušení jejích podmínek. V případě odklonu visí nad stále jen obžalovaným²³⁵ hrozba toho, že poruší-li ve zkušební době její podmínky, bude moci být postupováno v řízení, v němž může být nakonec odsouzen, a to zpravidla opět k alternativnímu trestu, neboť byl-li u jeho trestného činu považován za vhodný postup odklonem, nebude pravidelně ukládán hned nepodmíněný trest odnětí svobody²³⁶ (nespáchá-li obžalovaný ve zkušební době žádný podstatně závažnější trestný čin).“²³⁷

Návrhy de lege ferenda ve vztahu k narovnání

Níže uvedené návrhy by optimálně měly přispět k eliminaci nejčastějších důvodů nepoužití institutu narovnání. Na základě uvedeného výzkumu je zřejmé, že těmito důvody jsou:

1. vyšší administrativní náročnost (ve vztahu k PZTS),
2. obavy státních zástupců z definitivního účinku tohoto institutu,

²³⁵ Popř. pouze obviněným, pozn. autora rigorózní práce.

²³⁶ Dle ustanovení § 38 odst. 2 trestního zákoníku; i kdyby takto výslovný pokyn zákonodárce nebyl vtělen do textu zákona, vyplýval by z hierarchické výstavby trestních sankcí coby prostředku ultima ratio.

²³⁷ STRÉMY, 2014, str. 534 – 535.

3. nesložení peněžité částky určené státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti.

Co se týče vyšší administrativní náročnosti při aplikaci institutu narovnání je nutné konstatovat, že tento odklon obsahuje procesní postup, který v porovnání s podmíněným zastavením trestního stíhání skutečně vyžaduje více administrativy, je časově náročnější a navíc jeho opodstatněnost v trestním řádu je přinejmenším diskutabilní. Jedná se o ustanovení § 310 odst. 1, 2 TrŘ, které vyžaduje, aby před rozhodnutím o schválení narovnání státní zástupce vyslechl obviněného a poškozeného, a to zejména k způsobu a okolnostem uzavření dohody o narovnání, zda tato dohoda byla učiněna dobrovolně a zda obě strany se schválením narovnání souhlasí. Před samotným výsledkem je zapotřebí, aby státní zástupce obviněného i poškozeného poučil o jejich právech a o podstatě institutu narovnání. V této souvislosti je nutné obviněného dále vyslechnout také k tomu, zda rozumí obsahu obvinění a zda si je vědom důsledků schválení narovnání, přičemž součástí tohoto výsledku musí být i prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán. Navrhuji tedy výše uvedené odstavce ust. § 310 z trestního řádu vypustit, resp. těmito úkony pověřit policejní orgán.

Dále považuji za vhodné upravit institut narovnání tak, aby jeho aplikace byla přínosná nejen pro obviněného, poškozeného, ale též pro orgány činné v trestním řízení. Proto se domnívám, že narovnání, jakožto institut, který vykazuje nejvíc restorativních prvků ze všech odklonů, by se měl v zásadě používat u zcela odlišných trestných činů, než je tomu v případě podmíněného zastavení trestního stíhání. Optimální by bylo stanovit konkrétní trestné činy, které mají povahu konfliktu mezi obviněným a poškozeným, přičemž by se mohlo jednat i o některé méně závažné zločiny uvedené v páté hlavě trestního zákoníku (trestné činy proti majetku).

Další opatření, které by výrazně snížilo administrativu spojenou s aplikací narovnání, spatřuji v taxativním vymezení méně závažných přečinů, v rámci kterých by nebylo vyžadováno složit peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, a v případě, že by pachatel v určité lhůtě uhradil poškozenému škodu či vrátil bezdůvodné obohacení, nezahajoval by policejní orgán trestní stíhání, ale věc by usnesením dle ust. § 159a odst. 1 TrŘ odložil. Zavedení navrhovaného opatření by v podstatě mělo obdobný charakter jako účinná lítost (§ 33 TrZ), kterou lze v současné době aplikovat v rámci trestných činů proti majetku pouze na trestný čin porušení povinnosti při správě cizího majetku (§ 220 TrZ), porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti (§ 221 TrZ), porušení povinnosti v insolvenčním řízení (§ 225 TrZ),

porušení povinnosti učinit pravdivé prohlášení o majetku (§ 227 TrZ) a poškození cizí věci (§ 228 TrZ).

V souvislosti s obavou z definitivního účinku narovnání se domnívám, že jednou z podmínek pro schválení tohoto odklonu by mohl být též závazek obviněného vykonat obecně prospěšné práce. Vykonání obecně prospěšných prací by však mělo být možné jak samostatně (pátá podmínka), tak alternativně k povinnosti složit peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, o čemž by rozhodl státní zástupce. Institut narovnání by pak představoval určitý hybrid, neboť v případě, že by schválení narovnání bylo podmíněno obecně prospěšnými pracemi, byl by tento odklon spojen pouze s přerušением trestního stíhání, přičemž k jeho zastavení by došlo až vykonáním předepsaného počtu hodin obecně prospěšných prací. Přidáním této páté podmínky by tak mohla být eliminována obava z definitivního účinku narovnání, navíc by se zcela jistě projevil pozitivní účinek též s ohledem na třetí nejčastější důvod nepoužití institutu narovnání, tedy, že obviněný nesložil peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti; v případě, že by se jednalo o méně závažný přečin mohlo by alternativní použití obecně prospěšných prací umožnit méně movitým osobám vyřízení jejich trestní věci tímto druhem odklonu. V této souvislosti by dále bylo vhodné v trestním řádu stanovit postup (který zde absentuje), jakým způsobem stanovit výši této peněžité částky, aby nebyla zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu, resp. aby nedocházelo ke zmaření aplikace institutu narovnání z důvodu její nepřiměřenosti.

Ostatní návrhy de lege ferenda

Přestože zavedením odklonů do trestního řádu došlo k částečnému zrestoratívnění českého trestněprávního systému, není náhrada škody v trestním řízení prioritou, resp. není jeho integrální²³⁸ součástí, čímž je restorativní hledisko marginalizováno. České trestní zákony stále vycházejí z klasického retributivního pojetí, jehož cílem je primárně prokázání viny a stanovení odpovídajícího trestu, přičemž k zájmům poškozeného bývá pouze přihlédnuto. Protože však hlavním cílem restorativní justice je vedle nápravy činem narušených lidských vztahů a vazeb právě náhrada škody, domnívám se, že by bylo vhodné zavést v souvislosti s náhradou škody do českého trestního práva prvek ryze restorativního charakteru. Tímto prvkem by mohl být institut schválení dohody o náhradě způsobené

²³⁸ V případě, že poškozený uplatňuje v trestním řízení nárok na náhradu škody, který nebyl spolehlivě zjištěn a k jeho zjištění by bylo nutné vést rozsáhlé dokazování, které by toto řízení neúměrně prodlužovalo, odkáže obvykle soud poškozeného s jeho nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních.

škody a nemajetkové újmy, který by spočíval v tom, že státnímu zástupci (soudu) by byla předložena dohoda obviněného s poškozeným ke schválení, přičemž v kategorii přečinů a taxativně vyjmenovaných méně závažných zločinů by schválená dohoda byla na procesní úrovni důvodem pro zastavení (popřípadě pro podmíněné zastavení) trestního stíhání, přičemž v případě, že by dohoda schválena nebyla, byl by soud nucen její existenci při stanovení druhu a výměry trestu zohlednit. O obdobném institutu, tzv. schválení restorativní dohody soudem, se zmiňuje Petra Masopust Šachová, přičemž je toho názoru, že smyslem takového institutu by bylo (vedle zastavení trestního stíhání), též narovnat „stav mezi váhou, kterou přiznává český právní řád mediačním dohodám v oblasti práva civilního a mediačním dohodám v trestním řízení. V civilním právu zákon předpokládá, že pokud si to strany budou přát, mohou buď sjednáním dohody ve formě notářského zápisu dle § 70 a násl. notářského řádu²³⁹ nebo schválením dohody v rámci soudního smíru dle § 99 OSŘ²⁴⁰ docílit toho, že dohoda se stane ve smyslu § 274 odst. 1 písm. e) a písm. h) OSŘ exekučním titulem. Je proto navrhováno, že, pokud za souhlasu všech stran restorativní dohody bude tato dohoda předložena soudu, soud dohodu posoudí z hlediska přiměřenosti následkům a závažnosti spáchaného činu, souladu s dobrými mravy a z hlediska realizovatelnosti jednotlivých závazků a povinností. Pokud soud dohodu schválí, stane se dohoda exekučním titulem.“²⁴¹

²³⁹ Zákon č. 358/1992 Sb. notářský řád, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴⁰ Zákon č. 99.1963 Sb. občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴¹ MASOPUST ŠACHOVÁ, *Vztah restorativní justice k alternativním trestům aneb hledání podstaty restorativního konceptu*. In. STRÉMY, 2017, str. 502 – 503.

6. Závěr

6.1. Doslov

Závěrem je nutné konstatovat, že současný český trestněprávní systém je v rozporu s tím, jak byl zločin chápán po celá staletí. Přestože v minulosti dominovaly absolutní teorie trestu, jejichž hlavním účelem je potrestání pachatele, tak výjimkou nebyly restituční (kompenzační) koncepce. Často ani vražda, jak již bylo uvedeno v kapitole 2.1.1, nemusela představovat tzv. hrdelní zločin, neboť nezřídka kdy si pachatel mohl své provinění odpykat tím, že příbuzným oběti zaplatil stanovenou sumu. Jinými slovy, v minulosti „byl zločin chápán jako ryze osobní záležitost těch, koho se přímo dotýkal. Strany sporu společně řešily následky a navrhovaly odškodnění a usmíření v zájmu oběti i celé komunity. Primárním cílem bylo přimět pachatele, aby napravil, co svým skutkem způsobil. Jen tak mohl být narušený vztah obnoven.“²⁴²

V českém trestním řízení sice za posledních pětadvacet let došlo k jeho částečnému zrestorativnění, nicméně prioritou zůstává dokázání viny a uložení trestu pachateli. Co se týče trestního zákoníku, tak s jeho přijetím v roce 2009 byla spojena řada restorativních očekávání, nicméně tato nebyla zcela naplněna; přestože v něm lze nalézt určité restorativní aspekty, které podle Petry Masopust Šachové²⁴³ představuje individualizace trestu a využívání alternativních trestů, odnětí svobody jakožto trest ultima ratio, snaha o reintegraci pachatele do společnosti, doplnění zásad ukládání trestu a též určitý ohled na zájmy poškozeného (ust. § 38 odst. 3 TrZ), tak přímý odkaz na restorativní koncepci neobsahuje. V souvislosti s trestním řádem je pak zřejmé, že přestože postupně došlo k zavedení několika typů odklonů v trestním řízení, tak ucelený koncept, například samostatný zákon o restorativních programech, zde stále chybí. Přetrvávající paradigma, tj. stát vs. pachatel, v minulosti „posvětil“ i Ústavní soud, když judikoval²⁴⁴, že z čl. 39 a čl. 40 odst. 1 Listiny základních práv a svobod lze dovodit charakteristický znak moderního právního státu, podle kterého vymezení trestného činu, stíhání pachatele a jeho potrestání je věcí vztahu mezi státem a pachatelem trestného činu. Stát svými orgány rozhoduje podle pravidel trestního řízení o tom, zda byl trestný čin spáchán.

²⁴² ZOUBKOVÁ, *Primární zásada restorativní justice – náhrada škody*. In. STRÉMY, 2017, str. 422.

²⁴³ MASOPUST ŠACHOVÁ, *Vztah restorativní justice k alternativním trestům aneb hledání podstaty restorativního konceptu*. In. STRÉMY, 2017, str. 495.

²⁴⁴ Usnesení Ústavního soudu ze dne 26. února 1997, sp. zn. II. ÚS 361/96.

To znamená, že současná justice prakticky využívá oběť (poškozeného) jako svědka, který jí pomáhá v usvědčení pachatele, přičemž samotný jeho nárok na náhradu škody nepředstavuje důvod řízení. Bylo řečeno, že institut narovnání vykazuje nejvíc restorativních prvků ze všech odklonů. Pod určitým úhlem pohledu je však vidět, že tento typ odklonu představuje jediný skutečně restorativní prvek v českém trestním řízení – ze všech odklonů pouze tento institut vyžaduje souhlas poškozeného. Ostatní neodsuzující odklony jsou sice postaveny na restitučním charakteru, neboť se zabývají náhradou škody, resp. vydáním bezdůvodného obohacení, nicméně jejich aplikace je možná i proti vůli poškozeného. Z této skutečnosti Jan Provazník dovozuje, že takto koncipované odklony „nemusí vůbec principy restorativní justice naplňovat, ba dokonce že mohou působit i přímo proti nim – bylo by tomu tak zejména tehdy, byl-li by určitý odklon, typicky podmíněné zastavení trestního stíhání, uplatněn i proti vůli oběti, která by byla přesvědčena, že takovéto řešení není dostatečné a pro niž by tedy takový závěr řízení znamenal křivdu. Bylo by přitom z pozic koncepce restorativní justice zcela irelevantní, zda by takováto křivda byla oprávněná či nikoli, neboť konflikt mezi pachatelem a obětí by trval.“²⁴⁵

Z výše uvedeného je zřejmé, že český trestněprávní systém stále plně nereflektuje moderní trendy restorativních trestněprávních politik a potřebuje zásadní změny procesněprávního, jakožto i hmotněprávního charakteru. Tyto změny by mohly spočívat ve vytvoření samostatného zákona o restorativních programech, v zavedení zvláštního řízení o schválení dohody o náhradě způsobené škody a nemajetkové újmy včetně jejího propojení s procesními možnostmi na úrovni (podmíněného) zastavení trestního stíhání, podpoře dohody o náhradě způsobené škody a nemajetkové újmy v oblasti hmotněprávní, tj. ve stanovení povinnosti soudu, aby při úvaze o druhu a výměře trestu zohlednil obsah této dohody, resp. v propojení této dohody s úpravou jednotlivých trestů a trestání, a v neposlední řadě ve vypracování koncepce restorativní detence.

²⁴⁵ PROVAZNÍK, *Odklony v českém trestním řízení – zvláštní subsystem trestního práva?* In. STRÉMY, 2014, str. 532.

6.2. Seznam použitých zkratek

TrZ	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
TrŘ	Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
ZSVM	Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
PZTS	Podmíněné zastavení trestního stíhání
POPnNp	Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání
PaMS	Probační a mediační služba
OSZ	Obvodní (okresní) státní zastupitelství
ZPŘ	Zkrácené přípravné řízení

6.3. Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Praha : Tiskárny Vimperk, a.s., Petr Rezek, 1996. ISBN 80-901796-7-3.

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Praha, Jan Laichter, 1937.

BÍLÝ, J. *Moc a právo v evropské politické tradici*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-180-9.

ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana (kriminologický pohled na terciální prevenci)*. 1. vyd. Praha : Policejní akademie České republiky v Praze, 2005. ISBN 80-7251-207-2.

GAVRIELIDES, T.: *Restorative justice theory and practice: addressing the discrepancy*. Helsinki : HEUNI 2007.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha : Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

GRIVNA, T. et al. *Kriminologie*. 4. vyd. Praha : Wolters Kluwer, a.s., 2014. ISBN 978-80-7478-614-3.

HARVÁNEK, J. et al. *Teorie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-104-5.

HUBÍK, S. *Hypotéza. Metodologický nástroj výzkumu ve společenských vědách*. 1. vyd. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2006.

JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 2. vydání. Praha : Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-92-9.

KARABEC, Z. *Restorativní justice, Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8.

KELLER, J; NOVOTNÝ, P. *Úvod do filozofie, sociologie a psychologie. Nové pohledy společenských věd*. 1. vyd. Liberec : Dialog, 2008. ISBN 978-80-8676-181-7.

KEŘKOVSKÝ, M. a kol. *Metody výzkumu I. Learning Package*. Brno B.I.B.S., a.s., 2013.

KOTULAN, P. *Výzkum institutu podmíněného zastavení trestního stíhání*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996.

KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-082-2.

KUCHTA, J; VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2005. ISBN 80-7179-813-4.

MANDEVILLE, B. *The Fable of the Bees; or, Private Vices, Public Benefits*. Edited by Phillip Harth. Oxford : Clarendon Press, 1924.

MERTON, R. K. *Social Theory and Social Structure*. New York : Free Press, 1968.

MILGRAM, S. *Obedience to Authority. An Experimental View*. London : Tavistock, 1974.

PODGÓRECKI, A. *Sociologie práva*. Praha : Svoboda, 1966.

RAWLS, J. *A Theory of Justice*. Oxford, Oxford University Press 1971.

ROZUM, J; KOTULAN, P a kol. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. ISBN 978-80-7338-090-8.

- SEDLÁČEK, T. *Ekonomie dobra a zla. Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. 2. vyd. Praha: 65. Pole, 2012. ISBN 978-80-87506-10-3.
- SCHEINOST, M; VÁLKOVÁ, H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování, Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí IV*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. ISBN 978-80-7338-154-7.
- SOTOLÁŘ, A; PŮRY, F; ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C. H. Beck, Praha 2000.
- STRÉMY, T. (ed.): *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha : Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-034-5.
- STRÉMY, T. (ed.): *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha : Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-244-0.
- STRÉMY, T; KURILOVSKÁ, L; VRÁBLOVÁ, M. *Restoratívna justícia*. Praha : Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-075-8.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád II. § 157 až 214s. Komentář*. 7. vyd. Praha : C. H. Beck, 2013.
- ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha : Leges, 2014. ISBN 978-80-87576-93-9.
- URBANOVÁ, M. *Systémy sociální kontroly a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-94-6.
- VANTUCH, P. *Obhajoba obviněného*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2002.
- VEČEŘA, M. *Spravedlnost v právu*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 1997. ISBN 80-210-1644-2.
- VEČEŘA, M; URBANOVÁ, M. *Sociologie práva*. 2. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-321-6.
- YOUNG, J. *Thinking Seriously About Crime: Some Models of Criminology*. 1981.
- ZEHR, H. *Úvod do restoratívni justice, Sdružení pro probaci a mediaci v justici*, Praha 2003.
- ZEHR, H. *Changing Lences*. Heral Press. Ontario. 1990.
- ZIMBARDO. P. *Luciferův efekt. Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2346-9.
- ZOUBEK, V. *Právověda a státověda. Úvod do právního a státovědního myšlení*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-239-4.
- ZOUBKOVÁ, I; MOULISOVÁ, M. *Kriminologie pro studenty doktorského studijního programu*. 1. vyd. Praha : PA ČR v Praze, 2014. ISBN 80-7251-409-1.
- ŽATECKÁ, E. *Postavení a úkoly Probační a mediální služby*. Ostrava-Přívoz : KEY Publishing, 2007. ISBN 978-80-87071-55-7.

Odborné články

- JELÍNEK, J. *Novelizace trestního řádu v roce 1993 (dokončení)*. Bulletin advokacie, 1994, č. 3, s. 24.

NEZKUSIL, J. *Narovnání jako forma odklonu*. Právník 2007, č. 10.

PROVAZNÍK, J. *Odklony v českém trestním řízení – zvláštní subsystém trestního práva?*, Příspěvek v rámci projektu specifického výzkumu Masarykovy univerzity MUNI/A/0911/2013 „Odklony v trestním řízení“, 2013.

SOTOLÁŘ, A; VÁLKOVÁ, H. *Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí*. Právní rozhledy, 1999, č. 12.

VANTUCH, P. *Podmíněné zastavení trestního stíhání a právo na obhajobu*. Právní rozhledy, 1997. č. 8.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

<http://literatura.kvalitne.cz/rawls.htm>

<http://www.strike-it-down.cz/2014/01/john-rawls-jeho-zavoj-nevedeni.html>

<http://seriovivrazi.cz/philip-zimbardo-jak-se-z-obycejnych-lidi-stanou-zrudy-nebo-hrdinove>

<http://www.kzamysleni.cz/poslusnost-vuci-autorite-proc-lidi-zabijeji-na-rozkaz>

<http://www.zakony.cz/soudni-rozhodnuti>

<https://www.czso.cz/csu/czso/rocenky/souhrn>

<http://www.beck.cz/customer/account/login/>

3. Seznam použitých právních předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě)

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

Zákon č. 358/1992 Sb. notářský řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 99.1963 Sb. občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

4. Seznam použité judikatury

Usnesení Ústavního soudu ze dne 26. února 1997, sp. zn. II. ÚS 361/96

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2016, sp. zn. 8 Tdo 1362/2016

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. srpna 2014, sp. zn. 6 Tdo 992/2014

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. srpna 2014, sp. zn. 11 Tdo 1029/2014

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. listopadu 2013, sp. zn. 7 Tdo 1204/2013
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. ledna 2012, sp. zn. 8 Tdo 1571/2011
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. prosince 2009, sp. zn. 7 Tdo 1012/2009
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. dubna 2004, sp. zn. 5 Tdo 347/2004
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. srpna 2007, sp. zn. 4 Tz 63/2007
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. listopadu 2003, sp. zn. 4 Tz 156/2003
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. listopadu 2014, sp. zn. 5 Tz 44/2014
Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 3. května 2005, sp. zn. 4 To 383/2005
Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 23. ledna 1997, sp. zn. 4 To 22/97
Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 23. května 1994, sp. zn. 3 To 380/1994
Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 24. února 1994, sp. zn. 4 To 117/1994
Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 7. února 2001, sp. zn. 6 To 83/2001

5. Seznam ostatních zdrojů

Aplikace ASPI

Internetová aplikace beck.cz/online

6.4. Seznam schémat, tabulek a grafů

Schéma 3-1 - Systém trestněprávních alternativ	- 36 -
Schéma 5-1 – Postup od hypotéz k operacionalizaci	- 84 -
Schéma 5-2 – Kvantitativní explikace	- 85 -
Schéma 5-3 – Práce s pojmem v procesu operacionalizace	- 85 -
Tab. 2-1 – Retributivní vs. rehabilitační spravedlnost	- 11 -
Tab. 3-1 - Rozdíl mezi dvěma „typy“ justice.....	- 32 -
Tab. 3-2 – Rozdíly v chápání trestného činu	- 33 -
Tab. 5-1 – Odklony v trestním řízení – rozhodnuto státními zástupci	- 77 -
Tab. 5-2 – Odklony v trestním řízení – rozhodnuto soudy	- 77 -
Tab. 5-3 – Porovnání absolutního počtu odklonů (státní zastupitelství vs. soudy)	- 77 -
Tab. 5-4 – Názorová východiska alternativních paradigmat vědeckého zkoumání	- 91 -
Tab. 5-5 – Strategie výzkumu	- 91 -
Tab. 5-6 – Vyhodnocení 1. předmětu výzkumu (1. objekt)	- 93 -
Tab. 5-7 – Vyhodnocení 1. předmětu výzkumu (2. objekt)	- 94 -
Tab. 5-8 – Vyhodnocení 1. předmětu výzkumu (3. objekt)	- 95 -
Tab. 5-9 – Vyhodnocení 2. předmětu výzkumu (1. objekt)	- 96 -
Tab. 5-10 – Vyhodnocení 2. předmětu výzkumu (2. objekt)	- 96 -
Tab. 5-11 – Vyhodnocení 2. předmětu výzkumu (3. objekt)	- 97 -
Tab. 5-12 - Názory státních zástupců na nízkou míru praktického využívání institutů PZTS a POPNnP ..	- 97 -
Tab. 5-13 - Názory státních zástupců ohledně nejčastěji nesplněných podmínek	- 98 -
Tab. 5-14 – Názory státních zástupců nižší míru praktického využívání institutu narovnání.....	- 100 -
Graf 5-1 - Názory státních zástupců na nízkou míru praktického využívání institutů PZTS a POPNnP	- 98 -
Graf 5-2 - Názory státních zástupců ohledně nejčastěji nesplněných podmínek	- 98 -
Graf 5-3 – Hlavní důvody nízké míry praktického využívání institutů PZTS a POPNnP	- 99 -
Graf 5-4 – Nejčastěji nesplněné zákonné podmínky.....	- 99 -
Graf 5-5 – Důvody nižší míry praktického využívání institutu narovnání (dle OSZ).....	- 100 -
Graf 5-6 – Důvody nižší míry praktického využívání institutu narovnání OSZ (celkem)	- 100 -

6.5. Přílohy

Příloha č. 1 – popis Milgramova experimentu

„Ve všech jeho experimentech existovaly tři hlavní role. Role učitele, kterou zastával právě nic netušící proband, role oběti a role experimentátora. Probandům bylo řečeno, že se jedná o „learning experiment“, tedy že se bude zkoumat paměť. Konkrétně vliv trestu na schopnost učit se informace. V červenci 1961 provedl výzkum na 40 mužích ve věku 20-50 let v New Havenu. Probandi dostali 4,50 \$ ihned po příchodu do laboratoře Na Yale Univerzitě a bylo jim důrazně řečeno, že peníze jim zůstanou, i když experiment nedokončí. Roli experimentátora hrál 31letý středoškolský učitel biologie oděn v šedém plášti, který se měl tvářit přísně. Oběť hrál 47letý účetní, který byl posléze většinou účastníků označen za sympatického. Proband si myslel, že oběť je taktéž obyčejným člověkem. Po rozlosování, které bylo uděláno tak, aby proband byl vždy učitelem, šel proband s experimentátorem připoutat oběť na „elektrické křeslo“. Experimentátor učiteli samozřejmě vysvětlil, že je to z důvodů bezpečnosti a pak se přesunuli do vedlejší místnosti, kde byl učitel poučen o svém úkolu. Měl číst skrze mikrofon dvojice nesouvisejících slov a posléze měl přečíst první slovo z původní dvojice a čtyři další slova. Oběť měla určit, které ze čtyř slov bylo původně spárováno s prvním slovem, a poté měla stisknout příslušené tlačítko, které rozsvítilo jedno ze čtyř světél v místnosti s učitelem, ve které se po celou dobu experimentu nacházel také experimentátor. Za každou chybnou odpověď měl učitel dát oběti elektrický šok, který se měl postupně navyšovat. Učitel však byl ujistěn, že ačkoliv mohou být některé šoky extrémně bolestivé, nemohou oběti (formálně nazývané žákem) ublížit. Oběť samozřejmě žádné elektrické rány nedostávala, to se však učitel měl dozvědět až po skončení experimentu.

Elektrický generátor byl věrnou imitací opravdového generátoru, vydával realistický zvuk elektřiny a sám učitel si na sobě vyzkoušel elektrickou ránu 45 voltů. Generátor měl 30 úrovní šoků od 15V po 450V a nesl označení od „sotva zřetelný šok“, „mírný šok“, „silný šok“, „velmi silný šok“, „intenzivní šok“, „extrémně intenzivní šok“ po „Nebezpečí: kritický šok“. Poslední dva spínače po kritickém šoku nesly jednoduché označení XXX.

Žák dělal logicky chyby a dávky se tak měly zvyšovat. Plán byl jednoduchý, jakmile se učitel dostane až na šok o síle 300V, oběť zabuší zběsile na stěnu tak, aby to učitel slyšel, a přestane odpovídat. Nastane jen zlověstné ticho, které se rovná špatné odpovědi.

Když se učitel obrátil na experimentátora s prosbou o radu či se jej zeptal, zda-li má ještě pokračovat, experimentátor měl nachystané 4 odpovědi, které se stupňovaly – tedy,

aby mohl použít druhou odpověď, musel nejdříve použít odpověď první a k té se už nevrátit a pokud učiteli nebude stačit ani čtvrtá pobídka, experiment skončí. Dokud bude učitel poslouchat autoritu, bude „poslušným“. Vzdorný učitel byl ten, který experiment předčasně ukončil a poslušný ten, který postupně stiskl i nejsilnější elektrický šok 450V označen cedulkou XXX.

Pobídky, které měl experimentátor použít, zněly: 1. Prosím, pokračujte. 2. Experiment vyžaduje, abyste pokračoval. 3. Je absolutně nezbytné, abyste pokračoval. 4. Nemáte jinou možnost, musíte pokračovat. V případě, že se učitel zeptal, jaké utrpení oběť dostala, odpověděl experimentátor buď „Ačkoliv mohou být šoky bolestivé, nehrozí žádné trvalé poškození, prosím pokračujte.“, anebo „Ať už se to studentovi líbí či ne, musíte pokračovat, dokud si nezapamatuje všechna slova správně.“

Po experimentu byl všem probandům vysvětlen pravý smysl výzkumu a jeho význam pro budoucí studium tak, aby se účastníkům zvedla nálada.

Ještě před experimentem se zeptal 14 univerzitních psychologů, jak si myslí, že to dopadne. Ti se shodli, že téměř nikdo nepůjde přes 245V a nejodvážnější z nich tvrdil, že 3 ze sta experiment dokončí.

Výsledky byly doopravdy šokující. Nikdo neskončil dříve než při šoku 300V, během kterého skončilo jen 5 lidí a rovných 26 lidí, tedy neuvěřitelných 65 %, pokračovalo v experimentu až do konce.

V interview po experimentu odpovídali probandi na 14bodové škále, jak moc jim přišel poslední šok bolestivý. (1 – nebolestivý, 14 – extrémně bolestivý) Průměrně tipovali 13,42 bodů a přesto šok oběti dali!

Bylo by naivní myslet si, že učitelé byli po celou dobu experimentu v pohodě. Začínali být čím dál tím víc nervóznější, kousali si rty, třásli se, potili se a koktali. 14 probandů dokonce zažilo tzv. „nervový smích.“ Nejlépe to vystihl jeden pozorovatel, který vše sledoval přes polopropustné zrcadlo: „Viděl jsem postaršího a zprvu vyrovnaného podnikatele, který sebevědomě a úsměvem vstoupil do laboratoře. Během dvaceti minut se z něho stala cukající koktavá troska, která si rychle blížila k nervovému zhroucení. Neustále si tahal ušní lalůček a kroutil si ruce. V jedné chvíli si bouchl pěstí do čela a zamumlal: Bože, zastavme to!“ A přesto i nadále reagoval na každé slovo experimentátora a poslouchal až do konce.“²⁴⁶

²⁴⁶ Poslušnost vůči autoritě: Proč lidé zabíjejí na rozkaz? [online]. [cit. 11.10.2017]. Dostupné z: <http://www.kzamysleni.cz/poslusnost-vuci-autorite-proc-lidi-zabijeji-na-rozkaz>

Příloha č. 2 – vyplněný dotazník

082 Praha 1

DOTAZNÍK - PRŮZKUM APLIKACE ODKLONŮ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Výzkumná otázka č. 1:

Nízká míra (cca 7% ze všech stíhaných skutků) praktického využívání institutů PZTS* a POPNnP** je způsobena (dle Vašeho subjektivního názoru vyberte jednu či více možností, přičemž uveďte procentuální váhu tak, aby skóre jednotlivých odpovědí tvořilo v celkovém součtu 100 bodů):

- Vyšší administrativní náročností (ve srovnání s podáním obžaloby) jejich praktické aplikace.
Absencí kumulativního splnění všech zákonných podmínek (v případě, že této možnosti dáváte nějakou váhu, rozdělte dalších 100 bodů mezi možnosti a) až e) podle toho, které podmínky jsou nejčastěji nesplněny):
 - k činu se doznal,
 - s postupem dle PZTS, resp. POPNnP vyslovil souhlas,
 - nahradil škodu či vydal bezdůvodné obohacení,
 - zavázal se, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti,
 - složil přiměřenou peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti.
- Absencí splnění podmínky, kdy vzhledem k okolnostem případu lze rozhodnutí o PZTS nebo POPNnP považovat za dostačující.
- Jiným důvodem (v případě, že se domníváte, že se jedná o jiný, než uvedený důvod, tento dle Vašeho subjektivního názoru uveďte):

Výzkumná otázka č. 2:

Ve srovnání s PZTS a POPNnP je nižší míra (cca 0,2% ze všech stíhaných skutků) praktického využívání institutu narovnání*** způsobena (dle Vašeho subjektivního názoru vyberte jednu či více možností, přičemž uveďte procentuální váhu tak, aby skóre jednotlivých odpovědí tvořilo v celkovém součtu 100 bodů):

- Vyšší administrativní náročností jeho praktické aplikace.
- Absencí splněné podmínky složit přiměřenou peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti.
- Absencí souhlasu poškozeného.
- Obavou z jeho definitivního účinku.
- Jiným důvodem (v případě, že se domníváte, že se jedná o jiný, než uvedený důvod, tento dle Vašeho subjektivního názoru uveďte):

1. Výzkumná otázka	Váha (doplňte)	2. Výzkumná otázka	Váha (doplňte)	1. Výzkumná otázka (2. možnost)	Váha (doplňte)
Možnost č. 1	0	Možnost č. 1	80	Možnost a)	80
Možnost č. 2	20	Možnost č. 2	0	Možnost b)	0
Možnost č. 3	30	Možnost č. 3	10	Možnost c)	10
Možnost č. 4	0	Možnost č. 4	10	Možnost d)	0
		Možnost č. 5	0	Možnost e)	0
Celkem	100	Celkem	100	Celkem	100

Legenda:

* Podmíněné zastavení trestního stíhání dle ust. §§ 307 a 308 tr. řádu

** Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání dle ust. §§ 179g, 179h tr. řádu

*** Narovnání dle ust. § 309 a násl. tr. řádu

6.6. Abstrakt a klíčová slova v českém a anglickém jazyce

Název rigorózní práce

Odklony v trestním řízení jakožto jeden z nástrojů restorativní justice

Abstrakt

Předmětem této rigorózní práce jsou odklony v trestním řízení vycházející z principů restorativní justice, tj. odklony v tzv. užším smyslu, které jsou spojeny s určitým výchovným působením na osobu obviněného.

Práce je mimo úvod a závěr strukturována do čtyř základních částí, přičemž popisu jednotlivých odklonů předchází historický exkurz popisující zločin a trest a vývoj práva a spravedlnosti, resp. následují návrhy de lege ferenda, formulované na základě výsledků realizovaného výzkumu.

První část je zaměřena na popis zločinu v lidské společnosti od jejích prvopočátků, kdy počal být vytvářen určitý systém obranných mechanismů (sankcí) určených k její obraně před jednáním narušujícím její fungování a pospolitost. Jsou zde diskutovány absolutní a relativní teorie trestu, resp. odplatná a regulativní funkce trestu, pojem termínu zločin ve vztahu k juristickému a sociologickému pojetí kriminality. Dále tato kapitola přináší úvahu nad pojmy právo a spravedlnost, přičemž nastiňuje marnost hledání absolutní spravedlnosti, na jejímž základě by se jakékoli jednání dalo hodnotit jako spravedlivé či nespravedlivé a vědecký úhel pohledu na kriminalitu, který přináší poznání, že zločin je za určitých okolností schopen spáchat kdokoli z nás.

V druhé části jsou představeny principy restorativní justice, vycházející z toho, že trestný čin není pouhým porušením veřejného zájmu a útokem na stát, ale že se jedná zejména o konflikt mezi pachatelem trestného činu a obětí (poškozeným), a systém trestněprávních alternativ uplatňovaných v České republice, přičemž je zde na pozadí předešlého textu zdůvodněn smysl existence trestněprávních alternativ, resp. odklonů.

Třetí část se zaměřuje de lege lata na popis odklonů spojených s výchovným působením, tzv. odklony v užším smyslu, přičemž v části čtvrté je uvedena statistika jejich reálné aplikace a jsou zde představeny návrhy de lege ferenda, formulované na základě výsledků realizovaného výzkumu, zaměřeného na názory státních zástupců ohledně příčin nízké míry jejich praktického využívání.

Klíčová slova

Odklony v trestním řízení, Restorativní justice, Právo a spravedlnost

The title of rigorous thesis

Diversions in criminal proceedings as one of the tools of restorative justice

Abstract

Subject of this rigorous thesis are diversions in the criminal proceedings, stemming from principles of restorative justice, i.e. diversions in a so-called narrow sense of word, which are connected with a certain educational affect on a defendant.

Except for the Preamble and Closure, the thesis is structured into four basic parts and description of individual diversions is preceded by a historical excursus describing a crime and sentence, as well as the development of law and justice, eventually proposals of *de lege ferenda* formulated on the basis of results of the realized research follow.

The first part is focused on description of a crime in the human society from the very beginning of its existence when a certain system of defensive mechanisms (sanctions) designed to defend the society against the acting endangering its functioning and commonality started to be created. This part deals with absolute and relative theories of a sentence, i.e. its retributive and regulative function, a concept of a crime in relation to juristic and sociological understanding of criminality. This chapter further analyses the concept of right and justice and outlines the vainness of searching for absolute justice, based on which any acting could be assessed as just or unjust, and a scientific view of the criminality, which makes us acknowledge that under certain circumstances any of us is able to commit a crime.

The second chapter describes principles of the restorative justice which proceeds from a suggestion that a crime does not simply means a break of public interest or an attack against the state, but that it is a conflict between a perpetrator and a victim (a damaged person) and a system of criminal law alternatives applied in the Czech Republic, when on the background of the before mentioned, the text justifies the sense of existence of criminal law alternatives, i.e. diversions.

The third part focuses *de lege lata* on description of diversions connected with an educational affect, i.e. diversions in a narrow sense of word, and the forth part offers the statistics of their real application. This part also presents proposals of *de lege ferenda* formulated on the basis of results of the realized research focused on opinions of prosecuting attorneys regarding the grounds for a low degree of their practical usage.

Keywords

Diversions in Criminal Proceedings, Restorative Justice, Right and Justice